การจัดการพิพิธภัณฑ์สถานันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

โดย
นางสาวอุพารัตน์ สุวรรณสินธุ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

โดย
นางสาวอุฬารัตน์ สุวรรณสินธุ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

SOMDEJCHAOPRAYA MUSEUM MANAGEMENT

By

MISS Urarath SUWANNASIN

A Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts (CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT)

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2018

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา
โดย	อุฬารัตน์ สุวรรณสินธุ์
สาขาวิชา	การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(รองศาสตราจารย์ สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์)

57112306 : การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ข ระดับปริญญามหาบัณฑิต
คำสำคัญ : จิตเวชศาสตร์, การจัดการพิพิธภัณฑ์, พิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์, คลองสาน

นางสาว อุฬารัตน์ สุวรรณสินธุ์: การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์

งานศึกษานี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ให้มีความเหมาะสม และยั่งยืนต่อไปในอนาคต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสำรวจ สังเกตการณ์ทั้งที่ไม่มีส่วนร่วม และมีส่วนร่วม ตลอดจนการสัมภาษณ์บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ผู้บริหาร บุคลากรของพิพิธภัณฑ์ และผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแบ่งเนื้อหาการพิจารณาออกเป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นการบริหารองค์กร ประเด็นการบริการงานพิพิธภัณฑ์ และประเด็นการสร้างแหล่งเรียนรู้ แล้วนำผลการศึกษาที่ได้มาวิเคราะห์ตามหลักการ SWOT Analysis เพื่อนำไปสู่การนำเสนอแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทย ก่อตั้งมาแล้วเป็นเวลา 29 ปี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 – 2561) บนพื้นที่คลองสาน ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร ภายในพิพิธภัณฑ์ดำเนินการจัดแสดงเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการ เครื่องมือเครื่องใช้ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน บริหารงานโดยคณะแพทย์ และบุคลากรภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ภายใต้มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาในพระบรมราชูปถัมภ์ จุดแข็งของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ ความเป็นหนึ่งในเรื่องของการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์ แต่จุดอ่อนที่พบของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ การเข้าถึงสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเห็นควรให้มีการจัดการในเรื่องของสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่จะทำให้ผู้ชมเข้าถึงได้โดยง่าย มีความทันสมัย น่าสนใจ และเปิดกว้าง ยกตัวอย่างเช่น การทำเว็บไซต์ข้อมูลของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาโดยตรง การเพิ่มช่องทาง หรือแหล่งค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาผ่านตามสื่ออินเตอร์เน็ต เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้ชม และตอบสนองความเป็นพิพิธภัณฑ์

57112306 : Major (CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT)
Keyword : PSYCHIATRY, MUSEUM MANAGEMENT, MEDICAL MUSEUM, KLONGSAN
MISS URARATH SUWANNASIN : SOMDEJCHAOPRAYA MUSEUM MANAGEMENT
THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR DR. KANNIKA SUTEERATTANAPIROM

This research's objective is to present the method of specialised medical museum management from case of Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry. This research use qualitative methodology that focus on field observe which have both of participatory and non-participatory data's, cover the interviews with the person who involved: the museum management staff, museum visitors and people living in the community where the museum is located. This paper has three points to examine: First, organisation management. Second, the museum services. Third, creating a learning resource. This paper takes the SWOT analysis to present the management approach for the Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry in the future.

Somdet Chaopraya Institute of Psychiatry was established 29 years ago (from 1989 - 2018). It's located at Klongsan, Thonburi, Bangkok. The institution exhibits history, evolution of psychiatry and medical equipment's. It's been managed by the faculty of medicines and the personnel of the institution. The institution has many prominent points such as being the leadership of psychiatry in Thailand and the beauty of the buildings. However, there are some weakness points of this institution. First, it is not able to utilise its media to raise people's awareness. Second, the insufficiency of the antique collections caused the difficulty to attract the visitors. The management of the institution agreed that the institution should improve its media channels to make itself modern, interesting and easy for the visitors to access. For example, making the website and information sources of the institution and also using social media as one of its media channels. And creativity in order to satisfy the visitors' expectation, also a Museum.

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระเล่มนี้ประสบผลสำเร็จได้ด้วยผู้มีอุปการะคุณหลายท่าน โดยเฉพาะบุคคลสำคัญยิ่งอย่าง อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์ ที่คอยให้คำปรึกษา คำแนะนำในเรื่องของกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ มีแบบแผน และมีขั้นตอน ชี้ชัดให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่แท้จริง ตลอดจนคอยช่วยเหลือตรวจทานแก้ไข และปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ ของการค้นคว้าอิสระเล่มนี้ ผู้ศึกษาจึงตระหนักถึงและกราบขอบพระคุณในความกรุณาของท่านมา ณ โอกาสนี้

ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.รัศมี ชูทรงเดช และรองศาสตราจารย์ สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์ ที่ให้เกียรติในการเข้าร่วมเป็นกรรมการสอบการค้นคว้าอิสระในครั้งนี้ และท่านทั้งสองยังเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่คอยชี้ แนะแนวทาง ให้คำปรึกษา และให้ข้อมูล จนการค้นคว้าอิสระเล่มนี้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ทุกประการ รวมถึงขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทุกท่านที่ได้ให้ความรู้ ความเมตตา ประสบการณ์ และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้ศึกษามาโดยตลอด

กราบขอบพระคุณ ผู้มีพระคุณในการให้ข้อมูล และบอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่มีต่อการค้นคว้าอิสระเล่มนี้อย่าง นายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง อดีตผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา นายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี อดีตรองผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และนางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ หัวหน้ากลุ่มงานสารนิเทศและประชาสัมพันธ์ สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุน มอบความรู้ และมอบประสบการณ์อันมีค่ายิ่งให้แก่ผู้ศึกษาตลอดระยะเวลาในการศึกษา

อีกทั้ง ผู้ศึกษายังได้รับโอกาสในการให้ความช่วยเหลือจากรุ่นพี่ (รุ่น 5) สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่าง นายทินกร น้อยตำแย ที่คอยผลักดัน ให้ข้อคิด และข้อเสนอะแนะ ตลอดจนหยิบยื่นไมตรีจิตให้แก่ผู้ศึกษาเสมอมา

สุดท้ายนี้ ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา พี่สาว และกัลยาณมิตรทุกท่านที่คอยช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจที่ดีที่สุดให้แก่ผู้ศึกษา

อุฬารัตน์ สุวรรณสินธุ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญ ..... ช

สารบัญตาราง ..... ฌ

สารบัญภาพ ..... ญ

บทที่ 1 บทนำ 1

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา 6

3. ขอบเขตของการศึกษา 6

4. นิยามศัพท์เฉพาะ 7

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา 8

บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 9

1. แนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ 9

2. แนวคิดจิตเวชศาสตร์ 22

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 28

4. กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง 34

5. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา 37

บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย 38

1. พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา 38

2. ประชากรที่ใช้ในการศึกษา 38

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 39

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล 41

บทที่ 4 สถาบันจิตเวชศาสตร์ สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์ สมเด็จเจ้าพระยา 43

1. สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 43

2. พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 56

3. การบริหารพิพิธภัณฑ์ 93

4. การบริการงานพิพิธภัณฑ์ 95

บทที่ 5 การวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 98

1. การประเมินการจัดการและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 98

2. สรุปผลการวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 100

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา 108

1. จุดเด่นและสิ่งที่ควรพัฒนาในการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 108

2. การอภิปรายผลการศึกษา 109

3. ข้อเสนอแนะการศึกษา 110

รายการอ้างอิง 112

ภาคผนวก 116

ประวัติผู้เขียน 130

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการแบ่งกลุ่มการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ (กลุ่มงานบริหาร) 14

ตารางที่ 2 ตารางแสดงการแบ่งกลุ่มการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ (กลุ่มงานวิชาการ) 14

ตารางที่ 3 ตารางแสดงการแบ่งกลุ่มการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ (กลุ่มงานอาคารสถานที่) 16

ตารางที่ 4 ตารางแสดงการแบ่งประเภทการบริหารงานตามหน่วยงาน 26

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการแบ่งประเภทการบริหารงานตามภูมิภาค 27

มหาวิทยาลัยศิลปากร

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 บริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญาหลังจากทำการบูรณะเป็นที่เรียบร้อย 35

ภาพที่ 2 การจัดแสดงวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญาที่เน้นการจัดแสดงเครื่องมือทางการแพทย์และภาพถ่ายขาวดำเป็นหลัก 35

ภาพที่ 3 การจัดแสดงวัตถุสะสมต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล 36

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษา 37

ภาพที่ 5 แผนที่ตั้งโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาจากการถอดบทเรียนและองค์ความรู้ของครอบครัววิเชียรแพทยาคม เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2532 44

ภาพที่ 6 แผนผังสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่แสดงให้เห็นถึงอาคารสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนพื้นที่ตั้งภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 45

ภาพที่ 7 ทัศนียภาพและพื้นที่โดยรอบบริเวณบ้านพักของพระยาภักดีภัทรากรหรือเจ้าสัวเกงซัว 47

ภาพที่ 8 บ้านพักของพระยาภักดีภัทรากร (เจ้าสัวเกงซัว) ที่มีลักษณะเป็นเก๋งจีนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ซึ่งในปัจจุบันใช้เป็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร 47

ภาพที่ 9 แผนผังแสดงพื้นที่และอาณาบริเวณบ้านพักของพระยาภักดีภัทรากร (เจ้าสัวเกงซัว) ที่นำไปชำระหนี้หลวงที่ติดค้างไว้ 48

ภาพที่ 10 “เรือนผู้ป่วยคดี” เรือนพักของคนไข้จิตเวชในสมัยก่อน ในช่วงปี พ.ศ. 2472 50

ภาพที่ 11 ตึกพวงทองแผนกคนไข้จิตเวชชาย ภาพนี้ถูกบันทึกไว้ ราวปี พ.ศ. 2491 ซึ่งในปัจจุบันปิดให้บริการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว 50

ภาพที่ 12 ตึกทันตกรรม อยู่บริเวณด้านข้างของโรงพยาบาล ติดกับถนนเส้นคลองสาน ภาพนี้ถูกบันทึกไว้ราวปี พ.ศ. 2491 ซึ่งในปัจจุบันอาคารหลังนี้ยังเปิดให้บริการอยู่ 51

ภาพที่ 13 “เรือนพยับหมอก” เรือนพิเศษสำหรับคนไข้ชาย ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา อนันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) พระราชทานเงินพิเศษสร้างเรือนหลังนี้ให้ 51

ภาพที่ 14 ภาพอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในสมัยก่อน 53

ภาพที่ 15 ภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) กำลังเสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร 84 ปี 53

ภาพที่ 16 ภาพของนายแพทย์ชูทิตย์ ปานปรีชา ตัวแทนของโรงพยาบาลเข้ารับพระราชทานรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2530 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ... 54

ภาพที่ 17 สภาพปัจจุบันของอาคารสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและสะพานทางเข้าโรงพยาบาล 55

ภาพที่ 18 แสดงแผนที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 57

ภาพที่ 19 ห้องจัดประชุมและรูปภาพของศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ไทย 60

ภาพที่ 20 โต๊ะกลมโบราณพร้อมเก้าอี้ 7 ที่นั่ง จัดแสดงไว้ภายในห้องแนะนำประวัติโรงพยาบาล เพื่อใช้สำหรับการประชุมครั้งสำคัญ ๆ ของแขกผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมชมโรงพยาบาล และพิพิธภัณฑ์ 61

ภาพที่ 21 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องกระตุ้นด้วยเสียง (ซ้ายมือในภาพ) เครื่องดมยาเครื่องแรกของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา (The First Anaesthetic Equipment in 1965 Somdet Chaopraya Hospital) ประมาณปี พ.ศ. 2508 (ตรงกลางในภาพ) และเครื่องอบความร้อนลึก (Short Wave Diathermy) ประมาณปี พ.ศ. 2510 – 2524 (ขวามือในภาพ) 62

ภาพที่ 22 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องลับมีดอัตโนมัติ (Aloe Microtome Knife Sharpener) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับใช้ลับมีดตัดชิ้นเนื้อที่ส่งมาวินิจฉัยโรค แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการใช้งาน 62

ภาพที่ 23 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องอัดสำเนาจากกระดาษไขหรือเครื่องโรเนียว (The First Mimeograph Machine of Somdet Chaopraya Hospital) เครื่องแรกของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 63

ภาพที่ 24 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องบดอาหารที่ใช้ในครัว (Cooking Grinder) สมัยศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม (ซ้ายมือในภาพ) และ (ขวามือในภาพ) เป็นเครื่องออกซิเจนสนามของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 63

ภาพที่ 25 การจัดแสดงวัตถุสะสมของถังไม้หรือถังใส่ข้าวของคนไข้จิตเวชในสมัยอดีตและวัตถุสะสมจัดแสดงที่เป็นอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ไว้สำหรับรักษาคนไข้จิตเวชในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 64

ภาพที่ 26 โต๊ะเครื่องแป้ง (Dressing Table) ของคนไข้จิตเวชหญิงในเรือนผู้ป่วยพิเศษหรือชั้นเจ้านายในสมัยศาสตรจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม 64

ภาพที่ 27 โบราณวัตถุจำนวนมากที่ถูกขุดค้นเจอบริเวณด้านหน้าและบริเวณโดยรอบของอาคารพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น ถ้วยชามเบญจรงค์ เป็นต้น รวมถึงระฆัง (The Bell) ราวปี พ.ศ. 2453 – 2513 ที่ใช้ตีบอกเวลาคนไข้ทุก ๆ ชั่วโมง ทั้งในช่วงกลางวันและกลางคืน..... 65

ภาพที่ 28 สาธิตวิธีการรักษาแบบการขังในห้องขัง ช่วงปี พ.ศ. 2432 – 2508 สำหรับคนไข้ที่มีอาการรุนแรงจนไม่สามารถควบคุมภาวะทางอารมณ์ของตนเองได้ ซึ่งอาจรุนแรงถึงขั้นทำร้ายร่างกายตนเองและผู้อื่น..... 66

ภาพที่ 29 ลักษณะของเสื้อเกราะที่ใช้กับคนไข้ระยะคลุ้มคลั่ง โดยคนไข้จะถูกขึ้นเสื้อรัดไว้อย่างแน่นเพื่อให้อาการคลุ้มคลั่งนั้นสงบลง เสื้อเกราะนี้ถูกใช้ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 66

ภาพที่ 30 สาธิตวิธีการบำบัดคนไข้ที่โดนมัดกับเตียงผ้าใบสาน ซึ่งเป็นอีกหนึ่งวิธีที่เหมาะกับคนไข้ระยะคลุ้มคลั่ง วิธีนี้คนไข้จะรู้สึกเจ็บปวดเพราะคนไข้จะโดนพรมน้ำลงไปบนเตียง เพื่อให้เตียงผ้าใบนั้นบีบรัดตัวจนเกิดอาการเจ็บปวดและหยุดอาการที่เป็นอยู่ 67

ภาพที่ 31 สาธิตวิธีการบำบัดคนไข้ระยะที่เริ่มมีอาการทางจิตแล้ว เป็นการบำบัดและรักษาโดยให้คนไข้นอนลงไปในอ่างกระเบื้องที่ใส่น้ำอุ่นและน้ำเย็นสลับกันไปมา เพื่อให้คนไข้รู้สึกสงบลง บรรเทาลง..... 67

ภาพที่ 32 วัตถุสะสมจัดแสดงที่เป็นถ้วยรางวัลและป้ายประกาศเกียรติคุณต่าง ๆ ของโรงพยาบาล. 68

ภาพที่ 33 โดยหลักเน้นการจัดแสดงภาพถ่ายขาวดำของพัฒนาการที่เกิดขึ้นกับอาคารสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา..... 68

ภาพที่ 34 ภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการนี้มีพระพุทธรูปเป็นวัตถุสะสมและเป็นที่สักการะบูชาของชาวสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยารวมถึงคนไข้จิตเวชทุกคน 69

ภาพที่ 35 เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทเอกสารทางวิชาการและจุลสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริการ จิตเวชในประเทศไทย 69

ภาพที่ 36 สภาพปัญหาเดิมของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ภายในภาพคือบริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์ที่สีทาภายนอกเริ่มซีดจาง..... 71

ภาพที่ 37 สภาพปัญหาเดิมของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 71

ภาพที่ 38 สภาพปัญหาเดิมของอาคารพิพิธภัณฑ์โบราณ..... 71

ภาพที่ 39 บริเวณที่อยู่ด้านนอกของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา สาเหตุหลักอาจมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางธรรมชาติ เช่น ฝน ลม แดด จนเกิดการผิดเพี้ยนของสีภายนอกตัวอาคาร ตลอดจนทำให้เกิดตะไคร่น้ำในบางส่วน 72

ภาพที่ 40 กำแพงด้านข้างของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เกิดการหลุดล่อนของสีที่ทาภายนอก 72

ภาพที่ 41 โครงสร้างหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์ 73

ภาพที่ 42 การขนย้ายวัตถุสะสมต่าง ๆ ไปเก็บไว้ที่ห้องเก็บของชั่วคราวในระหว่างทำการบูรณะอาคารพิพิธภัณฑ์ 74

ภาพที่ 43 ภายในห้องเก็บของชั่วคราวที่จัดเก็บวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์บางส่วน 75

ภาพที่ 44 วัตถุสะสมประเภทหุ่นจำลองเท่าตัวคนที่ถูกนำมาเก็บไว้ภายในห้องเก็บของชั่วคราว ด้านในอาคารราชสาทิส 75

ภาพที่ 45 การดูแลสงวนรักษาวัตถุสะสมให้อยู่ในสภาพคงเดิมให้ได้มากที่สุด โดยการเก็บหีบห่อปกคลุมเพื่อรักษาสภาพวัตถุนั้น ๆ 76

ภาพที่ 46 บริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์และภายนอกอาคารพิพิธภัณฑ์บริเวณระเบียงชั้นบนบันไดด้านล่าง ที่เน้นการใช้สีโทนส้มเหลือง 77

ภาพที่ 47 บริเวณภายในอาคารพิพิธภัณฑ์และลานจัดแสดงนิทรรศการที่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมโดยเน้นการใช้สีโทนขาวอ่อนทาตัวผนัง บุทึบด้วยหนังสีเขียว และใช้ไม้สักเป็นฐานรองรับน้ำหนักของตัวอาคาร 77

ภาพที่ 48 ภาพของสื่อมวลชนที่กำลังให้ความสนใจในงาน “เปิดบ้านหลังคาแดง” และกิจกรรม “รฦกธนบุรี 250+” ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ที่ผ่านมา 78

ภาพที่ 49 บรรยากาศการเปิดตัวงานเปิดบ้านหลังคาแดงบริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาพร้อมคณะสื่อมวลชน 79

ภาพที่ 50 บรรยากาศภายในงานเปิดบ้านหลังคาแดง ณ ห้องจัดแสดงนิทรรศการชั้นแรกของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เน้นการจัดแสดงภาพถ่ายขาวดำที่สะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นชุมชนชาวฝั่งธนบุรี 80

ภาพที่ 51 ณ ห้องจัดแสดงนิทรรศการชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาหลังจากทำบูรณะซ่อมแซมเพื่อดำเนินการให้บริการกิจกรรมรฦกธนบุรี 80

ภาพที่ 52 วัตถุสะสมต่าง ๆ บางส่วน บนชั้น 2 ของพิพิธภัณฑ์ ที่ถูกนำมาจัดแสดงในงานวันแรกของกิจกรรมรภุกธนบุรี โดยเน้นการนำเสนอและการจัดวางวัตถุสะสมทุกชนิดให้มีความทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิม 81

ภาพที่ 53 บรรยากาศโดยรอบของงานรภุกธนบุรี เน้นความร่มรื่น เย็นสบายด้วยต้นไม้ใหญ่นานาชนิด อีกทั้ง ยังมีการจัดแสดงชุดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในย่านฝั่งธนบุรีใส่กรอบไม้ตั้งไว้ตามจุดต่าง ๆ ตั้งแต่ทางเข้างาน 81

ภาพที่ 54 ป้ายชื่อรภุกธนบุรี 250+ ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญภายในงานกิจกรรม 81

ภาพที่ 55 บรรยากาศภายในงานรภุกธนุบรี 250+ ที่ผสมผสานกลิ่นอายแห่งความเป็นไทยเข้าไว้กับเรื่องราวแห่งความเป็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 81

ภาพที่ 56 แผนผังอาคารชั้นที่ 1 (Zone A) 83

ภาพที่ 57 แผนผังอาคารชั้นที่ 1 (Zone B) 84

ภาพที่ 58 แผนผังอาคารชั้นที่ 1 (Zone C) 84

ภาพที่ 59 ภาพแผนผังอาคารชั้นที่ 2 (Zone AA) 85

ภาพที่ 60 ภาพแผนผังอาคารชั้นที่ 2 (Zone AB) 86

ภาพที่ 61 ภาพแผนผังอาคารชั้นที่ 2 (Zone AC) 87

ภาพที่ 62 ซ้ายมือในภาพเป็นการจัดแสดงโปสเตอร์นิทรรศการถาวรที่ชั้น 1 ของอาคารพิพิธภัณฑ์ และขวามือในภาพเป็นการจัดแสดงโปสเตอร์นิทรรศการถาวรที่ชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน 89

ภาพที่ 63 การจัดแสดงรูปภาพและภาพถ่ายขาวดำภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน 90

ภาพที่ 64 การจัดแสดงวัตถุสะสมในตู้จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน 91

บทที่ 1
บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

"สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา" หรือ "โรงพยาบาลคนเสียจริตปากคลองสาน" หรือ "โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา" เป็นโรงพยาบาลจิตเวชแบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ที่มีอายุยาวนานถึง 129 ปี (พ.ศ. 2432 - 2561) ตั้งอยู่เขตคลองสาน ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร (กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 30) ในสมัยอยุธยา ฝั่งธนบุรีเป็นพื้นที่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก มีลักษณะเชิงกายภาพเป็นชุมชนขนาดใหญ่ (ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.: 1 – 3) มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งความหลากหลายทางด้านศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำสวน เนื่องจากพื้นที่บริเวณโดยรอบฝั่งธนบุรีเป็นพื้นที่ติดริมแม่น้ำเหมาะแก่การเพาะปลูกผลไม้นานาชนิด ฝั่งธนบุรีมีพื้นที่โดยประมาณ 450,119 ตารางกิโลเมตร และมีอำเภอในปกครองทั้งหมด 9 อำเภอ อันได้แก่ 1) อำเภอธนบุรี 2) อำเภอหนองแขม 3) อำเภอตลิ่งชัน 4) อำเภอบางกอกใหญ่ 5) อำเภอบางกอกน้อย 6) อำเภอบางขุนเทียน 7) อำเภอภาษีเจริญ 8) อำเภอราษฎร์บูรณะ และ 9) อำเภอคลองสาน (ธนบุรีถิ่นของเรา, 2522: 8 – 11) ซึ่งอำเภอคลองสานเป็นหนึ่งใน 9 อำเภอของฝั่งธนบุรีที่ได้รับความเจริญทางวัฒนธรรมในหลากหลายด้าน อาทิเช่น ด้านสังคม ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจ จึงทำให้อำเภอคลองสานหรือย่านคลองสานในปัจจุบันกลายเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจอันดับต้น ๆ ของประเทศไทย ภายใต้มิติของการเชื่อมโยงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ระหว่างฝั่งธนบุรี และย่านคลองสาน รวมถึงสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเข้าไว้ด้วยกัน

สำหรับ "เขตคลองสาน อำเภอคลองสาน หรือย่านคลองสาน" นับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมเชิงกายภาพที่แสดงออกถึงเรื่องราวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยต้น กรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ของทั้งคนไทยเชื้อสายมุสลิม และคนไทยเชื้อสายจีน อาทิเช่น วัดสุวรรณารามวรวิหาร วัดอนงคาราม วัดพิชยญาติการามวรวิหาร และวัดทองธรรมชาติ นอกจากนั้น ยังปรากฏร่องรอยสำคัญที่แสดงถึงวัฒนธรรมชุมชน ดังเช่น การละเล่นโขนของบ้านโขนไทย แหล่งชุมชนอย่างตลาดท่าดินแดง ตลาดวงเวียนใหญ่ ศาสนสถานมัสยิดไซฟี (ตึกขาว) และศาสนสถานมัสยิดกูวติลอิสลาม (ตึกแดง) ของชาวมุสลิมที่เป็นสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนสถานที่หลักที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างป้อมป้องปัจจามิตร ป้อมปราการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เป็นป้อมที่สร้างขึ้นสำหรับป้องกันฆ่าศึกศัตรู อีกทั้ง ยังมีแหล่งการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดเรื่องราว และบอกเล่าประวัติความเป็นมาในย่านคลองสาน รวมถึงสถานที่สำคัญ ๆ ในบริเวณใกล้เคียง นั่นคือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตคลองสาน ภายในจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนชาวคลองสาน ประวัติศาสตร์ย่านคลองสาน เครื่องมือเครื่องใช้ของพ่อค้าหาบเร่ในยุคที่มีการค้าข้าวเป็นอาชีพหลัก

ตลอดจนเรื่องราวของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชนนี (สมเด็จย่า) (สมโภช 100 ปี เขตคลองสาน, ม.ป.ป. และสำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว, 2554)

เห็นได้ว่า ในปัจจุบันเขตคลองสาน มิได้เป็นเพียงพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ แต่คลองสานยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านสังคม และเศรษฐกิจ โดยสังเกตได้จากการเติบโตของสิ่งปลูกสร้าง และอสังหาริมทรัพย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลากหลายประเภท ยกตัวอย่างเช่น ห้างสรรพสินค้า ที่พักอาศัย โรงแรม โรงพยาบาล โรงเรียน และตลาด ตลอดจนการใช้ชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามความเจริญของสังคม และความเจริญนั้นหมายรวมถึง ความทันสมัยของเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น อันได้แก่ การเกิดขึ้นของระบบคมนาคมทางราง อย่างรถไฟฟ้าบีทีเอส (BTS) ระบบขนส่งมวลชนที่คอยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้คนในยุคปัจจุบันได้พาดผ่านเข้าไปในพื้นที่ที่เคยเป็นสวนผลไม้ของชาวบ้านละแวกนั้น ทำให้ผู้คนต้องเริ่มโยกย้ายตนเองออกไปจากถิ่นฐานเดิม ไม่เว้นแม้กระทั่งสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมตามวัดวาอารามเก่า ๆ ที่กำลังจะถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ไปอย่างน่าเสียดาย (ธีรนันท์ ช่วงพิชิต, สัมภาษณ์, 2560) ถือได้ว่า “เขตคลองสาน อำเภอคลองสาน หรือย่านคลองสาน” ในยุคปัจจุบันยังคงเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาและการเติบโตไปข้างหน้า โดยการพัฒนาที่กล่าวมานั้นได้มาพร้อมกับความเจริญทางสังคมในอีกหลากหลายด้านที่กำลังแผ่ขยายตัวออกไปเป็นวงกว้าง

พัฒนาการและการเกิดขึ้นของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ณ วันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2431 กรมการแพทย์สาธารณสุขได้เริ่มเข้ามามีบทบาท โดยการจัดตั้งสถานพยาบาลแห่งแรกของประเทศไทยขึ้น คือ “โรงพยาบาลศิริราช เขตบางกอกน้อย จังหวัดกรุงเทพมหานคร” (เข้าถึงได้จาก www.si.mahidol.ac.th) โรงพยาบาลศิริราช หรือศิริราชพยาบาล เป็นโรงพยาบาลรัฐฯ แห่งแรกของ ประเทศไทยที่เปิดให้บริการ และรักษาคนไข้ที่มีอาการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุหรือโรคร้ายแรงทั่วไป ในสมัยนั้นโรงพยาบาลรัฐฯ ภายใต้สังกัดกรมการแพทย์สาธารณสุขยังมีจำนวนไม่มากประกอบกับเป็นโรงพยาบาลรัฐฯ แห่งแรกของประเทศไทย โรงพยาบาลศิริราช จึงจำเป็นที่จะต้องรับคนไข้ทุกประเภทให้เข้ามาอยู่ในความดูแล รวมไปถึงกลุ่มคนไข้ที่เป็นโรคจิตเวช แต่ด้วยพระเมตตาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการดูแลรักษา และการเอาใจใส่คนไข้จิตเวช จึงทรงรับสั่งให้เปิดสถานพยาบาลเพื่อรองรับ และให้บริการรักษาคนไข้กลุ่มนี้โดยเฉพาะ **“สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อำเภอคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร”** จึงได้ถือกำเนิดขึ้น (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 30)

ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจึงเป็นสถานพยาบาลที่เปิดให้บริการรักษาคนไข้จิตเวชอย่างเต็มรูปแบบ โดยเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเปิดให้บริการรักษาคนไข้ครั้งแรกด้วยจำนวน 30 คน บนที่ดินของเจ้าพระยาภักดีภัทรากรหรือเจ้าสัวเกงซัว ซึ่งเป็นที่ดินที่เจ้าพระยาภักดีภัทรากรมอบให้หลวงเพื่อชำระหนี้ที่ติดค้าง จำนวน 44 ไร่ครึ่ง (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 2) ในยุคแรกของโรงพยาบาลการบริหาร และการดำเนินงานต้องอาศัยทีมแพทย์ชาวต่างชาติอย่างนายแพทย์บรัดเลย์ นายแพทย์กาแวน และนายแพทย์ที.เอ็ช.เฮย์ส เข้ามาช่วยวางกรอบแนวคิด และริเริ่มวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชโดยการใช้แนวคิดจากโรงพยาบาลจิตเวชในต่างประเทศ ได้แก่ โรงพยาบาลจิตเวชประเทศฝรั่งเศส และโรงพยาบาลจิตเวชประเทศสิงคโปร์ (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา,

2558: 44 – 46) เพื่อนำมาปรับใช้ให้เข้ากับการรักษาคนไข้จิตเวชของประเทศไทย แนวคิดที่ว่าคือ แนวคิด Brain and Mind[1]

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเริ่มเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป ด้วยวิธีการรักษาที่โดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับจากวงการแพทย์ และประชาชนทั่วไป ส่งผลให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อสังคม และประชาชน ราวปี พ.ศ. 2439 – 2447 สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ทำการบูรณะ และซ่อมแซมอาคารรักษาพยาบาลหลังเก่า เนื่องจากมีสภาพคับแคบ และทรุดโทรมไปมาก ประกอบกับจำนวนของคนไข้ที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นเหตุให้ผู้อำนวยการโรงพยาบาลมีคำสั่งบูรณะซ่อมแซมอาคารหลังเก่าทั้งหมดภายใต้ข้อกำหนด และเงื่อนไขที่ว่าด้วย *"การรักษาคนไข้ต้องทำให้คนไข้อยู่อย่างสะดวกสบาย ไม่แออัด คับแคบ และสกปรก"* ดังนั้น การบูรณะซ่อมแซมอาคารรักษาพยาบาลจึงเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นกับโรงพยาบาลอีกเหตุการณ์หนึ่ง เนื่องจากโรงพยาบาลมีงบประมาณค่อนข้างจำกัด วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ซ่อมแซมจึงต้องมีราคาถูก หาซื้อง่าย และใช้ได้ทนนาน โรงพยาบาลจึงได้ตระเวนหาวัสดุที่มีคุณสมบัติพิเศษเหล่านั้น จนทำให้ได้สีน้ำมันกันสนิมสำหรับทาหลังคาซึ่งเป็นสีแดง มีราคาถูกพร้อมกับมีคุณสมบัติพิเศษคือ ติดทนนาน นำมาทาซ่อมแซมหลังคาของโรงพยาบาล และหลังจากที่โรงพยาบาลได้ทำการบูรณะซ่อมแซมอาคารรักษาพยาบาลหลังเก่าทั้งหมดชาวบ้านที่อาศัยอยู่ละแวกนั้นต่างก็สะดุดตากับโรงพยาบาลที่มีหลังคาสีแดง โดดเด่น และสะดุดตา จึงพากันกล่าวเรียกว่า **"โรงพยาบาลหลังคาแดง"** (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 3)

หลังจากเหตุการณ์ที่ สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ทำการบูรณะซ่อมแซมอาคารรักษาพยาบาลใหม่ทั้งหมด วิสัยทัศน์ในการบริหารงานของผู้อำนวยการโรงพยาบาลได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มต้นที่ ในยุคของนายแพทย์ชาวต่างชาติ อย่างนายแพทย์ H. Campbel Hyed นายแพทย์ M. Cathens นายแพทย์ R. Mendleson และศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม นายแพทย์ชาวไทยคนแรกที่ได้มีโอกาสเข้ามาบริหารงานภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาร่วมกับนายแพทย์ชาวต่างชาติคนอื่น ๆ ซึ่งได้ดำเนินการพัฒนา ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานภายในโรงพยาบาล ตัวอย่างเช่น การริเริ่มให้มีกระบวนการรักษาคนไข้จิตเวชแบบไม่ทารุณโดยมีต้นแบบแนวคิดจากโรงพยาบาลจิตเวชในต่างประเทศ อีกทั้ง ยังมีในเรื่องของการปรับพื้นที่โรงพยาบาล รวมถึงการบูรณาการโครงสร้างอาคารโรงพยาบาล เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานการรักษาพยาบาลแห่งการจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย ในเวลาถัดมา ศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว (บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย) ได้เข้ารับตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาลต่อจากศาสตราจารย์นายแพทย์

---

[1] สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, 2540: 3, 38 – 39: "Brain and Mind" คือ วิธีการรักษาคนไข้โดยการตั้งเป้าหมายไปที่การเยียวยาจิตใจร่วมกับการใช้ยาปฏิชีวนะ เพื่อช่วยให้คนไข้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้นเร็วกว่าปกติ ซึ่งวิธีนี้เป็นที่นิยมของโรงพยาบาลจิตเวชในต่างประเทศเป็นอย่างมาก เนื่องจากในต่างประเทศค้นพบว่าคนไข้ประเภทนี้ขาดความรักความเอาใจใส่ ภาวะทางอารมณ์และจิตใจอ่อนไหวกว่าคนปกติ หากจะรักษาควรต้องใช้การดูแลจากจิตใจภายในร่วมกับการใช้ยา จึงจะทำให้คนไข้กลับมาเป็นเหมือนเดิมได้เร็วขึ้น ด้วยการปฏิบัติต่อคนไข้ที่มีการดูแลเอาใจใส่ ต้องมีอาหารครบ 3 มื้อ มีเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายเป็นระเบียบเรียบร้อย มีที่อยู่อาศัยสะดวกสบาย ตลอดจนต้องไม่เกิดการทำร้ายร่างกาย มิเช่นนั้นจะถือว่าเป็นความผิดขั้นรุนแรง

หลวงวิเชียร แพทยาคม และศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ถือเป็นผู้ดำเนินการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของโรงพยาบาลใหม่ โดยการเปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลเป็น “โรงพยาบาลโรคจิตธนบุรี” ในเวลาถัดมา หลังจากยุคของศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ศาสตราจารย์นายแพทย์อรุณ ภาคสุวรรณ เข้ารับตำแหน่งผู้อำนวยการโรงพยาบาล และได้ทำการเปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลใหม่อีกครั้ง เป็น “โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา” ซึ่งในปัจจุบันโรงพยาบาลแห่งนี้ได้ถูกเปลี่ยนจากโรงพยาบาลเป็นสถาบัน และใช้ชื่อว่า **“สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”** (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 4)

ตลอดระยะเวลา 129 ปี นับตั้งแต่ พ.ศ. 2432 - 2561 ที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ยังคงมุ่งมั่น และพัฒนาวิธีการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการพัฒนา และด้านวิชาการ อีกทั้ง ด้านการจัดการ ด้านการบริหาร และด้านการดำเนินงาน เพียงเพราะมุ่งหวังที่จะต้องการให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีภาพลักษณ์ที่ดีต่อสังคม และเป็นที่ยอมรับจากประชาชนทั่วไป ถึงแม้ว่า สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจะก้าวผ่านเหตุการณ์ ปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ มาอย่างมากมาย แต่หัวใจหลักของการดำเนินงานของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา นั่นคือ การมุ่งเน้นในเรื่องของการดูแลรักษาคนไข้จิตเวชด้วยวิธีการบำบัดจิตใจร่วมกับการใช้ยา สิ่งสำคัญคือ การที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับพระเมตตาจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีให้เปิด **“มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาในพระบรมราชูปถัมภ์”** เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริม และสนับสนุนการให้บริการคนไข้จิตเวช รวมถึงการให้ความสำคัญในงานด้านการศึกษา และงานด้านวิชาการ ตลอดจนสนับสนุนทุนวิจัยต่าง ๆ มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาในพระบรมราชูปถัมภ์ เริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2544 และ**เป็นฟันเฟืองหลักสำคัญในการให้การสนับสนุนงานด้านการศึกษา และงานด้านวิชาการ”** รวมถึงเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ในด้านจิตเวชศาสตร์จนนำไปสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้หรือพิพิธภัณฑ์ขึ้น คือ **“พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”** (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 29, 32)

“พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา” พิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทย พิพิธภัณฑ์แห่งการเก็บรักษาองค์ความรู้ คุณค่า และความสำคัญ ตลอดจนเป็นพิพิธภัณฑ์อนุรักษ์การรักษาพยาบาลในด้านการจิตเวชศาสตร์ (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 29) ภายนอกพิพิธภัณฑ์มีลักษณะเป็นอาคารปูน 2 ชั้น ล้อมรอบไปด้วยต้นไม้ใหญ่จำนวนมาก ด้านหน้ามีรูปปั้นของศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว (บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย) ภายในพิพิธภัณฑ์เน้นการจัดแสดงทั้งหมด 3 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นห้องจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายเก่า และภาพถ่ายขาวดำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชนในย่านฝั่งธนบุรี เป็นการจัดแสดงนิทรรศการแบบเคลื่อนที่ ส่วนที่ 2 เป็นห้องจัดแสดงวัตถุสะสมเกี่ยวกับอุปกรณ์ และเครื่องไม้เครื่องมือทางการแพทย์ที่ใช้รักษาคนไข้จิตเวชตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายในเน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมที่เป็นของจริง และของหายาก เช่น เครื่องผ่าตัดสมองเย็น เครื่องช็อตไฟฟ้า เครื่องบดยา ถังออกซิเจน ระฆังตีบอกเวลาสำหรับคนไข้ทุกชั่วโมงทั้งกลางวัน – กลางคืน รวมถึงโต๊ะเครื่องแป้งของคนไข้จิตเวชที่เป็นเจ้านายชั้นสูง เป็นต้น และส่วนที่ 3 เป็นห้องจัดแสดงหุ่นจำลองเท่าตัวคนที่สาธิตวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชในอดีต ยกตัวอย่างเช่น การนอนแช่ในอ่างน้ำร้อน

สลับน้ำเย็น การขึ้นเสื้อมัดมือผูกตัวคนไข้ติดกับเตียง และการคุมขังคนไข้เพื่อสงบสติอารมณ์สำหรับคนไข้จิตเวชที่มีอาการโมโหร้าย ซึ่งวิธีการรักษาเหล่านี้เป็นวิธีการรักษาที่ทารุณกับคนไข้เป็นอย่างมาก ทำให้คนไข้กลัวเป็นอย่างมาก นอกจากนั้น ภายในพิพิธภัณฑ์ยังมีเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับโรคจิตเวช และประวัติความเป็นมาของโรงพยาบาลจัดแสดงอยู่ด้วย อีกทั้ง ยังมีตู้จัดแสดงโบราณวัตถุ อย่างเช่น ถ้วย ชาม ช้อน ที่ขุดค้นเจอบริเวณด้านหน้าสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ดังที่กล่าวมา ทำให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์แห่งการให้บริการ และมุ่งเน้นการจัดแสดงเรื่องราวประเภทประวัติศาสตร์ อันได้แก่ ประวัติศาสตร์พื้นที่ตั้ง ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และประวัติศาสตร์การแพทย์การพยาบาลในด้านจิตเวช ตลอดจนความโดดเด่นในเรื่องของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับโรงพยาบาล และพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น จึงทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่า อัตลักษณ์ และความเป็นหนึ่งเดียว นับได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาทำให้คนภายนอกได้รับรู้ และเข้าใจถึงความเป็นรากเหง้าของผู้คน และวิถีชีวิตในย่านฝั่งธนบุรี ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ขนาดใหญ่ สิ่งสำคัญคือ ความภาคภูมิใจที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ได้รับรางวัลให้เป็นอาคารอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2530 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อย่างไรก็ดี พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยการปลูกต้นไม้ใหญ่ภายในโรงพยาบาล และพิพิธภัณฑ์เพื่อสร้างความร่มรื่นให้แก่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการ (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา: 2555, 34)

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์หลักของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาคือต้องการสร้างรากฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิชาการในด้านจิตวิทยา ประสาทวิทยา และจิตเวชศาสตร์ (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2558) ดังจะเห็นได้จากการจัดแสดงวัตถุข้าวของ และการให้ความรู้ ซึ่งในระยะเวลาต่อมา พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้มีการขยายแนวคิด คือ นอกจากเรื่องของงานด้านจิตเวชศาสตร์แล้ว ผู้อำนวยการโรงพยาบาลยังได้ทำการเพิ่มเติมแนวคิดในด้านการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และการอยู่ร่วมกันกับชุมชน (ชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์, สัมภาษณ์, 2558) เห็นได้จากปัจจุบันคือ ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้มุ่งมั่นดำเนินการปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ใหม่ เพื่อต้องการให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในด้านการแพทย์ประวัติศาสตร์ และจิตเวชศาสตร์อย่างแท้จริง

ยิ่งไปกว่านั้นคือ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้พยายามสร้างกิจกรรม และเครือข่ายกับหน่วยงานทางการศึกษา และชุมชนต่าง ๆ อาทิเช่น การเข้าร่วมจัดงานประชุมเสวนาเชิงวิชาการภายใต้หัวข้อ “ประวัติศาสตร์ย่านคลองสาน ฝั่งธนบุรี” โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทางการศึกษา อันได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา มูลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์ ชมรมสยามทัศน์ ICONSIAM รวมถึงนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2558) โดยใช้ชื่องานว่า “รฦกธนบุรี 250+” ซึ่งตั้งเป้าไว้ว่างานนี้จะเกิดขึ้นครั้งแรกภายในวันที่ 17 – 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 โดยลักษณะของงานจะเป็นรูปแบบการประชุมเสวนาเชิงวิชาการเกี่ยวกับย่านคลองสาน และฝั่งธนบุรี ภายในงานเน้นการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายเก่าย่าน

คลองสาน ภาพถ่ายเก่าตระกูลขุนนางต่าง ๆ เช่น ตระกูลหวั่งหลี และตระกูลโปษยานนท์ (สินเงิน สุขสมปอง, สัมภาษณ์, 2558)

กล่าวโดยสรุป ในตอนแรกพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นเพียงสถานที่เก็บข้าวของ เครื่องมือเครื่องใช้ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ แต่ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยากำลังพยายามสร้างเครือข่ายทางการศึกษาต่าง ๆ เพิ่มขึ้นในฐานะของโรงพยาบาลที่มีเรื่องราวแบบพิเศษเฉพาะทางท่ามกลางกระแสของความนิยมพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะด้วยความที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นโรงพยาบาลจิตเวชแห่งแรกของประเทศไทย ตลอดจนยังมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพราะฉะนั้นแล้ว งานศึกษาเรื่อง **“การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”** จึงเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อทำให้เข้าใจถึงบริบทในความเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ดำรงคุณค่าความเป็นอัตลักษณ์ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบันตลอดจนเพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่เริ่มดำเนินกิจการจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2532 – 2561)

2.2 เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการที่เหมาะสมอย่างยั่งยืนให้กับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาต่อไปในอนาคต

3. ขอบเขตของการศึกษา

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษานี้เป็นการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่หลัก ดังนี้

3.1.1 สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่เลขที่ 112 ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงคลองสาน เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร 10600

3.1.2 พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่เลขที่ 112 ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงคลองสาน เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร 10600

3.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา

เริ่มศึกษา ตั้งแต่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาดำเนินกิจการจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2532 – 2561)

3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารเชิงวิชาการ บทความ และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ การจัดการพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ และ

การจัดการพิพิธภัณฑ์พิเศษแบบเฉพาะทาง อีกทั้ง ยังได้ค้นคว้าหาความรู้ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิชาจิตเวชศาสตร์ เช่น ความหมายและความสำคัญ ตลอดจนพัฒนาการด้านจิตเวชศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่ภาคสนาม สังเกตุการณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ภายใต้ขอบเขตของเนื้อหาทั้งหมด 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

3.3.1 ทำการศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา (พ.ศ. 2432 – 2561) และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2532 – 2561)

3.3.2 ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลความรู้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์

3.3.3 รวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์เพื่อวิเคราะห์หาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่มีต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยใช้หลักการ SWOT Analysis ซึ่งเป็นหลักการที่ใช้เพื่อยืนยันข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์หาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

3.4 ขอบเขตด้านแนวคิด

การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ได้ใช้แนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ แนวคิดจิตเวชศาสตร์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา เพื่อนำมาประกอบใช้ และก่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ภายใต้เครื่องมือที่เรียกว่า SWOT Analysis ที่ว่าด้วยเรื่อง จุดแข็ง S (Strength) จุดอ่อน W (Weakness) โอกาส O (Opportunity) และอุปสรรค T (Threat) ซึ่งหลักการ SWOT Analysis เป็นหลักการที่แสดงให้เห็นถึงสภาพการดำเนินงาน และการบริหารงานภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2532 – 2561) อย่างไรก็ดี หลักการ SWOT Analysis ยังเป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นถึงขอบเขตด้านแนวคิดที่เป็นหลักการ และสามารถเชื่อถือได้

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

จิตเวชศาสตร์ (Psychiatry) หมายถึง วิทยาศาสตร์การแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับการวินิจฉัย การรักษา และการป้องกันความผิดปกติทางจิตใจ อารมณ์ ความคิด และพฤติกรรม ตลอดจนชีวิตทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม (จำลอง ดิษยวณิช, 2522)

โรคทางกายคือ ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับร่างกาย การรักษาโรคเป็นหน้าที่ของแพทย์ทางฝ่ายกาย เช่น อายุรแพทย์ ศัลยแพทย์ กุมารแพทย์ สูตินารีแพทย์ และวิสัญญีแพทย์ (มาโนช หล่อตระกูล และปราโมทย์ สุคนิชย์, 2550)

โรคทางใจ หมายถึง โรคที่เกิดขึ้นเนื่องจากความวิปริตหรือความแปรปรวนทางจิตใจและอารมณ์ ส่งผลให้บุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงไป การรักษาโรคนี้จึงเป็นหน้าที่ของจิตแพทย์ กุมารแพทย์ นักจิตวิทยาคลินิก นักจิตวิทยาการแพทย์หรือพวกที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับโรคทางใจโดยเฉพาะ (มาโนช หล่อตระกูล และปราโมทย์ สุคนิชย์, 2550)

พฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Sciences) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนพฤติกรรมที่ออกมาในรูปแบบอื่น ๆ เช่น สภาวะแวดล้อมทางการเมือง และเศรษฐกิจ อาทิเช่น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และจิตวิทยา สิ่งเหล่านี้เป็นศาสตร์ทางพฤติกรรมแขนงหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับสาเหตุในการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ ยกตัวอย่างเช่น การรับรู้ (Perception) การเรียนรู้ (Learning) อารมณ์ (Emotion) แรงจูงใจ (Motivation) รวมถึงบุคลิกภาพ (Personality) (หลักสูตรพยาบาลศาสตร์ บัณฑิตฉบับปรับปรุง, 2530)

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง สถานที่ บุคคล และกิจกรรมที่ให้ความรู้ และประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ เช่น แหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรมศาสนาประเพณี แหล่งการเรียนรู้ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อ และแหล่งการเรียนรู้ประเภทที่รัฐหรือเอกชนสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ได้แก่ หนังสือ และพิพิธภัณฑ์ (สุพิชญา จันทร์พรรค, 2552)

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

5.1 ทำให้ได้แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่การพัฒนางานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

5.2 ทำให้ได้แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่แนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 2
แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์เพื่อทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และความเข้าใจในบริบทของงานพิพิธภัณฑ์ โดยใช้แนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ แนวคิดจิตเวชศาสตร์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง และกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา มาเป็นแนวทางในการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคที่มีต่อพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อนำมาพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาให้มีแนวทางที่เหมาะสมอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต ดังนั้น การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตลอดจนพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์และพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ต่อไปในอนาคต

1. แนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

1.1 ความหมายและความสำคัญของการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

พิพิธภัณฑ์ หรือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของประเทศไทยมีหน้าที่หลักคือ เก็บรวบรวมข้าวของ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดเกล้าฯ ให้นำข้าวของ เครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์ และวัตถุสะสมชนิดต่าง ๆ ทางโบราณคดี รวมถึงของที่ระลึกจากชาวต่างชาติในสมัยที่ท่านยังทรงผนวชอยู่มาจัดแสดง ณ พระที่นั่งราชฤดี ต่อมาราว ๆ ปี พ.ศ. 2400 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ขึ้นในพระบรมมหาราชวังเพื่อทำการจัดแสดงวัตถุทางโบราณคดีต่าง ๆ อาทิเช่น ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ประติมากรรม ตลอดจนข้าวของเครื่องใช้ส่วนพระองค์ และตั้งชื่อให้กับสถานที่แห่งนี้ว่า “มิวเซียม” (ปฐมพร สงวนแก้ว, 2557: 16) ซึ่งคำว่า “Museum” หรือ “พิพิธภัณฑ์” นั้น มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณดั้งเดิม คือคำว่า Mouseion หมายถึง The Temple of The Museum หรือเทวาลัยของเทพธิดาทั้ง 9 โดยคำว่า Muses หมายถึง เทพธิดาซึ่งเป็นพระธิดาของเทพซูส Zeus และเทพี Mnemosyne เทพีแห่งความทรงจำ (จิรา จงกล, 2532: 5)

“พิพิธภัณฑ์” เป็นสถาบันที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมานานกว่า 100 ปี ประเทศไทยได้เห็นพิพิธภัณฑ์ในหลายรูปแบบ เป็นต้นว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล พิพิธภัณฑ์ในวัด และพิพิธภัณฑ์ในโรงเรียน เป็นต้น พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยมีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ทั้งในเรื่องของการอนุรักษ์วัตถุสะสม การจัดแสดงนิทรรศการ การนำชม และการสื่อสารกับผู้ชม ดังนั้น พิพิธภัณฑ์ไทยจึงมีคุณค่า ความสำคัญ และอัตลักษณ์ไม่ต่างไปจากพิพิธภัณฑ์ของต่างประเทศ (ฆัสรา ขมะวรรณ มุกดาวิจิตร, ม.ป.ป.: 10) ขณะเดียวกันงานวิจัยของ สุรพล นาถะพินธุ (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายถึงพิพิธภัณฑ์อย่างกว้าง ๆ ไว้ว่า พิพิธภัณฑ์หมายถึง สถานที่ที่จัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความสนุกสนาน และความเพลิดเพลินแก่ผู้เข้าชม

ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ยังทำหน้าที่หลักในการให้บริการแก่สังคม ในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม พิพิธภัณฑ์ยังต้องให้ความรู้ในด้านการศึกษาค้นคว้า และเผยแพร่เกี่ยวกับวัตถุสะสมต่าง ๆ อีกทั้ง พิพิธภัณฑ์ยังมีคุณค่า และความสำคัญ นั่นคือ การที่พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต สนับสนุน และส่งเสริมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ และการศึกษาในด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมแบบยั่งยืน

ทั้งนี้ ความหมายและความสำคัญของการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้นั้น ยังหมายถึง พิพิธภัณฑ์ หรือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่อาจเป็นได้ทั้งบุคคล สถานที่ หน่วยงาน และองค์กร ทำหน้าที่หลักคือ รวบรวม และจัดแสดงวัตถุสะสมต่าง ๆ อาทิเช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ จิตรกรรม และประติมากรรม เป็นต้น เพื่อดำเนินการเผยแพร่ และให้บริการแก่สาธารณชน ได้รับรู้ถึงคุณค่า และความสำคัญ ตลอดจนสนับสนุนส่งเสริมเกี่ยวกับความรู้ในด้านการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนา เพื่อทำให้ผู้ที่สนใจ และมีความต้องการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้ตระหนักถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมา ภายใต้การดำเนินงานที่ปราศจากผลประโยชน์ในด้านการค้า และการเศรษฐกิจ ตลอดจนยังเป็นแหล่งการเรียนรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ในขณะที่งานของ ศิรินทร คุ้มโภคา (2557: 11) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ไว้ว่า “การจัดการ” หมายถึง กระบวนการหรือการตัดสินใจที่จะทำให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้ถูกต้อง และตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล การจัดการยังหมายถึงกระบวนการที่ทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จตามความคาดหมาย ภายใต้ขั้นตอน และวิธีการดำเนินงาน อันได้แก่ การจัดการองค์กร (Organising) การวางแผน (Planning) การเป็นผู้นำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะเห็นได้ว่าความหมายของการจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นความหมายในมุมของการจัดการ และการบริหารที่เชื่อมโยงกัน หมายความว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นการดำเนินงานของบุคคล หน่วยงาน สถาบัน และองค์กร ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ ขึ้นอยู่กับการดำเนินงานภายใต้ภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบ เพียงมุ่งหวังให้การดำเนินงานนั้นบรรลุประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลตามเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ อีกมุมหนึ่ง พิพิธภัณฑ์ อาจหมายความถึง สถานที่เก็บรวบรวม และจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ ที่มีคุณค่า และความสำคัญในด้านสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณี รวมถึงวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี พิพิธภัณฑ์มุ่งเน้นในเรื่องของการเรียนรู้ การศึกษา การค้นคว้า การปฏิบัติ และการพัฒนา รวมถึงปลูกฝังจิตใต้สำนึกในการอนุรักษ์ และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมให้กับเยาวชนคนรุ่นหลัง (อัญชลี เพลินมาลัย, 2556: 17 และวนิษา ติคำ, 2553: 26)

จากงานศึกษาข้างต้น ทำให้ทราบและเข้าใจถึงความหมายและความสำคัญของการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ นั่นคือ กระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์ตั้งแต่ขั้นตอนแรกไปยังขั้นตอนสุดท้าย จนนำไปสู่การจัดแสดงนิทรรศการเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้กับผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์

ทางด้านของ จิรา จงกล (2532: 2) ได้กล่าวไว้ว่า พิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑ์สะท้อนให้เห็นความเข้าใจหรือ Concept เกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑ์ในอดีต ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจทั่วไปเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑ์ว่า พิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑ์เป็นคลังเก็บสมบัติ คลังเก็บของเก่า ของแปลก และของหายาก ซึ่งในปัจจุบันพิพิธภัณฑสถาน และ

พิพิธภัณฑ์ของประเทศไทยเป็นสถานที่รวบรวม และสงวนรักษาวัตถุทางโบราณคดีต่าง ๆ รวมถึงยังเป็นศูนย์ชุมชน (Community centre) และศูนย์การศึกษา (Educational centre) ยิ่งไปกว่านั้นคือ สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติหรือ ICOM (International Council of Museum) ได้ให้คำจำกัดความของ “Museum” ตามความหมายที่มีต่อสังคมในปัจจุบันไว้ว่า พิพิธภัณฑสถาน และพิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่หลัก 4 ประการ อันได้แก่ 1) รวบรวม 2) สงวนรักษา 3) ค้นคว้าวิจัย และ 4) จัดแสดงสิ่งซึ่งเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญแก่มนุษย์ และสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการค้นคว้า การศึกษา และความเพลิดเพลิน จึงทำให้เห็นว่า Museum หมายรวมถึง สิ่งสงวนรักษาและจัดแสดงทุกประการที่มิได้เป็นเพียงวัตถุเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า พิพิธภัณฑสถาน หรือ พิพิธภัณฑ์ มีความหมายเดียวกันคือ เป็นสถานที่หรือแหล่งเรียนรู้ที่สงวนรักษาวัตถุสะสมอันเป็นทรัพย์สมบัติมีค่าของประเทศไทยตั้งแต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่สงวนรักษาวัตถุที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมทุกชนิด โดยมีจุดมุ่งหมายในการให้ความรู้ และการศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในหลากหลายด้าน (ศิรินทร คุ้มโภคา, 2557: 15 - 16)

ในส่วนงานของ กานต์รวี ชมเชย (2557: 7) กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์หมายถึง หน่วยงานหรือองค์กรที่ดำเนินการ และให้บริการอย่างเป็นประโยชน์ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกับสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ ทำหน้าที่หลักในการอนุรักษ์ สืบค้น เผยแพร่ และถ่ายทอดผ่านการจัดแสดงสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงรูปธรรม และนามธรรมตลอดจนความรู้ และการศึกษาในด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนิเวศวิทยา เป็นต้น ตลอดจนบทความของ สโรชา เมฆอรุณ (2557: 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า พิพิธภัณฑ์นั้นหมายถึง แหล่งรวบรวม และสงวนรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการสืบค้นข้อมูลเชิงวิจัย พิพิธภัณฑ์ให้บริการเผยแพร่ และจัดแสดงวัตถุจากเรื่องราว และความเป็นมาที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะอยู่ในรูปแบบสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิตก็เป็นได้

นอกจากนี้ งานวิทยานิพนธ์ของ นุชจรี ศรีวิเชียร (2557: 8) อธิบายว่า พิพิธภัณฑ์ไทยในปัจจุบันเป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเป็นสถานที่เก็บรวบรวมข้าวของ อุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้ และความเพลิดเพลินแก่ผู้เข้าชม โดยที่ประภาส สิงห์ (ม.ป.ป.: 43) ได้อธิบายไว้อีกว่า พิพิธภัณฑ์กับการศึกษาต่างออกไปจากสถาบันการศึกษา หรือ โรงเรียนที่คอยให้ความรู้ เพราะการศึกษาในพิพิธภัณฑ์หมายรวมถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จากทุกอย่างของร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นประสาทสัมผัส เช่น การได้ยิน การสัมผัส และการมองเห็น รวมถึงพัฒนาการในด้านการคิดวิเคราะห์ การฝึกใช้สมาธิ และการได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน จึงทำให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์กับการศึกษา จะเป็นตัวนำมาสู่ความเข้าใจในความหมายกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน ซึ่งการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานในพิพิธภัณฑ์มักเชื่อมโยงกับการจัดแสดงวัตถุสะสม ตลอดจนเพื่อให้เกิดความประทับใจ ทัศนคติ และประสบการณ์เชิงสร้างสรรค์ของผู้เยี่ยมชม

จากงานศึกษาข้างต้นทั้งหมด ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์ หรือ พิพิธภัณฑสถาน มีความหมาย และหน้าที่หลักเหมือนกันทุกประการ นั่นคือ เป็นสถานที่ที่จัดเก็บ รวบรวม สะสม สิ่งของ หรือ วัตถุทั้งในรูปธรรม และนามธรรม เพื่อนำไปถ่ายทอดสู่ธารณชนผ่านการจัดแสดง โดย

มุ่งเน้นการให้ความรู้ การศึกษา การค้นคว้าจากประสบการณ์ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เกี่ยวโยงกับสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ ตลอดจนผ่านประสาทสัมผัสของร่างกายมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็น การได้เห็น การได้ยิน การได้ฝึก และการได้ลงมือทำ

กล่าวโดยสรุป จากบริบทของความหมายและความสำคัญในการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมด นั่นคือ การที่ทำให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์ หรือ พิพิธภัณฑสถานนั้น มีหน้าที่หลักคืออะไร มีวัตถุประสงค์หลักอะไรในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเป็นเช่นไร สร้างคุณประโยชน์เชิงสร้างสรรค์ในฐานะพิพิธภัณฑ์หรือแหล่งการเรียนรู้ในทิศทางใดได้บ้าง ส่งเสริมการเรียนรู้ การศึกษา และงานวิชาการได้มากน้อยเพียงใด อีกทั้ง ยังจะสามารถสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้หรือไม่ ซึ่งปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนจะนำไปเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และแก้ไข จนนำไปสู่กระบวนการที่เรียกว่าการจัดการ ซึ่งแท้จริงแล้วมาตรฐานของพิพิธภัณฑ์สากลนั้นต้องควบคู่ไปด้วยการจัดการพิพิธภัณฑ์ จึงจะได้ถือว่าพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งนั้นเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับการจัดการอย่างสมบูรณ์แบบ

1.2 การจัดการพิพิธภัณฑ์

โดยหลักการ พิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่จะอยู่ได้อย่างยั่งยืนต้องอาศัยปัจจัยหลักหลายประการ สิ่งสำคัญคือ เรื่องของงบประมาณสนับสนุนจากสาธารณะ ดังนั้น การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์จึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมในฐานะหน่วยงาน สถาบันหรือองค์กรที่ดำเนินการภายใต้ประโยชน์ทางการศึกษา สนับสนุนวิชาการเรียนรู้ ซึ่งเปรียบได้กับขุมทรัพย์ทางปัญญาที่เหมาะสมแก่การถ่ายทอดเรื่องราวของความเป็นวิถีชีวิต ผู้คน ชุมชน ศิลปะ โบราณคดี โบราณวัตถุ มรดกทางวัฒนธรรม สิ่งที่จับต้องได้ และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ตลอดจนวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีที่มีบทบาท หน้าที่ และความสำคัญต่อมนุษย์อย่างแท้จริง โดยทั้งหมดนี้ ต้องได้รับแรงผลักดันจากผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ที่มีความเป็นผู้นำ มีวิสัยทัศน์ชัดเจน แน่วแน่ รวมถึงเป็นผู้ที่สามารถให้คำปรึกษาและคอยชี้แนะแนวทางการแก้ไขปัญหาการจัดการพิพิธภัณฑ์ได้อย่างเหมาะสม

ดังจะเห็นได้จากงานของ นุชจรี ศรีวิเชียร (2557: 17 - 20) ที่เขียนเรื่องแนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ อธิบายถึง การจัดการพิพิธภัณฑ์นั้นต้องประกอบไปด้วยปัจจัยพื้นฐาน 4 ประการคือ บุคลากร งบประมาณ เครื่องมือ และการจัดการ โดยผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ และสรุปผลออกมา ดังนี้

1.2.1 บุคลากร หรือคนภายในพิพิธภัณฑ์ ปัจจัยข้อนี้ถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักสำคัญของการจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างหนึ่ง เนื่องจากบุคลากร เจ้าหน้าที่ หรือคนที่รับผิดชอบการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ เป็นสิ่งที่ช่วยขับเคลื่อนให้งานพิพิธภัณฑ์เดินต่อไปได้ตามวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ โดยผู้ศึกษาได้ทำการแบ่งประเภทของบุคลากร ออกเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ

1.2.1.1 คณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่หลักในการวางแผนงานนโยบาย แนวทางในการบริหารงาน ควบคุมดูแลงบประมาณ ให้ข้อเสนอแนะแก่คณะทำงานพิพิธภัณฑ์ ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ภายในพิพิธภัณฑ์

1.2.1.2 ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่หลักคือ ดูแลและรับผิดชอบในส่วนของภาพรวมทั้งหมดภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์ อันได้แก่ การจัดการ การบริหาร และการดำเนินงาน

ตามนโยบายของคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการดูแลเรื่องความปลอดภัยของอาคารพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนวัตถุสะสมพิพิธภัณฑ์

1.2.1.3 เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่หลักคือ รับผิดชอบงานตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ เน้นการดำเนินงานภายในพิพิธภัณฑ์ให้ได้ประสิทธิภาพขั้นสูงสุด ซึ่งเจ้าหน้าที่ หรือ บุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์จะเป็นฟันเฟืองหลักสำคัญในกระบวนการบริหารและการดำเนินงาน อาทิ กลุ่มงานบริหาร กลุ่มงานวิชาการ และกลุ่มงานอาคารสถานที่ เป็นต้น

ทว่า ผู้ศึกษาพบเพิ่มเติมว่ารายงานการวิจัยของ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2548, ค-จ) ได้อธิบายเนื้อหา และความรู้ในเรื่องของการจัดการแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑ์ ในประเด็นเรื่องของโครงสร้างการบริหารงาน โดยใช้การแบ่งกลุ่มการดำเนินงานภายในองค์กร เพื่อทำให้เห็นถึงรายละเอียดของหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคลากรภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์ว่าแต่ละหน่วยงาน แต่ละฝ่าย มีการดำเนินงานทิศทางไหนบ้าง

ผู้ศึกษาจึงเห็นว่างานวิจัยของ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2548, ค-จ) เป็นงานวิจัย ที่สามารถนำข้อมูล และความรู้จากการศึกษามาปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับงานศึกษาเรื่องการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการทำให้ข้อมูลง่ายต่อการศึกษา ผู้ศึกษาจึงได้ทำการสรุปผลของงานวิจัยชิ้นดังกล่าว ออกเป็น 3 กลุ่ม กับอีก 6 ฝ่ายกิจการ ดังตารางนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการแบ่งกลุ่มการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ (กลุ่มงานบริหาร)

1) กลุ่มงานบริหาร	
ฝ่ายทรัพยากรมนุษย์	**ฝ่ายผลิต**
งานบุคคล สรรหาบุคลากรเพื่อให้เหมาะสมต่อหน้าที่และความรับผิดชอบ	งานจัดแสดงสื่อประชาสัมพันธ์เป็นการโฆษณาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมชม
งานธุรการ ดูแลความเรียบร้อยของระบบงานส่วนกลาง จัดทำงานเอกสาร รวมถึงติดต่อประสานงาน	งานออกแบบสื่อและนิทรรศการ เป็นการจัดแสดงสื่อและนิทรรศการเพื่อนำเสนอต่อผู้เยี่ยมชมที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม
งานเอกสาร เน้นความถูกต้อง ละเอียด และรอบคอบต่อการจัดทำเอกสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารทางราชการเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดที่จะเกิดขึ้น	งานจัดนิทรรศการทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์ ต้องอาศัยความชำนาญการจากผู้เชี่ยวชาญคอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาหรือบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์
งานการเงิน รับผิดชอบดูแลในส่วนของงบประมาณจำกัดและควบคุมงบประมาณให้อยู่ในวงจำกัด	-

ที่มา: ปรับปรุงจากรายงานการวิจัยของ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2548, ค-จ)

ตารางที่ 2 ตารางแสดงการแบ่งกลุ่มการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ (กลุ่มงานวิชาการ)

2) กลุ่มงานวิชาการ		
ฝ่ายการศึกษา	**ฝ่ายทะเบียน**	**ฝ่ายประชาสัมพันธ์**
ค้นคว้าวิจัย สืบค้น	รับผิดชอบหน้าที่หลักในส่วนของการคัดแยกวัตถุสะสมต่าง ๆ	เผยแพร่ข้อมูลและทำการประชาสัมพันธ์
ดำเนินการศึกษาทั้งในรูปแบบของงานวิจัย เอกสาร บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ที่ถูกต้องและมีประโยชน์	ทำการจดบันทึกเพื่อเก็บข้อมูลวัตถุสะสมเพื่อป้องกันการสูญหาย	เผยแพร่ข้อมูลความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนเพื่อให้ทราบข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์
รวบรวมข้อมูลความรู้ที่เป็นประโยชน์	จัดทำทะเบียนวัตถุเพื่อบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุสะสมแต่ละชนิด เช่น ประเภทการใช้	ติดต่อประสานงานทั้งภายในและภายนอกองค์กร

2) กลุ่มงานวิชาการ		
	งาน วันเดือนปีที่ได้รับวัตถุ สะสมเข้าคลังพิพิธภัณฑ์ สี ชนิด น้ำหนัก และข้อจำกัดที่จะส่งผลกระทบต่อวัตถุ เป็นต้น	
ดำเนินการผลิตสื่อทางวิชาการและการศึกษาเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์	-	ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ content ต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์ที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือแม้กระทั่งหนังสือที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ตลอดจนสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน
เผยแพร่และให้ความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์	-	-
ทำหน้าที่บรรยายข้อมูลและให้ความรู้ในเชิงวิชาการ	-	-
ดำเนินการจัดเตรียมเพื่อให้ข้อมูลความรู้ในด้านการศึกษาเกี่ยวกับการจัดแสดงนิทรรศการทั้งภายในและภายนอกพิพิธภัณฑ์	-	-
ดำเนินการประสานงานทั้งภายในและภายนอกองค์กรพิพิธภัณฑ์กับงานด้านการศึกษาและงานด้านวิชาการ	-	-

ที่มา: ปรับปรุงจากรายงานการวิจัยของ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2548, ค-จ)

ตารางที่ 3 ตารางแสดงการแบ่งกลุ่มการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภายในพิพิธภัณฑ์ (กลุ่มงานอาคารสถานที่)

3) กลุ่มงานอาคารสถานที่
ฝ่ายสถานที่
ทำหน้าที่หลักคือ ดูแลและรับผิดชอบ ปกป้องและสงวนรักษาทั้งในส่วนของอาคารพิพิธภัณฑ์ พื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์ทั้งหมด
รับผิดชอบในด้านความปลอดภัยของวัตถุสะสมเพื่อให้ปลอดภัยจากการถูกทำลายและของสูญหายจากการโจรกรรม รวมถึงภัยพิบัติทางธรรมชาติ
ดูแลความเรียบร้อยบริเวณโดยรอบอาคารพิพิธภัณฑ์ทั้งภายในและภายนอก
ทำหน้าที่ดูแลและรับผิดชอบในส่วนของความสะอาดเรียบร้อย การจัดเวรรักษาความปลอดภัย ตลอดจนการเปิดปิดอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑ์

ที่มา: ปรับปรุงจากรายงานการวิจัยของ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2548, ค-จ)

เพราะฉะนั้น การจัดการบุคลากรพิพิธภัณฑ์ จึงจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงจำนวนของบุคลากรให้เหมาะสมกับงานที่ได้รับมอบหมาย เนื่องจากในงานแต่ละประเภทมักถูกออกแบบมาให้ใช้ความละเอียดรอบคอบค่อนข้างมาก เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้กระบวนการทำงานเกิดความผิดพลาด ซึ่งอาจทำได้โดยกำหนดคุณลักษณะของบุคลากรพิพิธภัณฑ์ ดังเช่น ต้องมีความชำนาญการพิเศษ ความเชี่ยวชาญ ความถนัดในด้านศิลปะ และความถนัดในด้านภาษาต่างประเทศตลอดจนในด้านวิชาการ ด้านสร้างสรรค์ และด้านการให้บริการแก่ผู้เยี่ยมชม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการให้บริการของภัณฑารักษ์หรือเจ้าหน้าที่นำชมเป็นสิ่งสำคัญต่อภาพลักษณ์ขององค์กร และพิพิธภัณฑ์เป็นอย่างยิ่ง (นุชจรี ศรีวิเชียร, 2557: 18)

1.2.2 งบประมาณ เป็นสิ่งจำเป็นที่พิพิธภัณฑ์ต้องคำนึงถึง และให้ความสำคัญเป็นอันดับ ต้น ๆ เพราะถ้าหากงบประมาณไม่เพียงพอต่อองค์กรพิพิธภัณฑ์ อาจส่งผลกระทบให้การดำเนินงานหลาย ๆ อย่างของกระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ เช่น การบริหารจัดการอาคารพิพิธภัณฑ์ วัตถุสะสมพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดงนิทรรศการ การซ่อมแซมวัตถุสะสม การดูแลวัตถุสะสมในคลังพิพิธภัณฑ์ การจัดซื้อจัดจ้าง การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมทางการศึกษา เงินเดือนบุคลากร ค่าน้ำ ค่าไฟ และค่าเสื่อมของวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด มีความบกพร่อง และขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

1.2.3 เครื่องมือ ในที่นี้หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการให้บริการพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น ตู้จัดแสดงวัตถุสะสมพิพิธภัณฑ์ แผ่นป้ายบอกข้อความ ฐานจัดแสดงวัตถุสะสม เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องปรับอุณหภูมิภายในพิพิธภัณฑ์ อุปกรณ์รักษาความปลอดภัย และเครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ซึ่งเครื่องมือ และอุปกรณ์เหล่านี้มีไว้สำหรับเพื่ออำนวยความสะดวกให้การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์มีประสิทธิภาพ และดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น

1.2.4 การจัดการ เป็นกระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ที่ต้องเริ่มจากการวางแผนนโยบาย โดยอาศัยหลักธุรกิจด้านวัฒนธรรมทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ดำเนินการวางแผนงาน และเป้าหมายอย่างมีความสอดคล้องซึ่งกันและกันเพื่อให้การดำเนินงานนั้นประสบผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญในการดำเนินงานต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการตัดสินใจเพื่อการพิจารณาแผนงานโดยการเตรียมโครงร่างของแผนงาน และเป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินงานจัดระบบงาน ติดต่อ และประสานงานเพื่อเป็นการแบ่งประเภท หน้าที่ และความรับผิดชอบของงานตามที่บุคคลได้รับมอบหมายอย่างเคร่งครัด

ขั้นตอนที่ 4 การจัดส่งงาน และติดต่อประสานงานระหว่างภายใน และภายนอกองค์กร ทำให้เกิดความสมานสามัคคีในการดำเนินงานร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 5 การควบคุมงานภายใต้ข้อกำหนด ข้อบังคับ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานไม่มีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นหรือถ้ามีข้อผิดพลาดก็ทำให้เกิดน้อยที่สุด อีกทั้ง ยังเป็นการติดตามผลการดำเนินงานเพื่อให้ทราบถึงระยะเวลาการดำเนินงานที่ตั้งไว้

อย่างไรก็ดี การจัดการพิพิธภัณฑ์ยังคงต้องอาศัยการวางแผนกลยุทธ์ในการกำหนดวิสัยทัศน์ และพันธกิจที่ชัดเจน เพื่อให้รูปแบบองค์กรพิพิธภัณฑ์มีอัตลักษณ์และมีความน่าสนใจจากผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ดังต่อไปนี้

พันธกิจองค์กร (Organisation Mission) เป็นเครื่องมือที่พยายามบอกว่าพิพิธภัณฑ์ต้องการดำเนินการไปทิศทางไหน มีวัตถุประสงค์อย่างไร วัตถุสะสมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร ดำเนินการแล้วเกิดผลลัพธ์เป็นเช่นไร หลังจากนั้นผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์จะอยู่อย่างยั่งยืนต่อไปได้ในอนาคตหรือไม่ อย่างไรก็ดี พันธกิจองค์กรจึงเป็นเครื่องมือหลักสำคัญที่บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ และตัวตนของพิพิธภัณฑ์นั้น ๆ ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อองค์กรพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนบุคลากรหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ (กานต์รวี ชมเชย, 2557: 14)

นโยบายองค์กร (Organisation Policies) เครื่องมือพื้นฐานที่มีความสำคัญมากกว่าพันธกิจองค์กรอีกระดับหนึ่ง ถูกแบ่งความสำคัญออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ นโยบายการดำเนินงาน และนโยบายระยะยาวหรือแผนการพัฒนา ซึ่งนโยบายองค์กรเหล่านี้จะช่วยทำให้กระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์มีกรอบแนวคิดในการดำเนินงานที่ชัดเจนเพิ่มมากขึ้น (กานต์รวี ชมเชย, 2557: 14) นอกจากนั้น งานของ ศิรินทร คุ้มโภคา (2557: 22) ยังได้กล่าวถึงประเด็นในการกำหนดนโยบายองค์กรพิพิธภัณฑ์ไว้ว่า นโยบายองค์กรพิพิธภัณฑ์ แบ่งออกได้ 3 ข้อหลัก อันได้แก่ นโยบายด้านปรัชญา จริยธรรม นโยบายด้านพัฒนาทรัพยากร และนโยบายด้านกระบวนการทำงาน ซึ่งในองค์กรพิพิธภัณฑ์หลาย ๆ แห่ง ส่วนใหญ่แล้วนโยบายด้านปรัชญา จริยธรรม รวมถึงนโยบายด้านพัฒนาทรัพยากรจะมีผู้รับผิดชอบหลักคือ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ แต่นโยบายด้านกระบวนการทำงานจะถูกรับผิดชอบโดยเจ้าหน้าที่หรือบุคลากร ซึ่งในปัจจุบันบุคลากรมีสิทธิ์เสนอความคิดเห็นออกไปในวงกว้างที่ไม่ได้จำกัดแค่นโยบายด้านกระบวนการทำงาน

การจัดการงบประมาณ (Financial Management) ขั้นตอนนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการจัดการพิพิธภัณฑ์เลยก็ว่าได้ เนื่องจากการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ต้องอาศัยเรื่องงบประมาณสนับสนุนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งในเรื่องการปรับปรุงบูรณะซ่อมแซมอาคารพิพิธภัณฑ์ การดูแลสงวนรักษาวัตถุสะสมพิพิธภัณฑ์ การจัดซื้อจัดจ้าง การจัดแสดงสื่อประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการจัด

แสดงนิทรรศการภายใน และภายนอกพิพิธภัณฑ์ ซึ่งทั้งหมดนี้ ยังไม่รวมถึงงบประมาณที่ต้องใช้จ่ายอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากแผนควบคุมงบประมาณแล้ว ดังนั้น การจัดทำแผนงบประมาณจึงเป็นสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์บางแห่งอาจมีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายภายในพิพิธภัณฑ์ เป็นเหตุให้พิพิธภัณฑ์ต้องหารายได้จากแหล่งอื่น ยกตัวอย่างเช่น การขายของที่ระลึก เปิดร้านกาแฟ เปิดร้านอาหาร ให้บริการจำหน่ายของที่ระลึก รวมถึงจัดกิจกรรมสันทนาการเพื่อหารายได้เข้าพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบัน ภาวะทางการเงินหรืองบประมาณสนับสนุนเป็นปัจจัยหลักที่จะบอกได้ว่าพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันจะอยู่ต่อไปได้ในอนาคตหรือไม่ ดังนั้น พิพิธภัณฑ์จึงควรที่จะต้องมีกฎเกณฑ์ในการวางแผนด้านงบประมาณคือ เริ่มจากการวางแผนงบประมาณเพื่อใส่ความต้องการ รูปแบบ และรายละเอียดของงบประมาณตามความเป็นจริงเพื่อจะทำให้การประมาณการค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ไม่เกินงบประมาณที่ตั้งไว้

จริยธรรมกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ (Museum Ethics and Management) เป็นเรื่องของการดำเนินธุรกิจพิพิธภัณฑ์อย่างโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ รู้แหล่งที่มาที่ไปของการจัดซื้อ จัดจ้าง ซึ่งถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจ เพื่อผลของการดำเนินธุรกิจอย่างตรงไปตรงมา ดังนั้น ทุก ๆ พิพิธภัณฑ์จึงควรต้องมีข้อบังคับหรือข้อกำหนดการบริหารจัดการทางการเงิน เพื่อควบคุมงบประมาณ บันทึกค่าใช้จ่ายทรัพยากรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์ตลอดจนทำให้บัญชีหรือการเงินมีความโปร่งใส จึงทำให้เห็นว่าจริยธรรมกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นแนวทางการดำเนินงานที่หลีกเลี่ยงปัญหา และข้อสงสัยไปได้มากที่สุด

การวางแผน (Planning) เป็นกระบวนการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ที่ทำให้งานต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จ หมายความว่า การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์จะสำเร็จได้ต่อเมื่อเกิดการวางแผนนโยบายจากผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ไปยังผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อดำเนินการจัดการระบบงานอย่างมีขั้นตอน รัดกุม และรอบคอบ โดยมีหลักในการวางแผนงานพิพิธภัณฑ์ทั้งหมด 4 ประการคือ การวางแผน การจัดองค์กร ภาวะการเป็นผู้นำ และการควบคุม โดยขั้นตอนการวางแผนยังสามารถใช้วัดผลการดำเนินงาน และพัฒนากลยุทธ์เพื่อให้งานพิพิธภัณฑ์บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ (วรรณา ศิลประเสริฐ, 2555: 36)

กล่าวโดยสรุปว่างานวิจัยของ สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2548, ค-จ) เป็นงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงประเด็นหลักของการจัดการพิพิธภัณฑ์ ทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วยเรื่องบุคลากร งบประมาณ เครื่องมือการจัดการ ที่ช่วยอธิบายให้เห็นถึงรายละเอียด ขั้นตอน วิธีการดำเนินงาน รวมถึงหน้าที่ความรับผิดชอบหลักของบุคลากรภายในองค์กร เหตุเพราะเรื่องของบุคลากรถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักในการจัดการพิพิธภัณฑ์

ผู้ศึกษาพบเพิ่มเติมว่างานวิทยานิพนธ์ของ วรรณา ศิลประเสริฐ, (2555: 36) ที่เขียนเรื่องการศึกษาคุณค่า และกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กรณีศึกษาจิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ได้อธิบายขั้นตอน และรายละเอียดของการวางแผนงานพิพิธภัณฑ์ตามหลักของการจัดการพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาเล็งเห็นแล้วว่าข้อมูลความรู้ และรายละเอียดขั้นตอนการวางแผนงานพิพิธภัณฑ์ของ วรรณา ศิลประเสริฐ, (2555: 36) ก่อให้เกิดประโยชน์ต่องานศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในแง่ของการใช้แนวคิดเพื่อการวางแผนงานภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้

ทำการถอดองค์ความรู้ของงานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ ออกเป็น 3 หัวข้อ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดแผนงาน และการประเมินผลเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน ดังนี้

การกำหนดวัตถุประสงค์ เป็นการดำเนินการศึกษาความต้องการและความพึงพอใจของกลุ่มผู้เยี่ยมชมหลักภายในพิพิธภัณฑ์ เพื่อดำเนินการกำหนดวัตถุประสงค์และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคลากรภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์

การกำหนดแผนงาน เป็นขั้นตอนในการจัดทำงบประมาณควบคุมการดำเนินงาน เพื่อมุ่งเน้นในการสรรหาบุคลากรพิพิธภัณฑ์ตามหน้าที่ความรับผิดชอบและความเชี่ยวชาญในสายงานนั้น ๆ ตลอดจนสร้างตารางการดำเนินงานเพื่อจัดทำตารางกิจกรรมพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น การจัดทำการตลาดเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ข้อมูลและข่าวสารภายในพิพิธภัณฑ์

การประเมินผลเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการวางแผนงานพิพิธภัณฑ์ภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์ นั่นคือ การประเมินศักยภาพการดำเนินงานของบุคลากรพิพิธภัณฑ์ว่ามีความรับผิดชอบต่อหน้าที่หลักที่ได้รับมอบหมายตรงตามเกณฑ์หรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ เพื่อนำมาทำการประเมินการดำเนินงานภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์ และนำไปสู่ความต้องการในการนำชมและการจัดแสดงนิทรรศการภายในพิพิธภัณฑ์

ผู้ศึกษากล่าวโดยสรุปดังนี้ว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นกระบวนการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ที่ค่อนข้างละเอียดอ่อน ซับซ้อน และต้องอาศัยทั้งปัจจัยหลัก ปัจจัยรอง รวมถึงตัวแปรต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันเป็นอย่างมาก จึงจะทำให้การจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นกระบวนการที่สมบูรณ์แบบมากที่สุด เนื่องจาก ปัจจุบันงานพิพิธภัณฑ์ไทยอยู่ในฐานะแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อหลาย ๆ ด้าน ยกตัวอย่างเช่น ด้านการศึกษา ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านสังคมการเมือง และการเศรษฐกิจ

1.3 ความหมายความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้

คำว่า “แหล่งเรียนรู้” ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดไว้ในมาตรา 25 ว่า รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ หมายความว่า การต้องมีศูนย์กลางทางการศึกษาเพื่อเข้ามารองรับความเจริญทางด้านวิชาการที่มีการเปลี่ยนแปลง และเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ภายใต้การสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างบุคคล เพื่อก่อให้เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต (รัฐพล แจ่มจันทร์, 2557: 9) ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนีย์ ภัทรเจียรพันธุ์ (2556) ที่ได้อธิบายถึง แหล่งเรียนรู้ในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในการนำมาสนับสนุน และส่งเสริมให้แต่ละบุคคลเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ อีกทั้ง การเรียนรู้จะช่วยเสริมสร้างคุณประโยชน์ในด้านวิชาการ รวมถึงยังทำหน้าที่เผยแพร่องค์ความรู้นั้น ๆ ให้แก่ชุมชน หรือ คนในท้องถิ่นได้รับความรู้ และข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของห้องสมุด ห้องทดลอง และห้องวิจัย

ผู้ศึกษาต้องการเข้าใจถึงความหมายความสำคัญ และบทบาทหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางการศึกษาให้กับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยผู้ศึกษาได้ทำการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เช่น วิทยานิพนธ์ บทความวิจัย และเอกสารเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงความหมายความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้ ซึ่งจากการค้นคว้าหาข้อมูล ผู้ศึกษาพบว่างานวิจัยของ สุนีย์ ภัทรเจียรพันธุ์ (2556) และสาวิตรี สุวรรณ

สถิตย์ (2550) มีแนวทางสอดคล้องกันโดยผู้ศึกษาสรุปได้ว่า “แหล่งเรียนรู้” เป็นศูนย์กลางขององค์ความรู้อันหลากหลายที่พร้อมบริการให้ผู้เรียนได้ทำการศึกษา ค้นคว้า และสืบค้น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในทุก ๆ รูปแบบ ยกตัวอย่างเช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ รวมถึงแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงสถานศึกษา และชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่น เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการการศึกษา ทำให้ผู้ศึกษาได้เกิดปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้

นอกจากนี้ รัฐพล แจ่มจันทร์ (2557) ยังได้เขียนถึงรูปแบบ และแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องการให้ความหมาย และความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้ ต้องอาศัยหลักการที่ทำให้ผู้ศึกษาได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองอาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ได้เจอ และได้ปฏิบัติ แต่งานของเนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ (2544) กล่าวไว้ว่า แหล่งเรียนรู้คือ ถิ่นที่อยู่บริเวณ ที่เกิดหรือศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ และฝึกฝนให้เกิดความเชี่ยวชาญ ทั้งนี้ แหล่งเรียนรู้ ยังหมายถึงสิ่งที่เป็นธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต

งานศึกษาของ ธเนศ เกษรสิริธร (2555) ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับความหมาย และความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ไว้ว่า แหล่งเรียนรู้คือ การมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องไปตลอดชีวิต แต่การเรียนรู้นั้นต้องอาศัยความยืดหยุ่น และการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนไปพร้อม ๆ กัน ผู้ศึกษาพบว่า บทความของวารสารรามคำแหง ปีที่ 25 ฉบับที่ 3 (ม.ป.ป.: 2) ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ไว้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์ที่สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้ศึกษาเกิดความต้องการใฝ่รู้ใฝ่เรียนตามความต้องการของแต่ละบุคคล

อีกมุมหนึ่งงานของ ปฐมพร สงวนแก้ว (2557: 1 – 2) ได้เขียนถึงแหล่งเรียนรู้ไว้ว่า พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ของภาครัฐ และภาคเอกชน ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งเรียนรู้ขนาดใหญ่ที่ทำหน้าที่โดยการพยายามถ่ายทอดและแสดงอัตลักษณ์แบบเฉพาะตัว ยกตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์ชุมชน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์เขต รวมถึงพิพิธภัณฑ์จังหวัด เป็นต้น

สอดคล้องกับงานศึกษาของ วรรณา ศิลประเสริฐ (2555) ที่ได้ให้ความหมายของแหล่งเรียนรู้ในแง่มุมของการเรียนรู้แบบชุมชนไว้ว่า การเรียนรู้ชุมชนนั้นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างความรู้ที่ชุมชนมีอยู่เดิม และความรู้จากทรัพยากรวัฒนธรรมภายนอก โดยการเรียนรู้นั้นต้องอาศัยการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน การทดสอบศักยภาพของตนเองเพื่อทำให้เกิดความรู้ใหม่ เนื่องจาก ชุมชนที่ขาดการจัดการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องมักจะไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย ผลลัพธ์ที่ตามมาคือความไม่สามัคคีของชุมชน ดังนั้น การผสมผสาน และการจัดการความรู้ในหลากหลายด้านต้องอาศัยชุดความรู้ใหม่ ๆ เพื่อทำให้ชุมชนนั้นเข้มแข็ง และเดินหน้าต่อไป

อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษามองว่า แนวคิดแหล่งเรียนรู้เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการศึกษา การค้นคว้าหาข้อมูลความรู้ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด ศูนย์การเรียนรู้ และพิพิธภัณฑ์ รวมถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชน ศาสนา วิถีชีวิต ตลอดจนศิลปะวัฒนธรรมต่าง ๆ ล้วนก่อให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ได้ทั้งหมด ผู้ศึกษาเห็นว่างานของ อัญชลี เพลินมาลัย (2556) ได้สรุปความหมายของการ

เรียนรู้ว่า การเรียนรู้คือการสร้างความรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้น และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต และสิ่งที่ได้จากการศึกษาหรือภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ เพื่อที่จะนำความรู้นั้นไปประยุกต์ในการปรับพฤติกรรม ความคิด และความสนใจของบุคคลนั้น ๆ ภายใต้การพัฒนาศักยภาพของบุคคลนั้นไปในทิศทางที่ดียิ่งขึ้น

จากผลการศึกษาข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้คือ สถานที่ที่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์กับสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ประสบการณ์ ธรรมชาติ การเรียนรู้ต้องเกิดขึ้นจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่ต่างกันไป ดังนั้น แหล่งเรียนรู้ จึงมีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อต้องการให้ผู้ศึกษาหรือผู้ที่สนใจได้เข้ามาศึกษา ค้นคว้า และนำความรู้ที่ได้จากการศึกษานั้นไปเผยแพร่ และใช้ให้เกิดประโยชน์อันสูงสุด เพื่อก่อให้เกิดการสร้างความเจริญงอกงามต่อไปในสังคม

1.4 ประเภทของแหล่งเรียนรู้

การแบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้เป็นกระบวนการในการทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงการดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้ โดยอาศัยกระบวนการคิดวิเคราะห์ และการจำแนกประเภทของแหล่งเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้ทำการแบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) แหล่งเรียนรู้ตามแหล่งการศึกษา และ 2) แหล่งเรียนรู้ตามลักษณะการศึกษา ดังนี้ (รัฐพล แจ่มจันทร์, 2557)

แหล่งเรียนรู้ตามแหล่งการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน หรือ สถาบันการศึกษา ยกตัวอย่างเช่น ห้องเรียน ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา และห้องจริยธรรม รวมถึงสนามกีฬา และสวนหย่อม เป็นต้น และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน หมายถึง สถานที่ และบุคคล หรือคนในท้องถิ่นเดียวกัน สร้างความสัมพันธ์โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของชุมชน (รัฐพล แจ่มจันทร์, 2557)

แหล่งเรียนรู้ตามลักษณะการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ประเภทแรกการศึกษาตามแหล่งธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ลำธาร เป็นต้น ประเภทที่สองการศึกษาตามสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่มนุษย์สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยอดีต ประเภทที่สามการศึกษาตามความรู้ความเชี่ยวชาญ หมายถึง การศึกษาที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ ทั้งในด้านคุณธรรม และจริยธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ผู้ศึกษาได้ (รัฐพล แจ่มจันทร์, 2557)

จากการศึกษาทั้งหมด กล่าวโดยสรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้ทำให้ทราบ และเข้าใจถึงคุณค่าความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ ซึ่งการแบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้ให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาอย่างเป็นธรรมชาติ และไม่เป็นธรรมชาติ อย่างไรก็ดี การแบ่งประเภทของแหล่งเรียนรู้จะช่วยให้ผู้เรียน และผู้ศึกษาเกิดทักษะ ความสามารถ และความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ได้ดีมากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดจิตเวชศาสตร์

หากกล่าวคำว่า “จิตเวชศาสตร์” สามารถอธิบายได้ว่า “จิตเวช” หมายถึง กระบวนการคิดที่เกิดขึ้นจากภายในจิตใจของมนุษย์ว่าด้วยเรื่องความคิด ความรู้สึก อารมณ์ และพฤติกรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดการแสดงออกทางพฤติกรรมในหลาย ๆ ด้าน ส่วนคำว่า “ศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์” แปลได้ว่า ความรู้หรือสาขาวิชา ดังนั้น “จิตเวชศาสตร์” จึงหมายถึงการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการคิดภายในจิตใจของมนุษย์ที่ส่งผลทางอารมณ์ ความรู้สึก พฤติกรรม และท่าทางการแสดงออก (รัตนะ บัวสนธ์, 2552: 24)

2.1 ความหมายและความสำคัญของจิตเวชศาสตร์

จิตเวชศาสตร์คือ ศาสตร์แห่งความเจ็บป่วยทางจิตใจที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากการถูกกระทบกระเทือนทางจิตใจหรือความทรงจำในอดีต จิตเวชศาสตร์เป็นศาสตร์ทางการแพทย์ที่มีความสลับซับซ้อน และเข้าถึงยาก หากผู้ที่สนใจในจิตเวชศาสตร์จำเป็นต้องอาศัยทักษะ และความชำนาญในการเข้าถึงศาสตร์ด้านนี้โดยเฉพาะ ดังนั้นแล้ว จิตเวชศาสตร์เป็นนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องหรือมองเห็นได้ เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางชีววิทยา สังคม และวัฒนธรรม ศาสตร์ในด้านจิตวิทยาหรือจิตเวชจึงมีหลากหลายมิติ (สมบัติ สกุลพรรณ์, 2559 และศรีพิมล ดิษยบุตร, 2537: 1 – 2)

นักวิชาการทางด้านจิตวิทยา ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับสุขภาพจิต ดังนี้ ศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย (ลิขิต กาณจนาภรณ์, 2521 อ้างถึง ฝน แสงสิงแก้ว, 2541: 8) ได้กล่าวถึงสุขภาพจิตไว้ว่า สุขภาพจิตที่ดีเกิดขึ้นจากคุณภาพชีวิตที่เป็นสุข มั่นคงทางอารมณ์ ความคิด จิตใจ และพฤติกรรม ตลอดจนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาภายใต้รูปแบบการทำงาน และการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยเสี่ยงที่ส่งผลกระทบและก่อให้เกิดภาวะอาการทางจิตบกพร่อง แบ่งออกเป็น 2 ช่วงวัยด้วยกัน ได้แก่ ช่วงวัยรุ่น และช่วงวัยผู้ใหญ่ โดยปัจจัยเสี่ยงของช่วงวัยรุ่นจะเริ่มมีอาการแบบค่อยเป็นค่อยไป ชอบแยกตัวออกจากสังคม เก็บตัว อารมณ์ไม่หวือหวา และมีลักษณะอาการที่เรียกว่า disorganized หรือ undifferentiated ซึ่งเป็นผลมาจากในอดีตอาจเคยผ่านเหตุการณ์เลวร้ายหรือคนในครอบครัวเคยมีประวัติเป็นโรคจิตเภท เป็นต้น ส่วนในช่วงวัยผู้ใหญ่จะมีอาการที่เกิดขึ้นโดยเฉียบพลัน หลัก ๆ เป็นเรื่องของอารมณ์ที่เรียกว่า paranoid หรือ catatonic เป็นอาการที่พบเจอในคนไข้จิตเวชที่มีอายุมาก ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ โดยอาการเหล่านี้สะสมมาเป็นระยะเวลานาน ต้องได้รับการรักษา และการบำบัดทางจิตใจให้จิตนั้นมีภาวะดีขึ้นตามลำดับ (เสวิกุล จำสนอง, 2546: 14)

ในขณะที่งานของ ลิขิต กาณจนาภรณ์ (2541: 8 - 9) อธิบายถึงความหมายของสุขภาพจิตไว้ว่า สุขภาพจิตเป็นเรื่องที่ครอบคลุมพฤติกรรมในหลากหลายด้าน อาทิเช่น ด้านความรู้สึก ด้านอารมณ์ ด้านความคิด และด้านพฤติกรรม ตลอดจนทักษะในด้านการปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับโลกในยุคปัจจุบัน ดังนั้น ความหมายของคำว่า “สุขภาพจิต” จึงหมายถึงการปรับตัวของบุคคลที่มีผลต่อความคิด และความรู้สึกภายในจิตใจ สอดคล้องกับงานของ พวงผกา มะเสนา (2549: 2) ที่กล่าวไว้ว่า กระบวนการของจิตเวชศาสตร์ ประกอบไปด้วย วิธีการรักษา ฟื้นฟู และบำบัดผู้ที่มีภาวะ

สุขภาพจิตบกพร่อง แสดงออกทางพฤติกรรม และการกระทำต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่คนไข้จิตเวชมักมีอาการป่วยของโรคประสาทร่วมด้วย

อนึ่ง งานวิจัยของ จรัญ ผดุงนานนท์ (2553: 46) ได้กล่าวไว้ว่า โรคจิตหรือจิตเวช คือ โรคที่เกิดจากความผิดปกติทางจิตใจ อารมณ์ ความคิด และพฤติกรรม ผู้ที่เป็นโรคจิตเวชจะก่อให้เกิดผลกระทบในการใช้ชีวิตประจำวัน เช่น การไม่สามารถอยู่ในสังคมเหมือนคนทั่วไปได้ การไม่สามารถควบคุมสติปัญญาด้วยการใช้เหตุและผลได้ การไม่สามารถยับยั้งอารมณ์และความรู้สึกของตนเองได้ การไม่สามารถทำงานหรือรับผิดชอบหน้าที่ต่าง ๆ ในที่ทำงานได้ ตลอดจนการไม่สามารถควบคุมและกำหนดพฤติกรรมในการแสดงออกทางความรู้สึกได้

โดยที่งานของ Stephen Groz (2013: 11) เขียนไว้ว่า การทำจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) เป็นกระบวนการบำบัดรักษาคนไข้จิตเวชตั้งแต่ 100 ปีที่เกิดขึ้นในสมัยอดีต โดยนักคิดอย่าง ซิกมัน ฟรอยด์ ภายใต้การดูแลคนไข้ด้วยวิธีปฏิบัติ หมายความว่า การรักษาที่เกิดขึ้นจากวิธีการปรับเปลี่ยนความคิดของคนไข้จิตเวช ทำให้การดูแลรักษาคนไข้จิตเวชเปลี่ยนไป รวมถึงเน้นการใช้ยา ยิ่งไปกว่านั้นคือ การแลกเปลี่ยนบทสนทนาระหว่างคนไข้กับคนรักษาให้มีการพูดคุยซึ่งกันและกัน ซึ่งศาสตร์เชิงจิตวิทยาแบบนี้เป็นศาสตร์ที่คนทั่วไปเข้าถึงยาก ต้องอาศัยทักษะที่เกิดจากเรียนรู้อย่างเฉพาะทาง ทั้งการอบรมจิตวิเคราะห์ การใช้งานวิจัยมาศึกษา และสนับสนุน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ทำให้ในปัจจุบันจิตวิทยาหรือจิตเวชศาสตร์เป็นศาสตร์ที่หาข้อมูลได้ยาก เข้าถึงได้ยาก ตลอดจนเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาที่พิเศษ และเฉพาะทางเป็นอย่างยิ่ง

จะเห็นได้ว่า จันทร์ชนก โยธินชัชวาล (2540: 5) อธิบายถึง การเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวชไว้ว่า โรคจิตเวชหรืออาการป่วยทางประสาท เป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน จากงานวิจัยพบว่าวัยรุ่นอยู่ในภาวะที่ประสบปัญหาอาการป่วยทางจิตเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ พื้นฐานเริ่มต้นมาจากครอบครัว ตามมาด้วยสังคม เศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ โดยก่อให้เกิดความสูญเสียต่าง ๆ ในระดับประเทศชาติ

ทั้งนี้ Menninger นักจิตวิทยาผู้นำในด้านงานสุขภาพจิต (Menninger, 1947: 1 อ้างในลิขิต กาณจนาภรณ์, 2541: 9) ได้ให้ความหมายความสำคัญเกี่ยวกับสุขภาพจิตไว้ว่า สุขภาพจิตเป็นการปรับตัวต่อสถานการณ์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เพื่อการใช้ชีวิตที่มีประสิทธิภาพอันสูงสุดภายใต้กฎระเบียบ และข้อบังคับที่ถูกกำหนดไว้ ซึ่งการที่มนุษย์จะมีสุขภาพจิตดีได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับความฉลาดทางอารมณ์ และพัฒนาการในหลาย ๆ ด้าน แท้จริงแล้ว ปัญหาสุขภาพจิตเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มาตั้งแต่สมัยอดีต ไม่ว่าโลกในยุคปัจจุบันจะมีความเจริญไปกับเทคโนโลยีมากเพียงไหนก็ตาม แต่ปัญหาของสุขภาพจิตยังคงแสดงผลให้เห็นอย่างชัดเจน และจากสถิติของกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุขพบว่า ในปี พ.ศ. 2532 มีประชาชนที่ประสบปัญหาด้านสุขภาพจิต จำนวน 545,798 ราย และในปี 2533 มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 580,618 ราย เมื่อเปรียบเทียบกับในปี 2527 ประเทศไทยมีจำนวนคนไข้จิตเวชอยู่ที่ 67,926 ราย

จากงานศึกษาข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ว่า จิตเวชศาสตร์เป็นศาสตร์เกี่ยวกับทางการแพทย์ประเภทหนึ่งที่ช่วยในเรื่องการวิเคราะห์ตัวตน และอัตลักษณ์ในด้านอารมณ์ จิตใจ ความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม หากบุคคลใดบุคคลหนึ่งสามารถควบคุมความรู้สึก และพฤติกรรมของ

ตนเองให้อยู่ในสถานการณ์ที่มีปัญหาและเกิดอุปสรรคขึ้นได้ นั่นแปลว่า บุคคลนั้นมีสุขภาพจิตเหมือนคนปกติทั่วไป และใช้ชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้อย่างมั่นคง และเจริญงอกงาม

2.2 พัฒนาการของจิตเวชศาสตร์

ในสมัยอดีต ความเชื่อของการที่ทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งแสดงอาการ ท่าทาง และพฤติกรรมที่ผิดปกติออกมานั้นมีหลายวิธีปฏิบัติ อาทิเช่น การถูกลงโทษจากอำนาจชั่วร้าย การละเมิดข้อปฏิบัติ และการไม่เคารพในจารีตประเพณีหรือความเชื่อต่าง ๆ ทำให้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลนั้นไม่สามารถยับยั้งหรือควบคุมสติตัวเองได้ จิตหลอนหรือมีอาการเหมือนคนถูกผีเข้า ในขณะที่ ผู้คนส่วนใหญ่มุ่งเป้าไปที่ความผิดปกติจากอำนาจมืด และสิ่งชั่วร้ายจากภูติผีปีศาจ ยังมีกลุ่มนักวิชาการที่ต้องการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นว่าสามารถรักษาในทางการแพทย์ได้ ดังนั้น ศาสตร์ทางการแพทย์อย่าง จิตเวชศาสตร์ จิตวิทยา และจิตประสาทวิทยา จึงได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (สุมนา พิศลยบุตร, 2536: 28 – 30)

อย่างไรก็ดี พัฒนาการของจิตเวชศาสตร์เกิดขึ้นจากสาเหตุแห่งความผิดปกติทางจิตใจ แบ่งออกได้เป็น 8 ยุค ดังนี้ (สุมนา พิศลยบุตร, 2536: 30 – 42)

ยุคที่ 1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์หรือยุคดึกดำบรรพ์เกี่ยวกับภูติผี (Prehistoric, Primitive and Demonology) เป็นยุคที่ให้ความสำคัญในเรื่องของอำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูติผีปีศาจ และสิ่งที่เหนือธรรมชาติ(Supernatural) เข้ามาครอบงำจิตใจของคนที่ประสบภาวะอ่อนแอจากปัญหาต่าง ๆ ที่กระทบกระเทือนความรู้สึกนึกคิดเพื่อต้องการรักษา ป้องกัน และหาวิธีแก้ไขปัญหา

ยุคที่ 2 ยุคเริ่มต้นอารยธรรม เป็นยุคสมัยของการเริ่มพัฒนาแนวคิดทางด้านจิตวิทยา เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทัศนคติ และความเชื่อที่ว่าอาการผิดปกติของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากภูติผีปีศาจแต่เพียงอย่างเดียว แต่อาการผิดปกติที่เกิดขึ้นนั้นอาจเกิดจากการฝันร้ายหรือความไม่สมดุลในร่างกายของมนุษย์เอง

ยุคที่ 3 ยุคอิทธิพลกรีก โรมัน และอาหรับ (Greko-Roman and Arabic Influence) เป็นยุคที่จิตเวชศาสตร์ได้เริ่มเข้าสู่กระบวนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ โดยนักปรัชญากรีกแห่ง Lonia ได้ให้แนวคิดเรื่องความผิดปกติทางจิตใจ และพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์เป็นการเคลื่อนไหวของอะตอม รวมทั้งการทำงานของสารพิษในร่างกาย โดยแบ่งออกเป็น 7 ปัจจัยหลัก ได้แก่

1) ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับจิตใจ

2) ขั้นเริ่มต้นของการคิดค้นวิธีการรักษาโรคจิตเวช

3) วิเคราะห์ แยกแยะ และแบ่งประเภทของโรคจิตเวช

4) เริ่มใช้ธรรมชาติเข้าช่วยบำบัด และรักษาอาการของโรค

5) ศึกษา และค้นคว้าหาความรู้ในด้านวิชาการเกี่ยวกับโรคทางจิตเวชเพิ่มขึ้น

6) เข้าสู่ภาวะการปรับตัวของโรคจิตเวชภายใต้การใช้วิทยาศาสตร์ทางการแพทย์เข้ามาช่วยเยียวยา และฟื้นฟูสภาพจิตใจของคนไข้

7) สร้างองค์กร สถาบัน และหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการรักษาทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์

ยุคที่ 4 ยุคกลาง เป็นยุคที่จิตเวชศาสตร์ได้ถูกให้ความสำคัญ โดยมุ่งเน้นไปที่พื้นฐานทางครอบครัว พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูง เพราะมีความเชื่อว่าคนที่ป่วยเจ็บเป็นโรคจิตเวชหรือจิตไม่ปกติไม่ได้เกิดจากภูติผีปีศาจหรือมีอาการผีเข้า และไสยศาสตร์ แต่มีความเชื่อว่าคนที่ป่วยเป็นโรคจิตเวชสามารถรักษาได้จากการใช้ยาที่ทำจากพืช และสมุนไพร

ยุคที่ 5 ยุคฟื้นฟู ยุคแห่งการริเริ่ม และต่อสู้ของนักจิตแพทย์คนแรกที่ต้องการสร้างความเชื่อมั่นว่าจิตเวชเป็นโรคที่ต้องอาศัยการรักษาทางการแพทย์ท่ามกลางความเชื่อ และความงมงายในมิติแห่งความลี้ลับ เช่น ศาสนามืด และแม่มด เป็นต้น

ยุคที่ 6 ยุคศตวรรษที่ 17 เป็นยุคแห่งการถดถอยของภูติผีปีศาจ แต่ในทางกลับกันยุคศตวรรษที่ 17 เป็นยุคของอิทธิพล และการโต้เถียงแนวความคิดของ Galen ที่แบ่งโรคจิตเวชเป็น 2 ประเด็นคือ 1) humor และ 2) animal spirit ซึ่งปลายศตวรรษที่ 17 คนไข้จิตเวชถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มคนขอทาน คนไร้บ้าน คนชรา โสเภณี และคนนอกรีต

ยุคที่ 7 ยุคศตวรรษที่ 18 ต่อเนื่องมาจากยุคศตวรรษที่ 17 เป็นยุคของการเริ่มต้นรักษาคนไข้จิตเวชด้วยการใช้วิธีที่โหดร้ายรุนแรง ทั้งทารุณ ทุบตี และลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ นา ๆ ซึ่งเป็นวิธีที่ไม่สามารถรักษาคนไข้จิตเวชได้อย่างประสบผลสำเร็จ ดังนั้น ยุคศตวรรษที่ 18 จึงเป็นยุคของการปฏิรูปวิธีการรักษา และสถานที่สำหรับคนไข้จิตเวชอย่างแท้จริง

ยุคที่ 8 ยุคปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 มีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของวงการจิตเวชศาสตร์ เนื่องจาก จิตเวชศาสตร์ได้เป็นที่ยอมรับจากวงการแพทย์ในระดับชาติให้เป็นวิชาในหลักสูตรการเรียนของแพทย์ และพยาบาล มุ่งเน้นการสนับสนุน และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ โดยการเปิดอบรมให้แพทย์ และพยาบาลมีความเข้าใจเกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์อย่างเป็นทางการเพิ่มมากขึ้น ซึ่ง ยุคปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 เป็นยุคที่เทคโนโลยีทางการแพทย์เริ่มเข้าถึงได้ง่าย และแผ่ขยายออกเป็นวงกว้าง ส่งผลให้เกิดการก่อตัวขึ้นของสถานบริการสาธารณสุข และโรงพยาบาลจิตเวชทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า จากงานศึกษาที่ปรากฏข้างต้น จิตเวชศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน และต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ถึงแม้ว่าเหตุการณ์ในอดีตของจิตเวชศาสตร์จะไม่สู้ดีนัก แต่ในปัจจุบันจิตเวชศาสตร์นั้นได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพความสามารถ และประสิทธิภาพที่กว้างไกลออกไปในระดับชาติ เป็นที่ยอมรับ และเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในวงการแพทย์สาธารณสุข ยกตัวอย่างเช่น ประเทศเยอรมัน ประเทศฝรั่งเศส และประเทศสิงคโปร์ ที่มีคนไข้จิตเวชต้นแบบที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ร่วมกับการใช้ยา สิ่งนี้จึงได้เกิดขึ้นกับการรักษาจิตเวชประเทศไทย

อย่างไรก็ดี เพื่อเป็นการสร้างรากฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรงพยาบาลจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย ผู้ศึกษาจึงได้ทำการแบ่งประเภทการบริหารงานของโรงพยาบาลจิตเวชศาสตร์ในประเทศไทย ออกเป็น 2 หัวข้อหลัก นั่นคือ

การบริหารงานตามหน่วยงาน

ประกอบด้วยโรงพยาบาล และสถาบัน จำนวนทั้งสิ้น 18 แห่ง แบ่งเป็นโรงพยาบาล 11 แห่ง และสถาบัน 7 แห่ง (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 74 - 185)

การบริหารงานตามภูมิภาค

ประกอบด้วยเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล จำนวนทั้งสิ้น 18 แห่ง แบ่งเป็น กรุงเทพมหานครและปริมณฑล 6 แห่ง และต่างจังหวัดอีก 12 แห่ง

ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 74 - 185)

ตารางที่ 4 ตารางแสดงการแบ่งประเภทการบริหารงานตามหน่วยงาน

ตารางแสดงการแบ่งประเภทการบริหารงานตามหน่วยงาน			
โรงพยาบาล 11 แห่ง		**สถาบัน 7 แห่ง**	
ลำดับ	รายละเอียด	ลำดับ	รายละเอียด
1	โรงพยาบาลจิตเวชนครพนมราชนครินทร์ จังหวัดนครพนม	1	สถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
2	โรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชนครินทร์ จังหวัดนครราชสีมา	2	สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จังหวัดกรุงเทพมหานคร
3	โรงพยาบาลจิตเวชนครสวรรค์ราชนครินทร์ จังหวัดนครสวรรค์	3	สถาบันพัฒนาการเด็กราชนครินทร์ จังหวัดเชียงใหม่
4	โรงพยาบาลจิตเวชเลยราชนครินทร์ จังหวัดเลย	4	สถาบันราชานุกูล จังหวัดกรุงเทพมหานคร
5	โรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์ จังหวัดสงขลา	5	สถาบันสุขภาพจิตเด็ก และวัยรุ่นราชนครินทร์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
6	โรงพยาบาลจิตเวชสระแก้วราชนครินทร์ จังหวัดสระแก้ว	6	สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
7	โรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์ จังหวัดอุบลราชธานี	7	สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นภาคใต้ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
8	โรงพยาบาลยุวประสารทไวทโยปถัมภ์ จังหวัดสมุทรปราการ		
9	โรงพยาบาลศรีธัญญา จังหวัดนนทบุรี		
10	โรงพยาบาลสวนปรุง จังหวัดเชียงใหม่		
11	โรงพยาบาลสวนสราญรมย์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี		

ที่มา: ปรับปรุงจากกรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, (2534: 74 – 185)

ตารางที่ 5 ตารางแสดงการแบ่งประเภทการบริหารงานตามภูมิภาค

ตารางแสดงการแบ่งประเภทการบริหารงานตามภูมิภาค			
กรุงเทพมหานครและปริมณฑล 6 แห่ง		**ต่างจังหวัด 12 แห่ง**	
ลำดับ	รายละเอียด	ลำดับ	รายละเอียด
1	โรงพยาบาลยุวประสารทไวทโยปถัมภ์ จังหวัดสมุทรปราการ	1	โรงพยาบาลจิตเวชนครพนมราชนครินทร์ จังหวัดนครพนม
2	โรงพยาบาลศรีธัญญา จังหวัดนนทบุรี	2	โรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชนครินทร์ จังหวัดนครราชสีมา
3	สถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร	3	โรงพยาบาลจิตเวชนครสวรรค์ราชนครินทร์ จังหวัดนครสวรรค์
4	สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จังหวัดกรุงเทพมหานคร	4	โรงพยาบาลจิตเวชเลยราชนครินทร์ จังหวัดเลย
5	สถาบันราชานุกูล จังหวัดกรุงเทพมหานคร	5	โรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์ จังหวัดสงขลา
6	สถาบันสุขภาพจิตเด็ก และวัยรุ่นราชนครินทร์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร	6	โรงพยาบาลจิตเวชสระแก้วราชนครินทร์ จังหวัดสระแก้ว
		7	โรงพยาบาลพระศรีมหาโพธิ์ จังหวัดอุบลราชธานี
		8	โรงพยาบาลสวนปรุง จังหวัดเชียงใหม่
		9	โรงพยาบาลสวนสราญรมย์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
		10	สถาบันพัฒนาการเด็กราชนครินทร์ จังหวัดเชียงใหม่
		11	สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
		12	สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นภาคใต้ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา: ปรับปรุงจากกรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, (2534: 74 – 185)

จากการศึกษาที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่า ประเทศไทยยอมรับและเปิดกว้างในเรื่องของการรักษาคนไข้จิตเวชมากขึ้น ปัจจุบันพบว่าจิตเวชศาสตร์มาในรูปแบบของโรงพยาบาล สถาบัน หรือแม้กระทั่ง องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุน และเปิดให้บริการรักษาคนไข้จิตเวชทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมถึงต่างจังหวัดอีกในหลาย ๆ ภูมิภาค

เนื่องจาก ผู้ศึกษาสนใจในเรื่องราวของความเป็นโรงพยาบาลจิตเวช และสถาบันจิตเวชศาสตร์ ที่เปิดให้บริการแหล่งเรียนรู้ในฐานะพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนาม เก็บข้อมูล สังเกตุการณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการศึกษาพบว่า โรงพยาบาลศรีธัญญา จังหวัดนนทบุรี และสถาบันราชานุกูล จังหวัดกรุงเทพมหานคร มีการเปิดให้บริการพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง โดยมีรูปแบบของการดำเนินงาน และการจัดการที่คล้ายกันกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ทั้งในเรื่องของการให้บริการ การจัดแสดงนิทรรศการ การให้ข้อมูล ความรู้ รวมไปถึงการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ และการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์เพื่อมาเป็นเครื่องมืออธิบาย และทำให้เข้าใจว่าแนวคิดในการดำเนินงาน และการบริหารงานภายในพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง เป็นอย่างไรบ้าง เหมือนหรือแตกต่างจากพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามากน้อยขนาดไหน

อีกทั้ง โรงพยาบาลศรีธัญญา และสถาบันราชานุกูล ยังเป็นสถานพยาบาลในเครือของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอีกด้วย ผู้ศึกษาจึงเล็งเห็นว่า กระบวนการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์ภายใต้เรื่องราวของการจัดแสดงนิทรรศการ การให้บริการข้อมูล ตลอดจนการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ของทั้งโรงพยาบาลศรีธัญญา และพิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล จะช่วยทำให้เห็นถึงข้อแตกต่าง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคต่าง ๆ ที่มีต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเพิ่มมากขึ้น

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ผู้ศึกษาได้ทำการทบทวนแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ และการศึกษาเกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์ ดังนี้

3.1 การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ผู้ศึกษาพบว่า งานวิจัย และงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับจิตเวชศาสตร์มีอยู่เป็นจำนวนน้อย และหาข้อมูลได้ยาก จึงทำให้ผู้ศึกษาจำเป็นที่จะต้องนำงานวิจัย บทความ วิทยานิพนธ์ และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับจิตเวชศาสตร์มาดำเนินการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล และทำการวิเคราะห์เพื่อหาองค์ความรู้ และแนวความคิดต่าง ๆ ตลอดจนเพื่อนำมาปรับใช้ให้เข้ากับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา รวมถึงเพื่อนำมาเป็นความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวิชาจิตเวชศาสตร์ อีกทั้ง เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในงานศึกษาชิ้นนี้ ซึ่งผู้ศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ต้องประกอบไปด้วยแหล่งข้อมูลของงานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ และงานศึกษาเกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์ จึงจะทำให้การศึกษาในครั้งนี้ตรงตามวัตถุประสงค์ และเข้าใจถึงแนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างลึกซึ้ง

งานวิจัยของ กานต์รวี ชมเชย (2557) หัวข้อการศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์กรณีศึกษามิวเซียมสยามและพิพิธภัณฑ์บ้านไทยจิม ทอมป์สัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ กรณีศึกษามิวเซียมสยามและพิพิธภัณฑ์บ้านไทยจิม ทอมป์สัน และเพื่อประมวลผลองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการมิวเซียมสยาม และ

พิพิธภัณฑ์บ้านไทยจิม ทอมป์สัน ออกมาเป็นตัวแบบ (Model) การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาไทยของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ผลการศึกษาพบว่าเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง ที่ว่าด้วยเรื่อง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคต่าง ๆ ที่พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง มี ยกตัวอย่างเช่น จุดเด่นของมิวเซียมสยามที่เน้นการทำให้พิพิธภัณฑ์เป็น discovery museum ใช้สื่อมัลติมัลเดียที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น เฟสบุค อินสตาแกรม และการเคลื่อนไหวของวัตถุจัดแสดงในรูปแบบของคอมพิวเตอร์ รวมถึงการจัดให้มีกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ อีกมากมาย เป็นต้น ส่วนพิพิธภัณฑ์บ้านไทยจิม ทอมป์สัน ที่มีจุดเด่นในเรื่องของบ้านทรงไทย ไกด์ที่สื่อสารได้ถึง 4 ภาษา ความมีชีวิตชีวา และความร่มรื่นของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งพิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่ง ต่างมีเป้าหมายคือ ความต้องการที่จะทำให้ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้เกิดความประทับใจในระดับมากถึงมากที่สุด ตลอดจนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาไทยของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายกสืบไปในอนาคต

ในด้านของ สโรชา เมฆอรุณ (2557) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์ในสถานศึกษาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์การศึกษาไทย โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์การศึกษาไทย โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ และเพื่อศึกษากิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ภายใต้การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ ใช้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน 2 คน หัวหน้าผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ จำนวน 2 คน ภัณฑารักษ์ จำนวน 2 คน และผู้นำชมโรงเรียน จำนวน 2 คน ผลการศึกษาพบว่า เป็นงานศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์เพื่อหาข้อเหมือน และข้อแตกต่างในการบริหาร และการดำเนินงาน ตัวอย่างเช่น อาคารพิพิธภัณฑ์ วัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน การเข้าถึงชุมชนในรูปแบบของการมีส่วนร่วม งบประมาณ และการบูรณาการในด้านการเรียนการสอน เพื่อนำไปสร้างรูปแบบการจัดการการพัฒนาพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ รวมถึงพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ที่มีปัญหาเรื่องงบประมาณ

สำหรับงานศึกษาของ สมภพ ศรานุรักษ์ (2559) ศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราชให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบของการจัดการพิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราชในปัจจุบัน เพื่อศึกษากิจกรรมที่เหมาะสมเพื่อใช้ในการร่วมจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราช และเพื่อเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาและรูปแบบการจัดการของพิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราชให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางการเรียนรู้อย่างยั่งยืน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ได้แก่ หัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์ศิริราช จำนวน 1 คน หัวหน้าภาควิชาผู้ดูแลในแต่ละพิพิธภัณฑ์หรือภัณฑารักษ์ จำนวน 6 คน และนักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษา รวมถึงคนทั่วไปที่สนใจเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ผลการศึกษาพบว่า ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ที่มาครั้งแรกจะรู้สึกประทับใจกับพิพิธภัณฑ์การแพทย์ประวัติศาสตร์อย่างพิพิธภัณฑ์ศิริราชนี้ เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์ศิริราชมีหลากหลายนิทรรศการให้เยี่ยมชม ดังนั้น พิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราชจึงเล็งเห็นคุณค่าความสำคัญในการทำให้พิพิธภัณฑ์อยู่อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

นอกจากนั้น งานวิจัยของ อัญชลี เพลินมาลัย (2556) หัวข้อในการศึกษาเรื่อง แนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ประวัติการพยาบาลไทย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประยุกต์เทคนิคการ

วิจัยแบบ EDFR สำหรับศึกษาแนวโน้มในอนาคตที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อจัดทำแนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต และเพื่อวิเคราะห์ความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาสำหรับการคัดเลือกแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา จำนวน 17 คน แบ่งออกเป็น กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่มีอำนาจในการกำหนดนโยบายการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่มีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในด้านการพยาบาล เช่น อาจารย์แพทย์ นักวิชาการ พยาบาลวิชาชีพ เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่า การวิจัยแบบ EDFR จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในอนาคต อีกทั้ง เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ประวัติการพยาบาลไทย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีแนวทางเหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต

อีกทั้ง งานศึกษาของ ปฐมพร สงวนแก้ว (2557) ศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอกที่เอกชนจัดตั้งขึ้นก่อนมอบให้รัฐดำเนินการต่อมา และเพื่อเสนอแนวทางการจัดการกรุงเทพมหานครในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอกนี้ต่อไป โดยมีกลุ่มประชากรตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการดูแลในด้านต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอก อาทิเช่น อาจารย์วราพร สุรวดี เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตบางรัก จังหวัดกรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่ภายในพิพิธภัณฑ์ และผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการงานพิพิธภัณฑ์ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอกเป็นการศึกษาแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอกตั้งแต่ครั้งสมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบันภายใต้ข้อจำกัด และอุปสรรคในการจัดการพิพิธภัณฑ์ สิ่งสำคัญคือ เพื่อมุ่งหวังที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์ชาวบางกอกเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของย่านบางรักตามความปรารถนาของผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์

มุมหนึ่ง งานวิจัยของ ศิรินทร คุ้มโภคา (2557) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและการจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทยตั้งแต่เริ่มดำเนินกิจการจนกระทั่งปี พ.ศ. 2558 ศึกษาและวิเคราะห์จุดอ่อนของพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทยเพื่อนำไปสู่การหาแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทยที่เหมาะสมต่อไปในอนาคต และเพื่อนำเสนอจุดแข็งด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทยเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ที่สนใจและนำไปปรับใช้ตามสถานการณ์ที่เหมาะสมได้ต่อไปในอนาคต ผลการศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทยพยายามใช้กลยุทธ์ของ SWOT analysis เข้ามามีส่วนช่วยวิเคราะห์กระบวนการจัดการต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น การใช้สอยพื้นที่ภายใน และภายนอกอาคารพิพิธภัณฑ์ การใช้สื่อออนไลน์เพื่อการค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดงวัตถุสะสม โครงสร้างการบริหารงาน และการจัดการงบประมาณ รวมถึงคุณค่าความสำคัญของธงชาติไทยในฐานะทรัพยากรวัฒนธรรม สิ่งสำคัญคือ การจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทยจะช่วยให้เกิดแนวทางการจัดการ การพัฒนาและการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ต่อไปได้ในอนาคต

ดังนั้น งานศึกษาของ อรรถพล เพียรประเสริฐกุล (2557) ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม และเพื่อเสนอแนะแนวทางที่

เหมาะสมสำหรับการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีขอบเขตด้านประชากร อันได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม ประกอบไปด้วย ผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ คณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์ บุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์ ผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านในชุมชน สำนักวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา และประชาชนทั่วไปที่มีส่วนร่วมในการเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เน้นการจัดการพิพิธภัณฑ์แบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน พิพิธภัณฑ์ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์วัดโพธารามเป็นพิพิธภัณฑ์วัด บริหารงานโดยเจ้าอาวาส และเน้นการจัดแสดงชุดความรู้ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่น ศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม อีกทั้ง ยังต้องการให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของวัดในฐานะที่เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ตลอดจนเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ชนิดหนึ่ง

ทำให้เห็นว่า งานวิจัยของ ณัฏฐ์ฏาพร ศรีวิลาศ (2556) เป็นงานวิจัยหัวข้อเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนี ให้เป็นแหล่งเรียนรู้อย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนี และเพื่อกำหนดแผนในการจัดการพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนี โดยใช้วิธีการศึกษา 3 แบบ คือ การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล และการกำหนดแนวทาง ผลการศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนี ต้องอาศัยกระบวนการจัดการ และวิธีการดำเนินงานเพื่อให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะแก่การที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์อยู่อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา สิงห์ สิงหเสนี ยังมีจุดอ่อนในเรื่องของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น การจัดแสดงวัตถุสะสม เทคนิคที่ใช้ในการจัดแสดง การจัดทำป้ายนิเทศประจำวัตถุ การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมพิพิธภัณฑ์ และสถานที่ตั้ง เป็นต้น

โดยงานศึกษาของ นุชจรี ศรีวิเชียร (2557) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่องแนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาเพื่อทราบถึงสถานภาพการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ รวมถึงเพื่อสร้างแนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ ภายใต้วิธีดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน อันได้แก่ การรวบรวมและการประเมินผลข้อมูล ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล อีกทั้ง ยังมีการใช้แบบประเมินของแบบจำลองซิปที่เรียกว่า (CIPP Model) โดยผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum) ซึ่งทำหน้าที่หลักในการให้องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์เชิงคุณค่าทางจิตใจต่อชาวเทพศิรินทร์ อย่างไรก็ดี จากการศึกษาแนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์ ยังพบอีกว่า ข้อจำกัดในการดำเนินงานคือ การเลือกใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยการทำแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างประเภทบุคคลทั่วไป ซึ่งผลกระทบคือไม่สามารถกำหนดจำนวนผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้ เป็นเหตุให้กำหนดระยะเวลาในเก็บข้อมูลคลาดเคลื่อนมากกว่าการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างภายในโรงเรียนเทพศิรินทร์

ในขณะที่งานของ นาฏยา มหิงษ์ (2556: 22 – 23) เขียนถึงแหล่งเรียนรู้คือ สถานที่สั่งสมความรู้ เช่น ศูนย์ข้อมูลที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต แหล่งเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกสถานที่ และ

ทุกสถานการณ์ เพราะฉะนั้น แหล่งเรียนรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุก ๆ คน ดังจะเห็นได้จาก สภาพสังคมในยุคปัจจุบันที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้การเรียนรู้ หรือการศึกษานั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตอยู่ของผู้คนในยุคปัจจุบัน ยกตัวอย่าง ในต่างประเทศมีการสนับสนุน และผลักดันให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การเรียนรู้จึงมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาแต่การเรียนรู้ยังสามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การทำงาน การประชุม การอบรม การฝึกทักษะอาชีพ และการใช้เครื่องมือสื่อสารต่าง ๆ

ทั้งนี้ พิพิธภัณฑ์จึงถือว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ประเภทหนึ่งที่ให้บริการข้อมูลทางการศึกษา การสนับสนุนงานวิจัย และการสร้างองค์ความรู้แขนงต่าง ๆ ได้ ยกตัวอย่างเช่น ความรู้แขนงประวัติศาสตร์ แขนงวิทยาศาสตร์ และแขนงศิลปวัฒนธรรม ตามลักษณะของการให้บริการที่ดี นอกจากนั้น แหล่งเรียนรู้ยังสามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภทย่อย ได้แก่ 1) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล หมายความว่า การถ่ายทอดความรู้จากคนสู่คน อาทิเช่น ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น 2) แหล่งการเรียนรู้ประเภทสถานที่หรือสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหรือแม้กระทั่งสถานที่ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น 3) แหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อที่เป็นตัวกลาง ที่เกิดจากความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ที่รังสรรค์ขึ้น เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิคส์ และ 4) แหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรม อันได้แก่ การคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ การทดลอง การค้นคว้าความรู้ใหม่เกี่ยวกับนวัตกรรมต่าง ๆ (นาฏยา มหิงษ์, 2556: 28)

ยิ่งไปกว่านั้น งานศึกษาของสาโรช บัวศรี (2553) สรุปสาระสำคัญของความหมายและความสำคัญที่ว่าด้วยเรื่องแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ว่า การศึกษาของแต่ละคนนั้นต้องดำเนินไปตลอดชีวิต “Life-long Education” ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบหรือนอกระบบหรือการศึกษาด้วยตนเองก็ตาม แท้จริงแล้วการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องมีหลักในการปฏิบัติการจัดการการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความหมายของการศึกษา คือ การทำให้กระบวนการศึกษาเกิดเป็นกระบวนการดำรงชีวิตที่แท้จริง ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงทางสังคม เพราะฉะนั้น การศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นกระบวนการศึกษาที่เกิดขึ้นเมื่อชีวิตเริ่มต้น และสิ้นสุดลง การศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงครอบคลุมองค์ความรู้ในหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่ด้านการศึกษา ด้านการปฏิบัติการ และด้านการจัดการ เพื่อนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน

3.2 การศึกษาเกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์

จากการศึกษาแนวคิดการจัดการพิพิธภัณฑ์ ต้องอาศัยแนวคิดในหลาย ๆ ด้าน เป็นองค์ประกอบ เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายความสำคัญ และองค์ความรู้ต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา รวมถึงขั้นตอน และกระบวนการดำเนินงานที่มีต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์ ผู้ศึกษาพบว่าในปัจจุบันการจัดการพิพิธภัณฑ์มีทั้งในประเทศ และต่างประเทศ

งานศึกษาของ สุพิชญา จันทร์พรรค (2552) ศึกษาเรื่อง การศึกษาแนวทางการปรับปรุงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์คองดอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางในการปรับปรุงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์คองดอนที่ว่าด้วยเรื่องการจัดสรรพื้นที่ในกรณีที่มีพื้นที่การจัดแสดงในตึกกายวิภาคศาสตร์เพิ่มมากขึ้น เพื่อสร้างรากฐานความรู้ในเชิงกายวิภาคศาสตร์ ภายใต้การวิเคราะห์ข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสาร บทความทางวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อ

อินเตอร์เน็ต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จนนำไปสู่ผลการศึกษาคือ การนำเสนอองค์ความรู้ทางกายวิภาคศาสตร์โดยใช้ร่างอาจารย์ใหญ่เป็นสื่อการเรียนการสอน ซึ่งงานวิจัยนี้ต้องการนำเสนอ และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับกายวิภาคศาสตร์ผ่านการจัดแสดงนิทรรศการที่เป็นของจริง พร้อมกับการใช้สื่อ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยผสมผสานเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้การนำเสนอมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น

ทว่า งานของ นาฏยา มหิงษ์ (2556) เป็นงานศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภายใต้การศึกษาปัญหาของการจัดการพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และเพื่อจัดทำแนวทางการปรับปรุง และการจัดการพิพิธภัณฑ์ โดยใช้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ยกตัวอย่างเช่น นักศึกษาสาขาแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อาจารย์ที่ปรึกษาพิเศษ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ นักวิทยาศาสตร์ พนักงานวิชาชีพ พนักงานผ่าศพ รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูล และเชื่อมโยงข้อมูลกับทฤษฎีการพิพิธภัณฑ์ จากการใช้แนวคิดรวบยอดการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ผลการศึกษาพบว่า จุดแข็งของพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒคือ มีความโดดเด่นในแง่มุมของวิชาการ และองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกายวิภาคศาสตร์ แต่จุดอ่อนที่พบคือ ปัญหาของการบริหารจัดการ และงบประมาณสนับสนุนที่จะนำไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ต่อไปในอนาคต

ในส่วนบทความของ Ken Arnold and Thomas Söderqvist (December, 2011) ที่ว่าด้วยเรื่อง พิพิธภัณฑ์กับเครื่องมือทางการแพทย์จากแรงบันดาลใจของ Henry Wellcome นักพัฒนามนุษย์กับความเชื่อที่ว่า “ยา” คือสิ่งที่ช่วยรักษา และเยียวยาอาการบาดเจ็บของผู้คนในประเทศฝรั่งเศส เป็นบทความในเชิงวิชาการที่ต้องการนำเสนอเรื่องราว และประวัติศาสตร์ความเป็นมา รวมไปถึงความสำคัญของเครื่องมือทางการแพทย์ในสมัยอดีตผ่านการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่าย โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เห็นถึงหน้าที่ และความสำคัญเกี่ยวกับทางการแพทย์ เช่น วิธีการรักษา เครื่องไม้เครื่องมือ และอุปกรณ์ทางการแพทย์ ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์ของ Henry Wellcome เน้นการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายเกี่ยวกับวิธีการรักษา และเครื่องไม้เครื่องมืออุปกรณ์ทางการแพทย์ที่หาดูได้ยากในอดีต ยกตัวอย่างเช่น ภาพของการใช้เหล็กร้อนสกัดกระสุนปืน และภาพของการใช้เครื่องสวนทวารหนัก เป็นต้น จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ทำให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์ของ Henry Wellcome เกิดขึ้นจากแรงบันดาลใจ และความต้องการที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการแพทย์ผ่านการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่าย

นอกจากนั้น งานวิจัยของ William Cullen, J. Correa da Serra, Zaccheus Collins and Thos. T. Hewson (1894), pp. 90-96 ศึกษาเรื่อง พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์สถาบันวิสตาร์ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อต้องการให้คนทั่วไปรู้จัก และเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่มีต่อสถาบันวิสตาร์ เริ่มต้นประมาณ ค.ศ. 1784 สถาบันวิสตาร์ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานทางการแพทย์ โดยทำหน้าที่ฟื้นฟู และพัฒนาองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับทางการแพทย์ เพื่อให้เกิดการยอมรับ เนื่องจาก ในสมัยอดีตยุคล่าอาณานิคม การศึกษาวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องยากของคนในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาเกี่ยวกับทางการแพทย์ และยารักษาโรค

ต่อมาในช่วง ค.ศ. 1755 สถาบันทางการแพทย์ฟิลาดีเฟีย ก่อตั้งโดย ดร. ชิพเพ่น และดร. มอร์แกน (Dr. Shippen and Dr. Morgan) ได้เข้ามามีบทบาท ทำหน้าที่สนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาการศึกษา การวางแผน และการปฏิบัติงาน ตลอดจนสร้างชื่อเสียงให้แก่สถาบันวิสตาร์ โดยใช้การเขียนหนังสือ และการถ่ายทอดเรื่องราวกายวิภาคศาสตร์ จนทำให้สถาบันวิสตาร์กลายเป็นที่รู้จัก และมีความสำคัญกับวงการแพทย์ และเกิดการยอมรับในที่สุด พิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์สถาบันวิสตาร์จึงได้ถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันวิสตาร์ต้องการผลักดันให้เป็นที่ยอมรับจากวงการแพทย์ และช่วงเวลาในสมัยนั้นที่วงการแพทย์ถูกจำกัดขอบเขต และพื้นที่ทางความคิดต่าง ๆ ท้ายที่สุดพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์สถาบันวิสตาร์ประสบผลสำเร็จ และเป็นที่ยอมรับจากวงการแพทย์ พร้อมด้วยความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย

จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษากล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ต่าง ๆ มากมายนานับประการ ผู้ศึกษาต้องอาศัยการศึกษาหาความรู้ทั้งในด้านความหมายและความสำคัญของการจัดการพิพิธภัณฑ์เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวคิดในความเป็นพิพิธภัณฑ์ หมายถึงว่าพิพิธภัณฑ์คืออะไร ทำหน้าที่หลักอะไรบ้าง มีกระบวนการดำเนินงานเป็นเช่นไร รวมถึงพิพิธภัณฑ์มีทิศทางไหนในการปฏิบัติงานที่จะเหมาะสมสำหรับใช้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์บ้าง นอกจากนั้น ยังทำให้ได้ทราบถึงแนวคิดในเรื่องของการจัดการพิพิธภัณฑ์ภายใต้โครงสร้างองค์กร การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ การบริหารงาน การวางแผนงาน กลยุทธ์ในการวางแผนงาน SWOT Analysis การจัดการงบประมาณ นโยบายองค์กร และการดำเนินงานทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในงานศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ขณะเดียวกันเพื่อทำให้งานศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา มีองค์ความรู้ที่ครบถ้วน และสมบูรณ์แบบ

4. กรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจาก การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลจิตเวช ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงได้ทำกรณีศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลจิตเวชศาสตร์ทั้ง 2 แห่ง คือ โรงพยาบาลศรีธัญญา และสถาบันราชานุกูล เพื่อนำมาเป็นตัวชี้วัดให้เห็นถึงกระบวนการคิด วิธีการดำเนินงาน และกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลจิตเวชศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.1 พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญา

หรือโรงพยาบาลโรคจิตต์นนทบุรีในอดีต สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2484 ตั้งอยู่ ถนนติวานนท์ หลักกิโลเมตรที่ 1 หมู่ที่ 4 แขวงตลาดขวัญ เขตเมือง จังหวัดนนทบุรี มีเนื้อที่โดยประมาณ 1,067 ไร่ ในอดีตเป็นสถานพยาบาลรักษาคนไข้จิตเวชชายที่มีอาการป่วยโรคเรื้อรัง (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 61 - 71) พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญาเกิดขึ้นภายใต้โครงการ “ศูนย์จิตธรรม” เป็นโครงการบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่า และสร้างอาคารใหม่เพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริม สนับสนุน และเผยแพร่องค์ความรู้ในด้านวิชาการแพทย์เกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์

ภายในเน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมเกี่ยวกับอุปกรณ์ทางการแพทย์ รวมถึงเครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ เช่น เสื้อที่ใช้รัดเพื่อระงับอาการและพฤติกรรมของคนไข้ เครื่องช็อตไฟฟ้าและเครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าสมอง EEG เป็นต้น (โสภิณ เกตุหิรัญ, สัมภาษณ์, 2560)

ภาพที่ 1 บริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญาหลังจากทำการบูรณะเป็นที่เรียบร้อย
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 6 ตุลาคม พ.ศ. 2560

ภาพที่ 2 การจัดแสดงวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญาที่เน้นการจัดแสดงเครื่องมือทางการแพทย์และภาพถ่ายขาวดำเป็นหลัก
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 6 ตุลาคม พ.ศ. 2560

สรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญา เป็นพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลจิตเวชที่เน้นการจัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของโรงพยาบาลตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมเกี่ยวกับเครื่องมือทางการแพทย์สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อันได้แก่ กล้องจุลทรรศน์ เสื้อรัดคนไข้ เครื่องช็อตไฟฟ้า และไฟฉายสำหรับตรวจหูคนไข้ เป็นต้น

4.2 พิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล

ตั้งอยู่บนถนนดินแดง เขตพญาไท จังหวัดกรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2503 ด้วยเนื้อที่ประมาณ 32 ไร่เศษ ภายในพิพิธภัณฑ์เน้นการจัดแสดงนิทรรศการเชิงประวัติศาสตร์ และอุปกรณ์ทางการแพทย์เป็นส่วนใหญ่ (ศันสนีย์ กาญจนวีรวิทย์, สัมภาษณ์, 2560)

ภาพที่ 3 การจัดแสดงวัตถุสะสมต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 4 ตุลาคม พ.ศ. 2560

สรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล เป็นพิพิธภัณฑ์อาคารปูน 2 ชั้น ด้านในของอาคารพิพิธภัณฑ์ชั้นแรกเป็นลานกว้าง มีพื้นที่เป็นสัดส่วน มีห้องของเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย ห้องจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ทั้ง 9 พระองค์ จุดเซ็นต์ชื่อเพื่อเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ถัดมา ชั้นบนเป็นห้องจัดแสดงนิทรรศการเชิดชูเกียรติสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกัลยานิวัฒนาฯ ภายในประกอบไปด้วยพระบรมฉายาลักษณ์ที่ความเมตตาที่มีต่อสถาบันราชานุกูล ถัดไปอีกเป็นห้องจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทภาพถ่ายเก่าเกี่ยวกับยุคพัฒนาบริการแบบครบวงจร ตั้งแต่พ.ศ. 2515 – 2526 นอกจากนั้น ยังมีห้องจัดแสดงวัตถุสะสมเครื่องมือทางการแพทย์ เช่น ถังออกซิเจน เครื่องวัดความดัน เครื่องฉายไสลด์และอุปกรณ์ฝึกการได้ยิน อาทิ เครื่องดนตรีต่าง ๆ ที่ไว้สำหรับฝึกพัฒนาการของเด็กวัยแรกเกิด นอกจากนั้น ยังมีข้าวของที่ได้มาจากการรับบริจาค เช่น ของใช้ของเด็กวัย 1 – 3 ขวบ เสื้อผ้าเด็ก และของเล่นเด็ก เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ จากการที่ผู้ศึกษาได้ทำกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญา และพิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลศรีธัญญา และพิพิธภัณฑ์สถาบันราชานุกูล เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์แบบเฉพาะทางที่โดดเด่นในเรื่องของการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทเครื่องไม้เครื่องมือทางการแพทย์ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษาคนไข้จิตเวช ซึ่งมีความเป็นอัตลักษณ์ และมีข้อดีข้อด้อยต่างกันออกไป

สิ่งสำคัญคือ พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งนี้ ยังคงต้องอาศัยกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์เป็นตัวขับเคลื่อนหลักในการดำเนินงาน เพื่อที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์ทั้ง 2 แห่งนี้ อยู่ต่อไปได้ในอนาคต เฉกเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

5. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นงานศึกษาที่ต้องใช้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ แนวคิดจิตเวชศาสตร์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา ภายใต้นิยามที่เกี่ยวกับคำว่า “การจัดการ” “พิพิธภัณฑ์” และ “จิตเวชศาสตร์” เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในบริบทของการจัดการพิพิธภัณฑ์ จนนำไปสู่แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

จากการศึกที่ผ่านมาพบว่า แนวคิดตามหลักการจัดการพิพิธภัณฑ์ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ **บุคลากร งบประมาณ เครื่องมือ และการจัดการ** เพราะฉะนั้น ขั้นตอนของการจัดการพิพิธภัณฑ์ถือเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ได้ใช้เครื่องมือสำหรับการศึกษาอย่าง หลักการ “SWOT Analysis” จุดแข็ง S (Strength) จุดอ่อน W (Weakness) โอกาส O (Opportunity) และอุปสรรค T (Threat) เป็นหลักการคิดวิเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

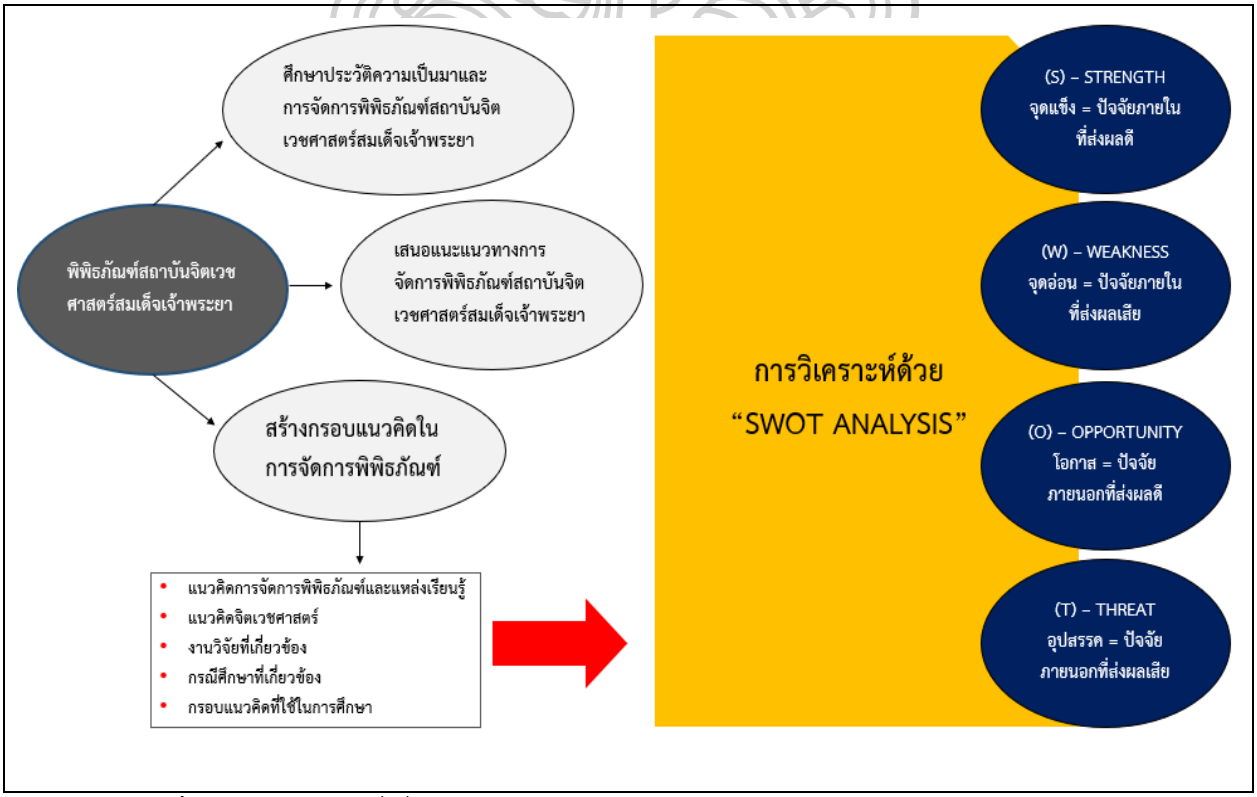

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษา

บทที่ 3
วิธีการดำเนินงานวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา” เป็นการศึกษาข้อมูลภายใต้กรอบการจัดการทั้ง 3 ด้าน คือ การบริหารองค์กร การบริการงานพิพิธภัณฑ์ และการสร้างแหล่งเรียนรู้ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นเครื่องมือในการศึกษาข้อมูล เพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาไปวิเคราะห์ถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค โดยใช้หลักการ SWOT Analysis มาเป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ตลอดจนเพื่อนำไปสู่การหาแนวทางการพัฒนาและการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาสืบไป

ทั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงได้กำหนดขั้นตอน และวิธีการดำเนินงานวิจัย ดังนี้ 1) พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา 2) ประชากรที่ใช้ในการศึกษา 3) วิธีการรวบรวมข้อมูล 4) การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล

1. พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ตั้งอยู่เลขที่ 112 ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงคลองสาน เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร 10600 เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทย ในอดีตเคยเป็นบ้านพักของผู้อำนวยการโรงพยาบาลมาก่อน และตั้งอยู่บนที่ดินของเจ้าสัวเก็งซัว ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่นำที่ดินของตัวเองยกให้กับหลวงเพื่อเป็นการชำระหนี้ที่ติดค้างไว้ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2532 โดยศาสตราจารย์นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ เป็นผู้ริเริ่มและเล็งเห็นถึงคุณค่าความสำคัญในเรื่องราวของความเป็นจิตเวชศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย หลังจากนั้น ศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ได้เข้ามารับช่วงต่อและเป็นผู้สนับสนุนงานทางด้านการศึกษา ตลอดจนทำให้สถานที่แห่งนี้กลายเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการจิตเวชตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

2. ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ทำการแบ่งกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) บุคลากรภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ 2) บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อันได้แก่

2.1 บุคลากรภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและผู้บริหารพิพิธภัณฑ์

คือ ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จำนวน 2 คน คือ นายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง (อดีตผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) และนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี (อดีตรองผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งนายแพทย์ชำนาญการพิเศษ หัวหน้ากลุ่มงานพัฒนาวิชาการสู่ความเป็นเลิศ รวมถึงเจ้าหน้าที่ภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จำนวน 3 คน ได้แก่ นางสาวชนสินันท์

ธนาพัฒน์ธนนท์ (หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) นางสาวเพียงจันทร์ วงศ์ทวีสุข (นักประชาสัมพันธ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) และนางสาวอติมา นิลานุช (นักจัดการงานทั่วไปสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) ซึ่งเป็นทีมงานที่คอยช่วยเหลือ และสนับสนุนในการให้ข้อมูล และความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตลอดระยะเวลาในการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

2.2 บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

ได้แก่ นักประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ คือ นักท่องเที่ยวชาวไทยทั่วไปจำนวน 2 คน และบุคคลที่ชื่นชอบในงานด้านประวัติศาสตร์ย่านฝั่งธนบุรี จำนวน 1 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

งานศึกษาชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาเป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง เน้นการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสำรวจ สังเกตการณ์ทั้งแบบไม่มีส่วนร่วม และมีส่วนร่วม รวมถึงสัมภาษณ์บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยแบ่งขั้นตอนการศึกษาออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ การกำหนดประชากรที่ใช้ในการศึกษา การกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การกำหนดประชากรที่ใช้ในการศึกษา

เป็นกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินการ และจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ประกอบไปด้วยบุคคล 3 กลุ่ม คือ

3.1.1 ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและบุคลากรของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยารวมถึงผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ จำนวน 5 คน

3.1.2 นักประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน

3.1.3 ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ จำนวน 3 คน ได้แก่ นักท่องเที่ยวทั่วไปชาวไทยจำนวน 2 คน และนักท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ย่านฝั่งธนบุรี จำนวน 1 คน

3.2 การกำหนดพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

งานศึกษานี้มีพื้นที่ในการศึกษาด้วยกันทั้งหมด 2 พื้นที่ คือ

3.2.1 สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ในฐานะหน่วยงานหรือองค์กรที่กำกับดูแลกิจการและให้การสนับสนุนในด้านของการดำเนินงานสำหรับมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาในพระบรมราชูปถัมภ์ และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

3.2.2 พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทที่สามารถจับต้องได้ โดยมุ่งเน้นในเรื่องของการให้การศึกษา และการให้ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

งานศึกษาชิ้นนี้ได้มีการใช้เครื่องมือสำหรับช่วยในการศึกษาทั้งหมด 3 ประเภท คือ

3.3.1 การสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ภายใต้ขอบเขตในเรื่องของการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ผ่อนคลาย และไม่ตึงเครียด เน้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

3.3.2 การสังเกตุการณ์ โดยการเข้าไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์ การบริหารงาน การจัดการ บุคลากร งบประมาณ โครงสร้างองค์กร ตลอดจนการดำเนินงานของผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำไปเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ โดยใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้องในการศึกษาประกอบกับหลักการ SWOT Analysis

3.3.3 การใช้หลักการ SWOT Analysis ประกอบไปด้วย จุดแข็ง S (Strength) จุดอ่อน W (Weakness) โอกาส O (Opportunity) และอุปสรรค T (Threat) ซึ่งหลักการนี้เป็นกลยุทธ์และวิธีการจัดการ และการวางแผนงานพิพิธภัณฑ์ ที่จะช่วยชี้ให้เห็นถึงข้อดี ข้อด้อย ปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อีกทั้ง หลักการ SWOT Analysis ยังเป็นเครื่องมือหลักที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์ที่เหมาะสม และยั่งยืนในฐานะแหล่งเรียนรู้อย่างแท้จริง

3.4 การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิที่ผู้ศึกษาเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลเป็นครั้งแรกด้วยตนเอง และข้อมูลทุติยภูมิ คือ ข้อมูลที่ผู้ศึกษาได้สืบค้น รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้ว

3.4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการสำรวจสถานภาพทั่วไปของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นในแง่ของพื้นที่ตั้ง ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จากนั้นผู้ศึกษาได้ดำเนินการสังเกตการณ์กิจกรรมที่จัดขึ้นโดยพิพิธภัณฑ์ ทั้งที่ไม่มีส่วนร่วม (สังเกตการณ์ภายนอกอย่างเดียว) และมีส่วนร่วม (เข้าร่วมกิจกรรมที่ดำเนินการพร้อมทั้งสังเกตการณ์) เพื่อสร้างความคุ้นเคยและเป็นกันเองระหว่างผู้ศึกษา และกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา จากนั้นเมื่อได้ข้อมูลพื้นฐานครบถ้วนแล้วจึงดำเนินการนัดสัมภาษณ์บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน และจัดการพิพิธภัณฑ์ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – Depth Interview) เพื่อให้ประชากรกลุ่มเป้าหมายเล่าถึงรายละเอียดและลงลึกในประเด็นที่ผู้ศึกษาต้องการนำไปตอบคำถามในวัตถุประสงค์ของการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

3.4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เกิดจากการรวบรวมข้อมูลจากห้องสมุดตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และสื่ออินเตอร์เน็ต อาทิเช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี หอสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นต้น

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวม และการจัดเก็บเอกสาร ตลอดจนการลงพื้นที่ภาคสนามมาดำเนินการจำแนก และจัดหมวดหมู่ตามประเด็นการศึกษา ได้แก่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของโรงพยาบาลและพิพิธภัณฑ์ ประวัติศาสตร์พื้นที่ตั้ง ตลอดจนสภาพปัญหาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน จากนั้นจึงทำ

การทบทวนข้อมูลที่ได้มา จำแนกและจัดหมวดหมู่ของข้อมูล โดยนำหลักการ SWOT Analysis มาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล เสร็จแล้วนั้น จึงนำเสนอข้อมูลของผลการศึกษาโดยวิธีการพรรณาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่อตอบคำถามตามประเด็นการศึกษาที่กำหนดไว้

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล มีวิธีดังต่อไปนี้

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาได้กำหนดการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาภายใต้ **“หลักการ SWOT Analysis”** สามารถอธิบายได้ดังนี้

การใช้หลักการ SWOT Analysis นั้น เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้กระบวนการบริหารและการดำเนินงานภายในองค์กรพิพิธภัณฑ์ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ รวมถึงลดข้อผิดพลาด และปัญหาที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนเห็นแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนเป็นแบบแผน SWOT Analysis เริ่มนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายเมื่อปี ค.ศ. 1971 โดย Kenneth Andrews ภายใต้หลักแนวคิดมาจากการนำเอาความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากร และศักยภาพขององค์กรพิพิธภัณฑ์มาผสมผสานเพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายใน และภายนอกองค์กรได้อย่างเหมาะสม (ศิรินทร คุ้มโภคา, 2557: 29)

โดย SWOT Analysis เป็นตัวย่อมาจากภาษาอังกฤษที่มีความหมายมาจากคำว่า Strength, Weakness, Opportunity and Threat (วิลาสินี ภู่เจริญยศ, 2553: 9) ดังนี้

จุดแข็ง (S) – Strength ปัจจัยภายในที่สามารถควบคุมได้ หมายรวมถึงความสามารถ สถานการณ์ที่เป็นบวก และสภาวะที่ได้เปรียบเพื่อเป็นการพิจารณา และส่งเสริมให้องค์กรนั้น ๆ เกิดความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ส่งผลดีต่อองค์กร

จุดอ่อน (W) – Weakness ปัจจัยภายในที่สามารถควบคุมได้ หมายถึง สิ่งที่ไม่สามารถนำมาทำให้เป็นประโยชน์ได้ แสดงให้เห็นถึงข้อเสียเปรียบ และข้อบกพร่องที่จะเกิดขึ้น ดังนั้นจำเป็นจะต้องมีแนวทางที่จะปรับปรุง และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้ ส่งผลกระทบต่อองค์กร

โอกาส (O) – Opportunity ปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ต้องแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อได้เปรียบ ปัจจัย และแผนงานที่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ส่งผลดีต่อองค์กร

อุปสรรค (T) – Threat ปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ เป็นผลมาจากการโดนขัดขวางภายใต้ข้อจำกัดขององค์กรที่ไม่สามารถควบคุมได้ ส่งผลให้การดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า SWOT Analysis นั้น เป็นกระบวนการภายใต้กลยุทธ์ของการวางแผนงานที่ก่อให้เกิดการพัฒนาบุคลากรภายในองค์กร การดำเนินงานภายในองค์กร ตลอดจนการกระตุ้นพัฒนาการทางความคิด ความเข้าใจ การมีส่วนร่วม และการตัดสินใจ รวมถึงยังเป็นกระบวนการที่ช่วยสังเคราะห์ความเข้าใจในการสร้างโอกาสใหม่ ๆ ให้กับองค์กรพิพิธภัณฑ์

4.2 การนำเสนอข้อมูล

ผู้ศึกษาได้นำเสนอข้อมูลโดยใช้วิธีการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ตามลำดับเหตุการณ์ของข้อมูลที่เกิดขึ้น และตามระยะเวลาตั้งแต่ที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์

สมเด็จเจ้าพระยา เริ่มเปิดให้บริการจนถึงปัจจุบัน ซึ่งในการศึกษาแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยานั้น จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้สำหรับการศึกษาเข้ามาเป็นตัวช่วยคิดวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

บทที่ 4
สถาบันจิตเวชศาสตร์ สมเด็จเจ้าพระยา
และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์ สมเด็จเจ้าพระยา

งานศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นงานศึกษาองค์ความรู้ภายใต้เรื่องราวของประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ระบบการจัดการของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ตลอดจนเพื่อนำมาเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงแก้ไขการจัดการพิพิธภัณฑ์ และทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยากลายเป็นพิพิธภัณฑ์ต้นแบบให้แก่พิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ที่มีแนวทางการจัดการในรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน รวมถึงเพื่อให้การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอยู่ต่อไปอย่างเหมาะสมและยั่งยืนในภายภาคหน้า

1. สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

เป็นหน่วยงานรัฐทางด้านสาธารณสุขที่สำคัญ ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตคลองสาน และก่อตั้งจากแนวความคิดของสังคมแห่งยุคเริ่มต้นอารยธรรมเกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์ แสดงออกให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนข้างในจิตใจ อารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมีอำนาจทางศาสนาพิธีกรรม และความเชื่อถือสิ่งลี้ลับที่เหนือธรรมชาติเข้ามาครอบงำ แท้จริงแล้วแนวความคิดของสังคมแห่งยุคเริ่มต้นอารยธรรมเกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์ แบ่งออกเป็น สังคมตะวันตกและสังคมตะวันออก กล่าวได้ว่า สังคมตะวันตกนั้นมองผู้ที่บกพร่องทางจิตเป็นบทลงโทษที่เกิดขึ้นของพระเจ้า ในขณะที่สังคมตะวันออกสันนิษฐาน และวิเคราะห์ออกมาว่าผู้ที่มีความบกพร่องทางจิตเกิดขึ้นจากกฎแห่งกรรม ซึ่งอาจใช้วิธีปฏิบัติธรรมทางศาสนาเข้ามาช่วยบำบัดรักษาได้ (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, ม.ป.ป: 3)

จิตใจของมนุษย์บนโลกแห่งความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นยุคร้อยกว่าปีที่ผ่านมา หรือแม้กระทั่งยุคที่ถูกหล่อหลอมด้วยความเจริญทางเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน ต่างพบว่า วิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนล้วนมีรากฐาน และปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “ปัญหาสังคม” สันนิษฐานได้จาก พื้นฐานทางครอบครัว สภาพความเป็นอยู่ การอบรมเลี้ยงดู ตลอดจนความรักความเอาใจใส่ของพ่อแม่ญาติพี่น้อง เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง ความสั่นคลอนที่บั่นทอนข้างในจิตใจของมนุษย์ อาจเกิดขึ้นได้จาก ความเครียดที่ถูกสั่งสมจากการใช้คำพูด กิริยาท่าทาง และการแสดงออกที่รุนแรงผิดปกติ ความกดดันที่ต้องถูกพบเจออยู่บ่อยครั้งจากปัญหาภายในครอบครัว ความโมโหฉุนเฉียวที่เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ความไม่พอใจในสิ่งที่ตนพึงจะได้รับกับชีวิตความเป็นอยู่ภายใต้ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความผิดหวังเสียใจอย่างรุนแรงจากการโหยหาความรักเป็นเพราะขาดความอบอุ่นในครอบครัว หรือแม้กระทั่งความผิดปกติทางธรรมชาติภายในระบบสมองของมุนษย์ ทางการแพทย์เรียก สารเคมีในสมองผิดปกติ

ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าว การเกิดขึ้นของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน ฝั่งธนบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร ในฐานะโรงพยาบาลจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่ง

แรกของประเทศไทย และโรงพยาบาลรัฐแห่งที่ 2 นับจากศิริราชพยาบาล ได้เป็นที่รู้จักกันในวงการแพทย์และการจิตเวชโดยใช้ชื่อว่า **“โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา”**

1.1 พื้นที่ตั้งและอาณาเขต

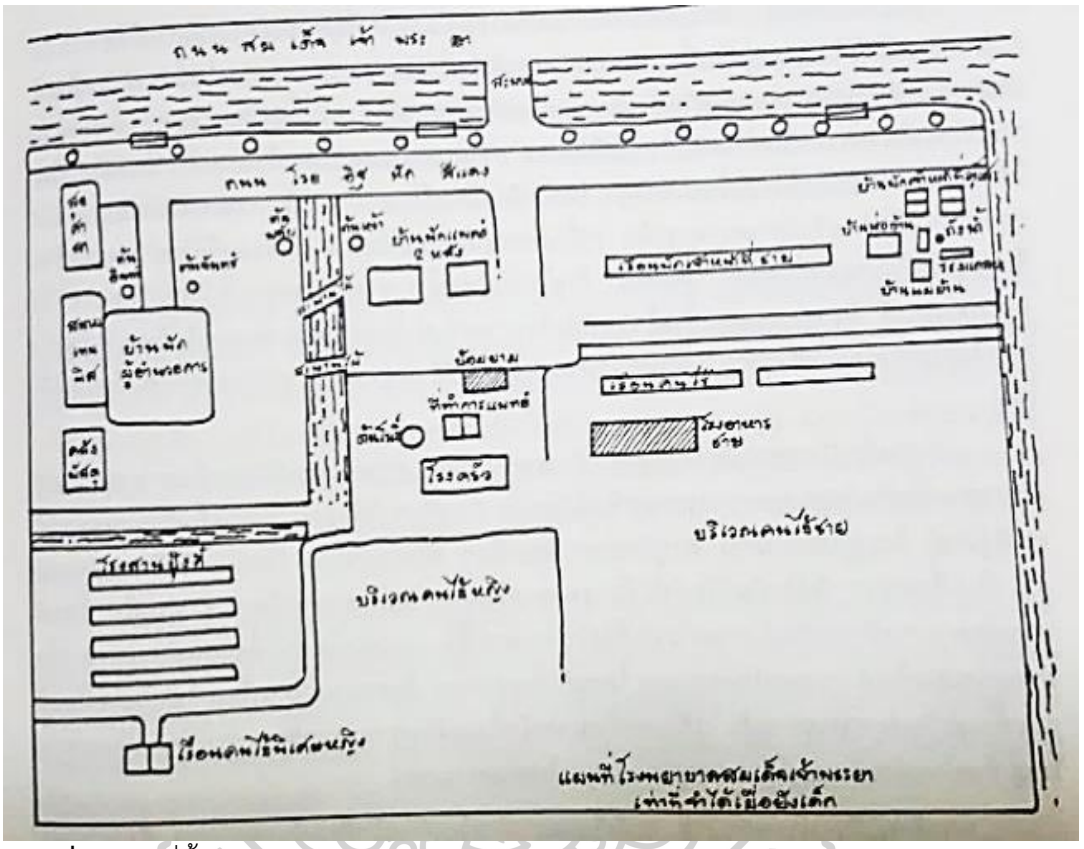

ภาพที่ 5 แผนที่ตั้งโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาจากการถอดบทเรียนและองค์ความรู้ของครอบครัววิเชียรแพทยาคม เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2532

ที่มาภาพ: สุมนา พิศลยบุตร บรรณธิการ. 104 ปี โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา (2536)

จากภาพด้านบนแสดงให้เห็นพื้นที่ตั้ง และอาณาเขตของสถาบันจิตเวชศาตร์สมเด็จเจ้าพระยา ในอดีต เมื่อราวปี พ.ศ. 2532 ซึ่งภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ประกอบไปด้วยอาคารสำคัญ ๆ อันได้แก่ บ้านพักผู้อำนวยการ บ้านพักแพทย์ 2 หลัง เรือนพักเจ้าหน้าที่ชาย โรงแกลบ โรงครัว โรงอาหาร และเรือนคนไข้ชาย-หญิง รวมไปถึงสวนป่าที่รายล้อมด้วยต้นไม้นานาพรรณ อาทิเช่น ต้นจันทร์ ต้นหว้า และต้นพลับ เป็นต้น ซึ่งปัจจุบัน อาคารสำคัญภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ถูกปรับปรุงซ่อมแซมให้เป็นอาคารสำหรับใช้งานจริง เช่น อาคารพิพิธภัณฑ์ อาคารราชสาทิส ตึกวิจัย และอาคาร 84 ปี

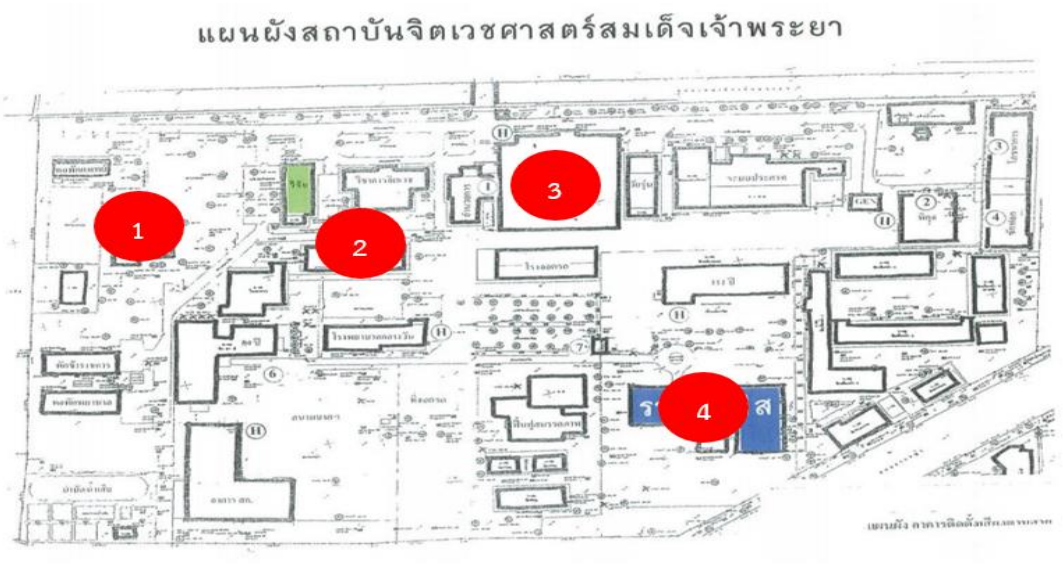

หมายเหตุ

1) เดิมเป็นบ้านพักผู้อำนวยการโรงพยาบาล ปัจจุบันคืออาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

2) อาคารแสงสิงแก้ว

3) อาคาร 100 ปี จิตเวช

4) อาคารราชสาทิส

ภาพที่ 6 แผนผังสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่แสดงให้เห็นถึงอาคารสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนพื้นที่ตั้งภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ที่มาภาพ: ชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม พ.ศ. 2558

1.2 ประวัติความเป็นมาสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

เพื่อเป็นการช่วยทำให้เข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถาบัน จิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอย่างลึกซึ้ง ผู้ศึกษาจึงได้ทำการแบ่งยุคสมัยของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคกำเนิดความเป็นจิตเวชศาสตร์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2432 – 2467 ยุคแห่งการพัฒนาของจิตเวชศาสตร์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2468 – 2484 และยุคเฟื่องฟูของจิตเวชศาสตร์ไทย พ.ศ. 2485 – 2561 โดยมีรายละเอียดของแต่ละยุค ดังนี้

ยุคที่ 1 ยุคกำเนิดความเป็นจิตเวชศาสตร์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2432 – 2467

ช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ณ ขณะนั้น ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาเรื่องโรคร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงสนใจในวิวัฒนาการที่ทันสมัยเกี่ยวกับทางการแพทย์ ทำให้ในช่วงปี พ.ศ. 2429 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(รัชกาลที่ 5) ได้ทรงสนับสนุนให้จัดตั้งคณะคอมมิตตี เพื่อเป็นผู้นำในการดำเนินการสร้างโรงพยาบาลสำหรับคนเสียจริตโดยเฉพาะ ภายใต้คณะทำงานหลัก ทั้งหมด 4 ท่าน ประกอบด้วย นายแพทย์ปีเตอร์ เกาแวน สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ และนายแพทย์โทมัส เฮย์วาร์ด เฮส์ (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, ม.ป.ป: 170)

โดยแรกเริ่ม สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา มีพื้นที่ตั้ง และอาณาเขตอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี ซึ่งมีระยะห่างจากปากคลองสาน 120 เมตร โดยมีลักษณะของพื้นที่ตั้งเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีเนื้อที่ประมาณ 4-5 ไร่ ภายนอกมีการล้อมรอบด้วยกำแพง ทั้งหมด 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านที่ 1 ทิศเหนือจรดแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงโป๊ะท่าเรือข้ามฟากฝั่งพระนคร ด้านที่ 2 ทิศตะวันตกติดกับบ้านท่านสุ่น (สุ้น) บ้านท่านล้อม และรั้ววัดทองล่างหรือวัดทองนพคุณในปัจจุบัน ด้านที่ 3 ทิศใต้ติดกับโรงพยาบาลตากสินหรือในอดีตคือโรงพยาบาลโรคติดต่อ และสุดท้ายด้านที่ 4 ทิศตะวันออกติดกับป้อมป้องปัจจามิตร ป้อมสำหรับกันข้าศึกศัตรูในสมัยอดีต (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, ม.ป.ป: 170)

อนึ่ง ตัวอาคารโบราณภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เดิมเคยใช้เป็นบ้านพักของพระยาภักดีภัทรากร หรือ เจ้าสัวเกงซัว ตามประวัติท่านเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และเป็นผู้ช่วยราชการตำแหน่งกรมท่าซ้ายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งต่อมาได้ทรงโปรดให้เป็นพระยาภักดีภัทรากร โดยท่านได้สร้างบ้านพักของตนเองไว้ที่ปากคลองสาน มีเนื้อที่ประมาณ 4 – 5 ไร่ (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา, 2559: 16)

ทว่า พระยาภักดีภัทรากร หรือ เจ้าสัวเกงซัว ได้ยกอาคารบ้านพักโบราณพร้อมที่ดินทั้งหมดให้กับหลวงเพื่อต้องการชำระหนี้ของตนเองที่ติดค้างกับหลวงไว้ โดยลักษณะภายนอกของอาคารบ้านพักโบราณเดิมเป็นเก๋งจีนเก่าขนาดใหญ่ ประมาณ 3 หลัง และหลังเล็ก ๆ อีก 2 หลัง โดยภายในบางส่วนจัดเป็นห้องรับแขกและหอผู้ป่วยตามลำดับ (สุมนา พิศลยบุตร, 2536: 47)

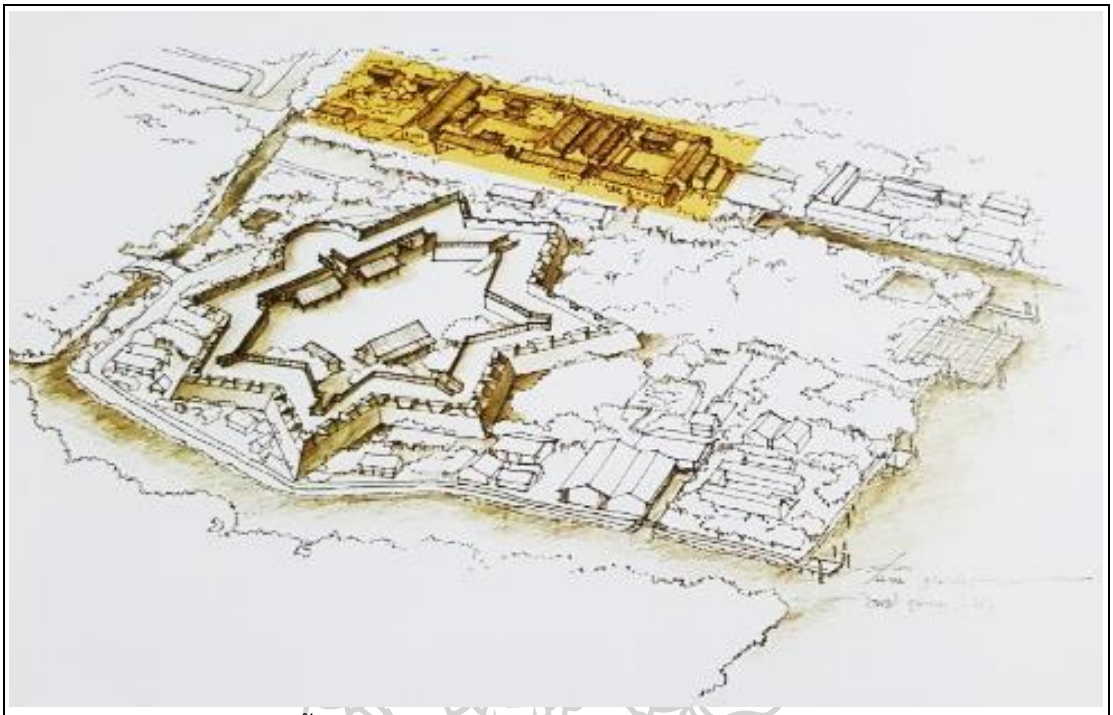

ภาพที่ 7 ทัศนียภาพและพื้นที่โดยรอบบริเวณบ้านพักของพระยาภักดีภัทรากรหรือเจ้าสัวเกงซัว (ในแถบสีเหลือง) ใกล้กันนั่นคือ ป้อมป้องปัจจามิตร (ป้อมลักษณะเป็นดาวแฉก) ไว้สำหรับป้องกันข้าศึกศัตรู

ที่มาภาพ: แผนผังและข้อมูลงานวิจัย โดยนายเผดิม พุทธเจริญมงคล สถ. บ. (เกียรตินิยม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, ม.ป.ป: 136)

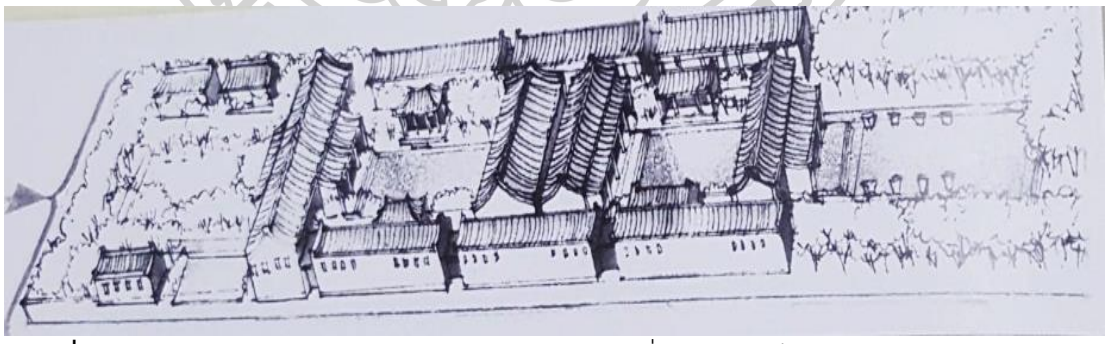

ภาพที่ 8 บ้านพักของพระยาภักดีภัทรากร (เจ้าสัวเกงซัว) ที่มีลักษณะเป็นเก๋งจีนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ซึ่งในปัจจุบันใช้เป็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ที่มาภาพ: แผนผังและข้อมูลงานวิจัย โดยนายเผดิม พุทธเจริญมงคล สถ. บ. (เกียรตินิยม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, ม.ป.ป: 137)

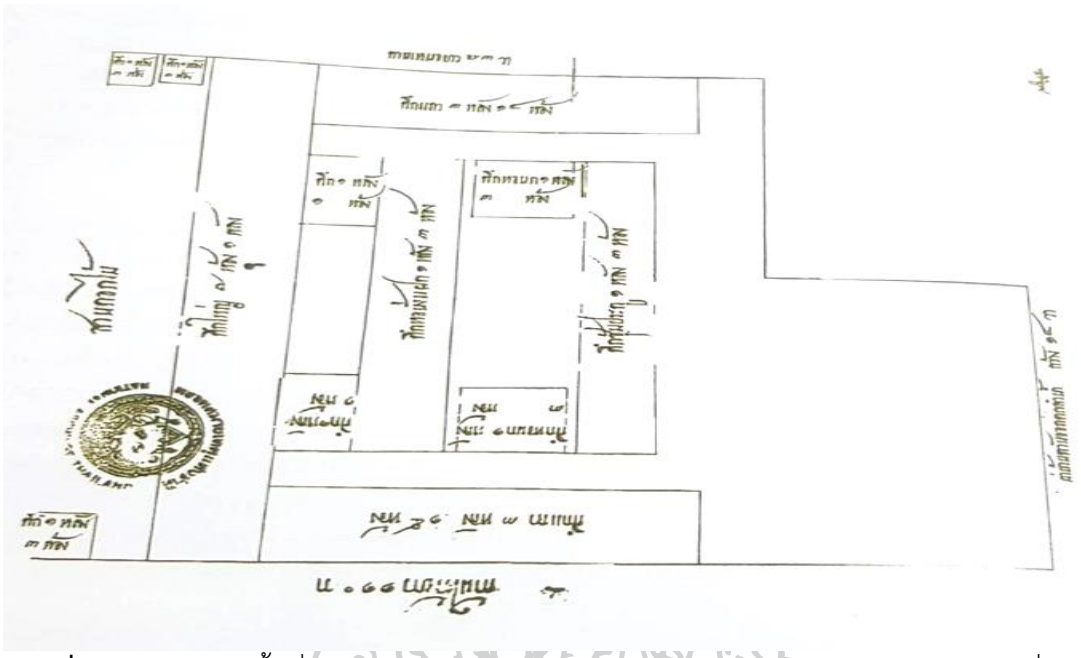

ภาพที่ 9 แผนผังแสดงพื้นที่และอาณาบริเวณบ้านพักของพระยาภักดีภัทรากร (เจ้าสัวเกงซัว) ที่นำไปชำระหนี้หลวงที่ติดค้างไว้

ที่มาภาพ: สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, (ม.ป.ป: 137)

สรุปว่า ยุคกำเนิดความเป็นจิตเวชศาสตร์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2432 – 2467 ถือเป็นยุคแห่งการก่อร่างสร้างตัวของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและการจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทย เนื่องจาก เป็นยุคที่ทีมแพทย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมคิดค้นหาแนวทางและวิธีการในการรักษาผู้ที่ป่วยด้วยอาการทางจิตอย่างจริงจัง จึงทำให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในยุคนี้มีโดดเด่นในเรื่องของการแพทย์เป็นอย่างมาก

ยุคที่ 2 ยุคแห่งการพัฒนาของจิตเวชศาสตร์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2468 – 2484

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับยุคแห่งการพัฒนาของจิตเวชศาสตร์ไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2468 – 2484 ผู้ศึกษพบว่าในยุคดังกล่าวนี้มีเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน, ม.ป.ป: 175 – 176) ดังนี้

ช่วงแรก ในปี พ.ศ. 2468 – 2472 สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นช่วงเวลาที่โรงพยาบาลมีพัฒนาการครั้งสำคัญต่าง ๆ มากมาย โดยเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงคณะผู้บริหาร ที่จากเดิมสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีทีมแพทย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นคณะทำงานและผู้บริหาร ซึ่งในปีเดียวกันนั้นเอง ราชการได้จัดระเบียบใหม่ โดยมีคำสั่งให้ยกเลิกใช้ชาวต่างชาติทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ เป็นเหตุให้ ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ผู้ซึ่งวางรากฐานงานด้านจิตเวชศาสตร์ไทยโดยใช้หลักแนวคิดของนายแพทย์โมเดอร์น คาร์ทิว (Dr. Modern Carthew) ที่ว่าด้วยเรื่อง *“ความเมตตากับการดูแลรักษคนไข้จิตเวช”* นอกจากนั้น

ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ท่านยังเป็นนายแพทย์ชาวไทยคนแรกและคนเดียวในทีมแพทย์ชาวต่างชาติยุคแรก ๆ ที่ตัดสินใจเข้ารับการแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ช่วงต่อมา พัฒนาการต่าง ๆ เริ่มปรากฏให้เห็นขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งในเรื่องของแนวคิด วิธีการรักษา และจำนวนคนไข้ที่เพิ่มมากขึ้นในทุก ๆ ปี โดยในปี พ.ศ. 2472 - 2475 ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ได้รับทุนมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ (Rockefeller's Foundation) ให้ไปศึกษาวิชาจิตเวชศาสตร์ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2472 – 2475) จากนั้นศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ได้เดินทางกลับมายังประเทศไทยพร้อมทั้งนำความรู้เกี่ยวกับงานวิชาการด้านจิตเวชศาสตร์ในต่างประเทศมาเผยแพร่ให้กับคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลเป็นที่แรก ในระหว่างนั้น สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้มีการเปลี่ยนชื่อจาก "โรงพยาบาลคนเสียจริต ปากคลองสาน" เป็น "โรงพยาบาลโรคจิต ธนบุรี" ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ช่วงท้าย ราว ๆ ปี พ.ศ. 2475 – 2484 นับเป็นระยะเวลา 9 ปี ของจิตเวชศาสตร์ไทย หมายรวมถึง งานศึกษาด้านสุขภาพจิต และงานศึกษาด้านจิตวิทยา ได้ต่างเป็นที่ยอมรับและมีชื่อเสียงอย่างกว้างขวาง จนได้รับการบรรจุให้ใช้เป็นวิชาเรียนตามหลักสูตรของนักศึกษาแพทย์และพยาบาล อีกหนึ่งสิ่งที่สำคัญ นั่นคือ การที่ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ได้รับเกียรติให้ดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญขั้นพิเศษประจำสำนักนายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยตำแหน่งรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ท่านได้เป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งกระทรวงสาธารณสุขไทยขึ้น

นอกจากนั้น ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยังปรากฏในส่วนของพัฒนาการเรื่องอาคารสำคัญต่าง ๆ ที่ก่อตัวขึ้นตั้งแต่ในสมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และปรากฏเด่นชัดในยุคแห่งพัฒนาการของจิตเวชศาสตร์ไทย ซึ่งอาคารบางหลังยังมีให้บริการอยู่แต่อาคารบางหลังก็ได้ถูกปิดไปอย่างถาวร เหตุที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวสำหรับพัฒนาการของอาคารสำคัญ ๆ ภายในโรงพยาบาลเพื่อทำให้เห็นว่าสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ มีการเปิดให้บริการสำหรับรักษาคนไข้จิตเวชตั้งแต่เมื่อครั้งสมัยอดีต ตลอดจนเพื่อทำให้เข้าใจถึงความพยายามในการฝ่าฟัน และต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ รวมถึงความวิริยะอุตสาหะของผู้อำนวยการโรงพยาบาลจากรุ่นสู่รุ่นภายใต้วิสัยทัศน์ของการบริหารและการดำเนินงานที่ยึดถือหลักปฏิบัติว่า *"เราจะทำให้จิตเวชศาสตร์ไทยเป็นศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับจากคนทั่วโลก"*

ภาพที่ 10 “เรือนผู้ป่วยคดี” เรือนพักของคนไข้จิตเวชในสมัยก่อน ในช่วงปี พ.ศ. 2472
ที่มาภาพ: กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 40

ภาพที่ 11 ตึกพวงทองแผนกคนไข้จิตเวชชาย ภาพนี้ถูกบันทึกไว้ ราวปี พ.ศ. 2491 ซึ่งในปัจจุบันปิดให้บริการเป็นที่เรียบร้อยแล้ว
ที่มาภาพ: สุมนา พิศลยบุตร (2536: หน้าเปิด)

ภาพที่ 12 ตึกทันตกรรม อยู่บริเวณด้านข้างของโรงพยาบาล ติดกับถนนเส้นคลองสาน ภาพนี้ถูกบันทึกไว้ราวปี พ.ศ. 2491 ซึ่งในปัจจุบันอาคารหลังนี้ยังเปิดให้บริการอยู่
ที่มาภาพ: สุมนา พิศลยบุตร (2536: 57)

ภาพที่ 13 “เรือนพยับหมอก” เรือนพิเศษสำหรับคนไข้ชาย ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา อนันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) พระราชทานเงินพิเศษสร้างเรือนหลังนี้ให้
ที่มาภาพ: กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 41

จากปรากฏการณ์ข้างต้นกล่าวโดยสรุปได้ว่า ยุคแห่งพัฒนาการของจิตเวชศาสตร์ไทยของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นช่วงเวลาที่โรงพยาบาลได้มีพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงเพื่อต้องการให้เกิดประสิทธิภาพ และความเหมาะสมในการบริหาร รวมถึงการดำเนินงาน โดยมุ่งเน้นการตอบสนอง และการให้บริการในด้านสาธารณประโยชน์ต่อประชาชน ตลอดจนเพื่อเกิดการเป็นที่ยอมรับในวงการแพทย์สาธารณสุขแห่งประเทศไทย

ยุคที่ 3 ยุคเฟื่องฟูของจิตเวชศาสตร์ไทย ช่วงปี พ.ศ. 2485 – 2561

หลังจากที่ ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ท่านได้เข้ารับราชการด้วยตำแหน่งรองปลัดกระทรวงสาธารณสุขเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทำให้ในเวลาต่อมา ศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว แพทย์ปริญญารุ่นแรกที่เข้ารับราชการ และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาต่อจากศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 ไปจนกระทั่งปี พ.ศ. 2502 เป็นระยะเวลา 17 ปี ที่ท่านนายแพทย์ผู้นี้ได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะ ตลอดจนความมานะบากบั่นในความต้องการที่จะเห็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และพัฒนาระบบงานด้านจิตเวชในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาประสบผลสำเร็จ และมีความเป็นหนึ่งในงานด้านสุขภาพจิต อีกทั้ง เพื่อยกระดับให้งานด้านสุขภาพจิตของไทยก้าวไปสู่ระดับมาตราฐานสากลโลก

ในช่วงปี พ.ศ. 2488 – 2496 ศาสตร์แห่งความเป็นจิตเวชถูกทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากขึ้นในแง่มุมของการบริหารงานของผู้อำนวยการโรงพยาบาล จากการลงรายละเอียด และการตระหนักถึงความสำคัญทั้งในเรื่องของการศึกษา การให้ความรู้ การเปิดหลักสูตรฝึกอบรมให้แก่นักศึกษาแพทย์ และพยาบาล ตลอดจนการสรรหางบประมาณเพื่อนำมาสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่คนไข้ และบุคลากรภายในโรงพยาบาล อาทิเช่น การสร้างอาคารหอพัก และการสร้างอาคารรักษาพยาบาลต่าง ๆ เป็นอันดับแรก นอกจากนั้น ยังเกิดการคิดค้นวิธีใช้อุปกรณ์ทางการแพทย์ และเครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ ด้วยเทคนิคที่ทันสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่ว่าด้วยเรื่องวัตถุประสงค์ในการรักษาคนไข้อย่างไม่เจ็บปวด และไม่ทรมานต่อภาวะที่เกิดขึ้นทั้งทางร่างกาย และจิตใจ

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2496 ตอนปลายจนถึง ปี พ.ศ. 2502 เป็นช่วงที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ได้เริ่มตั้งสมาคมจิตแพทย์ศาสตร์แห่งประเทศไทยขึ้น และได้เปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลใหม่อีกครั้งว่า “โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา” และในเวลาเดียวกันศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ท่านยังได้รับยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย” ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา อย่างไรก็ดี การบริหาร และการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในโรงพยาบาลเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2514 อาคารรักษาพยาบาลของคนไข้เริ่มทรุดโทรมลงไปมาก ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าอาจเกิดขึ้นจากโครงสร้างของอาคารรักษาพยาบาลเดิมที่ทำมาจากวัสดุประเภทไม้ประกอบกับจำนวนคนไข้จิตเวชที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่องในทุก ๆ ปี ส่งผลให้โรงพยาบาลต้องบูรณะซ่อมแซมอาคารรักษาพยาบาลใหม่ทั้งหมด

ราวปี พ.ศ. 2517 – 2520 มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์หลักในการก่อตั้งสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา นั่นคือ การให้บริการด้านการรักษาและการสนับสนุนงานด้านวิชาการ รวมถึงงานวิจัยต่าง ๆ อีกทั้ง มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยายังเป็นสิ่งสำคัญหลักที่ทำให้นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาล ณ ขณะนั้น เล็งเห็นถึงคุณค่า และความโดดเด่นของอาคารโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเหตุให้นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ต้องติดต่อไปยังกรมศิลปากร เพื่อแจ้งความจำนงที่จะทำให้อาคารโบราณอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์มากพอที่จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติ และสร้างเป็น “พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา” เพื่อเก็บรวบรวมประวัติศาสตร์ความเป็นมา และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ในสมัยอดีต

ภาพที่ 14 ภาพอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในสมัยก่อน
ที่มาภาพ: กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 63

สมัยปี พ.ศ. 2521 เป็นช่วงปีที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีพัฒนาการในเรื่องของการใช้สื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาเป็นส่วนช่วยในงานด้านการศึกษาและการเผยแพร่องค์ความรู้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้หนังสือ งานวิจัย และเอกสารทางวิชาการเข้ามามีส่วนช่วยในการเรียนการสอนในวิชาจิตวิทยา ประสาทวิทยา และจิตเวชศาสตร์ และในช่วงปี พ.ศ. 2526 เป็นช่วงเวลาที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับการบูรณะอาคารสำคัญภายในโรงพยาบาล อันได้แก่ อาคาร 84 ปี อาคารราชพฤกษ์ และอาคารพวงชมพู – จามจุรี โดยใช้เงินงบประมาณ และเงินบำรุง ในการบูรณะซ่อมแซมอาคารใหม่ (กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2534: 47)

ภาพที่ 15 ภาพของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) กำลังเสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์อาคาร 84 ปี
ที่มาภาพ: กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 53

ซึ่งหลังจากที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ถือกำเนิดขึ้น ทำให้ในช่วงปี พ.ศ. 2530 อาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับพระราชทานรางวัล “อาคารอนุรักษ์ดีเด่น” รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่ได้ผ่านการคัดเลือกจากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์อีกด้วย

ภาพที่ 16 ภาพของนายแพทย์ชูทิตย์ ปานปรีชา ตัวแทนของโรงพยาบาลเข้ารับพระราชทานรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2530 จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ที่มาภาพ: กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข, 2532: 56

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนกระทั่งปัจจุบัน สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ยังคงเป็นสถาบันที่มีพัฒนาการในหลากหลายด้าน หลากหลายมิติ และหลากหลายบริบท ดังจะเห็นได้จากชื่อเสียง การยอมรับ และความน่าเชื่อถือที่เกิดขึ้นจากสังคม และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 17 สภาพปัจจุบันของอาคารสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและสะพานทางเข้าโรงพยาบาล
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2561

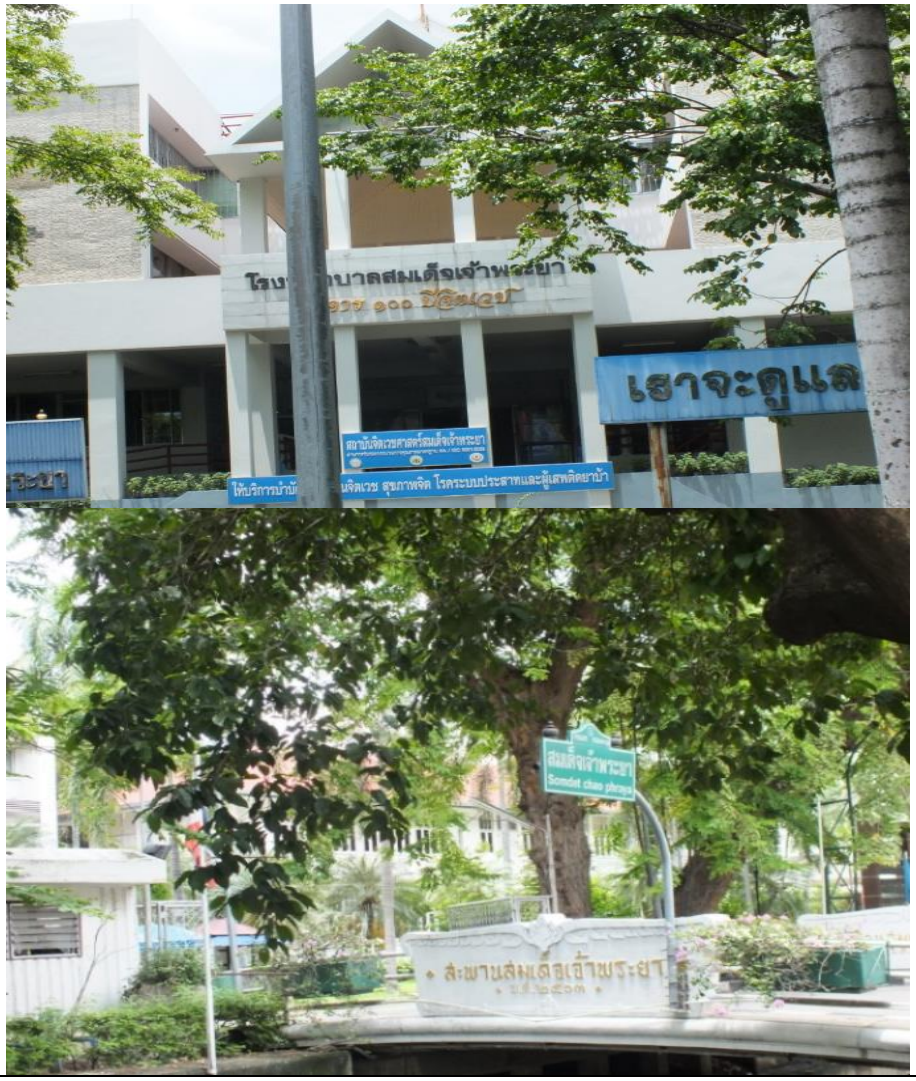

ด้วยความมุ่งมั่น และความตั้งใจของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่จะพัฒนาการให้บริการทางการแพทย์แบบเฉพาะทางเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน และผู้ที่เข้ารับการรักษา ส่งผลให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เป็นโรงพยาบาลจิตเวชแห่งแรกของประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งเต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่า ความสำคัญ ตลอดจนเรื่องราว และประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่หลอมรวมให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นสถาบันหรือองค์กรที่พยายามทำหน้าที่หลักในการเผยแพร่องค์ความรู้ในด้านวิชาการ ทั้งในด้านการแพทย์ การสังคม และการประวัติศาสตร์ ภายใต้บริบทของความเป็นพิพิธภัณฑ์หรือสถานที่รวบรวมองค์ความรู้ขนาดใหญ่ที่เกี่ยวกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอย่างแท้จริง

2. พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นวิธีการ ขั้นตอน และกระบวนการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2532 – 2561) ภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ ด้านข้อมูลเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ ด้านการบริหารพิพิธภัณฑ์ และด้านการบริการงานพิพิธภัณฑ์ ซึ่งผู้ศึกษาใช้ขั้นตอนการดำเนินการศึกษาจากการลงพื้นที่สำรวจ สังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลทั้งทางตรง และทางอ้อม

นอกจากนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษายังได้ทำการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร ต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัย สารนิพนธ์ และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ และการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยานี้ไปเข้ากระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค หลังจากนั้น ผู้ศึกษาจะได้นำจุดแข็ง และจุดอ่อนที่ได้จากกระบวนการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามาหาแนวทางในการพัฒนา ปรับปรุง และแก้ไข ให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์แบบเฉพาะทางที่อยู่ในระดับมาตรฐานสากลโลก

ข้อมูลเฉพาะของพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา (Somdet Choapraya Institute of Psychiatry Museum) ตามประวัติเดิมชื่อว่า พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา เนื่องจากในสมัยอดีตสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีชื่อว่า โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 แต่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน โรงพยาบาลแห่งนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา (สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา, 2558: 143)

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ของโรงพยาบาลสังกัดกรมการแพทย์สาธารณสุขที่ก่อตั้งขึ้นโดยนายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลในยุคนั้นที่เล็งเห็นถึงคุณค่า และความสำคัญในตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนเรื่องราวทั้งหลายที่เกิดขึ้นกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งภายในพิพิธภัณฑ์มีการจัดแสดงวัตถุสะสม และข้าวของเครื่องใช้ของคนไข้ในอดีต รวมถึงเครื่องไม้เครื่องมือทางการแพทย์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนั้น สำหรับการบรรยาย และการนำชมจะเป็นรูปแบบการใช้บุคลากรภายในโรงพยาบาลบรรยายเรื่องราว และประวัติความเป็นมาของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของนักข่าว นักท่องเที่ยวชาวไทย ประชาชนทั่วไป นักเรียน นักศึกษา และอื่น ๆ ดำเนินการบรรยายโดยนางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ หัวหน้ากลุ่มงานสารนิเทศและประชาสัมพันธ์ แต่หากเป็นกลุ่มของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ คณะนักศึกษาแพทย์จากโรงพยาบาลอื่น ๆ ตลอดจนนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ที่ต้องการศึกษาประวัติความเป็นมา และรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับโรงพยาบาล และพิพิธภัณฑ์อย่างถ่องแท้ จะดำเนินการบรรยายโดยนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี นายแพทย์ชำนาญการพิเศษ หัวหน้ากลุ่มงานพัฒนาวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

พื้นที่ตั้งและอาณาเขต

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ตั้งอยู่เลขที่ 112 ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงคลองสาน เขตคลองสาน จังหวัดกรุงเทพมหานคร 10600 เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์จิตเวชแบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทยที่ในอดีตเคยเป็นอาคารบ้านพักของผู้อำนวยการโรงพยาบาลมาแล้ว ทั้งหมด 4 ท่าน ได้แก่ 1) นายแพทย์โมเดิร์น คาทิวส์ 2) ศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม 3) ศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว และ 4) ศาสตราจารย์นายแพทย์อรุณ ภาคสุวรรณ์ มีพื้นที่โดยประมาณ 4 – 5 ไร่

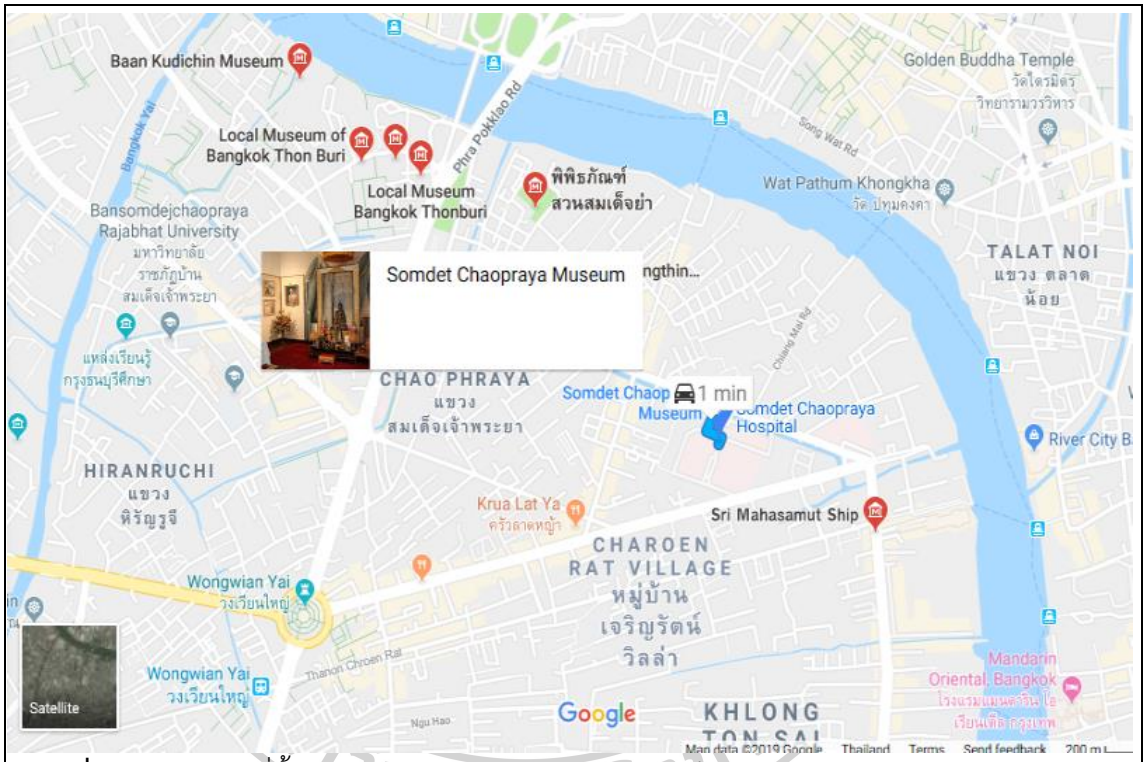

ภาพที่ 18 แสดงแผนที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา, **แผนที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา**, เข้าถึงเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2562, เข้าถึงได้จาก Map data @2019 Google

โดยปกติแล้ว การให้บริการในการขอเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา แต่ละครั้งต้องได้รับการอนุญาตจากผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเสียก่อน โดยการทำหนังสือขออนุญาตถึงผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา รอการอนุมัติ และติดต่อกลับจากทางเจ้าหน้าที่เมื่อได้รับอนุมัติแล้ว จึงสามารถเข้าเยี่ยมชมได้ตามวัน และเวลาที่ขออนุญาตโดยไม่มีค่าใช้จ่ายในการเข้าชม และไม่จำกัดจำนวนผู้เข้าชมในแต่ละครั้ง

ประวัติและพัฒนาการ

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์เชิงประวัติศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทยที่มีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการยาวนานถึง 30 ปี (พ.ศ. 2532 – 2561) ตามประวัติ นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในสมัยนั้น ท่านได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของอาคารโบราณที่มีอายุเกือบ 130 ปี เดิมอาคารแห่งนี้เป็นอาคารบ้านพักผู้อำนวยการโรงพยาบาลที่ตกทอดมาตั้งแต่ยุคแรกจนมาถึงยุคของนายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ประกอบกับความต้องการของนายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ที่อยากเห็นองค์ความรู้และเรื่องราวของความเป็นจิตเวชศาสตร์ไทยได้ถูกเก็บรักษาไว้เพื่อนำไปถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจว่าการจิตเวชศาสตร์และสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีประวัติความเป็นมาอย่างไร

ช่วงปี พ.ศ. 2429 - พ.ศ. 2523

แรกเริ่ม ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2429 ถือเป็นช่วงเวลาที่โรคจิตเวชถูกมองว่าเป็นโรคร้ายที่สังคมรังเกียจ จนเกิดความน่าอับอายต่อตนเองและคนรอบข้าง พฤติกรรมส่วนใหญ่ของคนที่ป่วยเป็นโรคจิตเวชมักสังเกตุเห็นได้จากความผิดปกติทางอารมณ์ ความคิดและจิตใจ โดยมีแนวโน้มมาจากอุปนิสัยที่เป็นคนโมโหร้าย ฉุนเฉียว ขี้หงุดหงิดง่ายหรือในบางรายอาจมาจากเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความเสียใจและผิดหวังอยู่บ่อยครั้ง หรือแม้กระทั่งบางรายอาจเกิดจากความผิดปกติของสารเคมีในสมอง ซึ่งในสมัยก่อนวิทยาการทางการแพทย์ไม่อาจสันนิษฐานได้ว่าคนที่ป่วยเป็นโรคจิตเวชควรต้องได้รับการปฏิบัติและการดูแลรักษาแบบไหน แต่โดยวิธีส่วนใหญ่ของคนสมัยก่อนที่สามารถทำได้นั่นคือการรักษาโดยใช้วิธีทรงเจ้าเข้าผี เนื่องจากเป็นความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่สืบต่อกันมา ผลปรากฏว่าการรักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ไม่สามารถช่วยให้บุคคลนั้นหายจากโรคที่เป็นอยู่ได้

เวลาต่อมา คนไข้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง ในเวลาเดียวกันนั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีพระเมตตาและเล็งเห็นถึงปัญหาในความทุกข์ทรมานของพสกนิกร จึงได้ทรงสั่งให้มีคณะทำงานเพื่อดำเนินการจัดสร้างโรงพยาบาลสำหรับคนที่ป่วยเป็นโรคจิตเวชโดยเฉพาะ อันประกอบไปด้วย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และคณะแพทย์มิชชันนารีชาวต่างประเทศ คือ นายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ นายแพทย์ปีเตอร์ กาแวน และนายแพทย์ที เอ็ช เฮย์ส โดยนายแพทย์ทั้ง 3 ท่าน ได้เสนอความคิดเห็นเรื่องการจัดตั้งโรงพยาบาลเพื่อรักษาคนป่วยโรคจิตเวชโดยเฉพาะ หลังจากนั้น สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ให้เงินสนับสนุนในการสร้างโรงพยาบาลสำหรับคนป่วยโรคจิตเวชขึ้น ทำให้ในวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 โรงพยาบาลคนเสียจริต ปากคลองสาน ได้ถือกำเนิดเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ

สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ได้ถูกสร้างขึ้นบนที่ดินของเจ้าพระยาภักดีภัทรากรหรือเจ้าสัวเกงซัว ซึ่งตามประวัติของท่านแล้ว ท่านเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ติดหนี้หลวงและต้องการชำระหนี้ให้กับหลวง ท่านจึงได้ดำเนินการยกที่ดินที่เป็นบ้านพักอาศัยของตนเองบริเวณปากคลองสาน ฝั่งธนบุรี ประมาณ 4 – 5 ไร่ สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาบริหารงานภายใต้ความมุ่งมั่นของผู้อำนวยการโรงพยาบาลที่ต้องการเห็นโรงพยาบาลแห่งนี้มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของสังคมทั้งในเรื่องของภาพลักษณ์ และการให้บริการ โดยได้ดำเนินการพัฒนา ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงวิธีการดูแลรักษาคนไข้จิตเวชมาโดยตลอด จนทำให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นโรงพยาบาลจิตเวชต้นแบบของวงการจิตเวชศาสตร์ไทยที่ยึดถือหลักในการเอาใจใส่

การดูแลรักษาจิตใจของคนไข้ การปฏิบัติตนต่อคนไข้ให้เหมือนกับคนในครอบครัว และการรักษาด้วยวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ต้องควบคู่ไปกับการให้ยาคนไข้อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งโรงพยาบาลคนเสียจริต ปากคลองสานแห่งนี้ มุ่งเน้น และให้ความสำคัญต่อเรื่องวิธีการรักษาจิตใจของคนไข้เป็นที่ตั้ง พร้อมทั้งได้ทำการเปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลเป็น “สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ ได้ผ่านเหตุการณ์ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคมากมายหลากหลายเรื่องราว แต่ด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจ และความพยายามของผู้อำนวยการโรงพยาบาลพร้อมกับความเป็นหนึ่งในด้านจิตเวชศาสตร์ ทำให้ ณ วันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2523 สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้จัดตั้ง “มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา” ขึ้น ภายใต้วัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวิชาการ อันได้แก่ งานวิจัย และงานฝึกอบรมทั้งในประเทศ และต่างประเทศสำหรับแพทย์ พยาบาล และบุคลากรของโรงพยาบาล รวมถึงงานด้านบริหาร และงานด้านสังคม เพื่อต้องการต่อยอดองค์ความรู้เหล่านี้ ตลอดจนนำไปสู่การเก็บรวบรวม สงวนรักษา และเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน ในฐานะแหล่งเรียนรู้ขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า **“พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”**

กล่าวโดยสรุป ในยุคแห่งคุณค่าและการเก็บรักษา ถือเป็นยุคเริ่มต้นของการจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทยในหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการบริหารงาน การดำเนินงาน การวางแผน รวมถึงการพัฒนางานเพื่อให้จิตเวชศาสตร์มีบทบาท หน้าที่ และชื่อเสียงไปในทิศทางที่เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป อีกหนึ่งสิ่งที่สำคัญสำหรับช่วงเวลานี้ นั่นคือการที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้มีมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา เป็นฟันเฟืองหลักในการส่งเสริม และสนับสนุนการให้บริการงานด้านวิชาการ ด้านบริหาร และด้านสังคม เพื่อมุ่งหวังที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งโรงพยาบาล และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในฐานะพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อย่างแท้จริง

ช่วงปี พ.ศ. 2524 - พ.ศ. 2558

กล่าวได้ว่า ตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2524 จนถึง พ.ศ. 2527 นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในสมัยนั้น มีความปรารถนาอันแรงกล้าพร้อมกับวิสัยทัศน์อันกว้างไกล จากการที่ท่านได้ทรงเล็งเห็นถึงคุณค่า และความสำคัญในมิติด้านทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีต่อตัวอาคารบ้านพักผู้อำนวยการแห่งนี้ ซึ่งจากการศึกษาประวัติพบว่า อาคารบ้านพักผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จนกระทั่งมาถึงยุคของนายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ลักษณะทางกายภาพของอาคารพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เน้นใช้การออกแบบสถาปัตยกรรมสไตล์ตะวันตกแบบนีโอคลาสสิค (Neo-classic) ทั้งภายในและภายนอก (ธีรนันท์ ช่วงพิชิต, สัมภาษณ์, 2562) ทำให้ในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ ได้ตัดสินใจมอบอาคารบ้านพักผู้อำนวยการแห่งนี้ให้กรมศิลปากรเพื่อดำเนินการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และขอให้กรมศิลปากรดำเนินการออกแบบพร้อมทั้งบูรณปฏิสังขรณ์ภายในและภายนอกอาคาร ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 - 2532 อาคารโบราณแห่งนี้ได้รับรางวัล **“อาคารอนุรักษ์ดีเด่น”** รางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ภายใต้การยกย่องของสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

ยิ่งไปกว่านั้นคือ การที่อาคารอนุรักษ์ดีเด่นแห่งนี้ ยังได้มีหน้าที่ในการจัดเก็บรวบรวม สะสม และสงวนรักษาอุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือทางการแพทย์ที่ใช้สำหรับรักษาคนไข้จิตเวชตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานด้านวิชาการ ตลอดจนประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวกับการจิตเวชแห่งประเทศไทยไว้อีกด้วย และเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 อาคารอนุรักษ์ดีเด่นแห่งนี้ ได้เริ่มเปิดให้บริการในฐานะพิพิธภัณฑ์ขึ้นอย่างเป็นทางการ ภายในเน้นการจัดแสดงนิทรรศการถาวร (Permanent Exhibition) แบ่งเป็น 7 ห้อง ได้แก่ 1) ห้องแนะนำประวัติโรงพยาบาลและผู้อำนวยการโรงพยาบาล 2) ห้องข้าวของเครื่องใช้ในอดีต 3) ห้องวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชในอดีต 4) ห้องประกาศเกียรติคุณ 5) ห้องรวบรวมวิวัฒนาการ 6) ห้องน้อมรำลึก และ 7) ห้องมรดกทางจิตเวช

โดยภาพที่จะปรากฏดังต่อไปนี้ เป็นภาพถ่ายของการจัดแสดงนิทรรศการถาวรภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ในช่วงปี พ.ศ. 2558 ก่อนที่จะมีการบูรณะปรับปรุงซ่อมแซมอาคารพิพิธภัณฑ์ โดยผู้ศึกษาพยายามถ่ายทอดให้เห็นถึงสภาพความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาตามวัตถุประสงค์ในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ห้องแนะนำประวัติโรงพยาบาลและผู้อำนวยการโรงพยาบาล

ห้องจัดแสดงนิทรรศการห้องนี้ตั้งอยู่ที่ชั้น 1 ของอาคารพิพิธภัณฑ์ ภายในถูกตกแต่งด้วยภาพบุคคลสำคัญอย่างนายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ไทย และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เน้นใช้เป็นห้องจัดประชุมสำหรับแขกผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมชมโรงพยาบาลและพิพิธภัณฑ์เป็นหลัก นอกจากนั้น ยังมีโต๊ะกลมโบราณขนาด 7 ที่นั่ง ไว้สำหรับจัดประชุมและต้อนรับแขกผู้มีเกียรติที่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์อีกด้วย

ภาพที่ 19 ห้องจัดประชุมและรูปภาพของศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ไทย
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 20 โต๊ะกลมโบราณพร้อมเก้าอี้ 7 ที่นั่ง จัดแสดงไว้ภายในห้องแนะนำประวัติโรงพยาบาล เพื่อใช้สำหรับการประชุมครั้งสำคัญ ๆ ของแขกผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมชมโรงพยาบาล และพิพิธภัณฑ์
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

2) ห้องข้าวของเครื่องใช้ในอดีต

ถือเป็นห้องจัดแสดงหลัก (Highlight Exhibitions Room) ของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์เลยก็ว่าได้ เนื่องจากภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการนี้เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมที่เป็นของจริงเป็นหลัก ซึ่งภายในได้รวบรวมพัฒนาการอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ใช้รักษาคนไข้จิตเวชในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากนั้น ยังมีวัตถุสะสมของคนไข้จิตเวชในเรือนผู้ป่วยพิเศษที่มีการใช้งานจริง ตลอดจนโบราณวัตถุที่ถูกขุดค้นเจอบริเวณด้านหน้าอาคาร และโดยรอบอาคารพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาจึงขอทำการแบ่งรายละเอียด ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ อุปกรณ์ทางการแพทย์ ของใช้จริงของคนไข้จิตเวช และโบราณวัตถุ

ภาพที่ 21 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องกระตุ้นด้วยเสียง (ซ้ายมือในภาพ) เครื่องดมยาเครื่องแรกของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา (The First Anaesthetic Equipment in 1965 Somdet Chaopraya Hospital) ประมาณปี พ.ศ. 2508 (ตรงกลางในภาพ) และเครื่องอบความร้อนลึก (Short Wave Diathermy) ประมาณปี พ.ศ. 2510 – 2524 (ขวามือในภาพ)
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 22 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องลับมีดอัตโนมัติ (Aloe Microtome Knife Sharpener) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับใช้ลับมีดตัดชิ้นเนื้อที่ส่งมาวินิจฉัยโรค แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการใช้งาน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 23 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องอัดสำเนาจากกระดาษไขหรือเครื่องโรเนียว (The First Mimeograph Machine of Somdet Chaopraya Hospital) เครื่องแรกของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 24 การจัดแสดงวัตถุสะสมของเครื่องบดอาหารที่ใช้ในครัว (Cooking Grinder) สมัยศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม (ซ้ายมือในภาพ) และ (ขวามือในภาพ) เป็นเครื่องออกซิเจนสนามของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

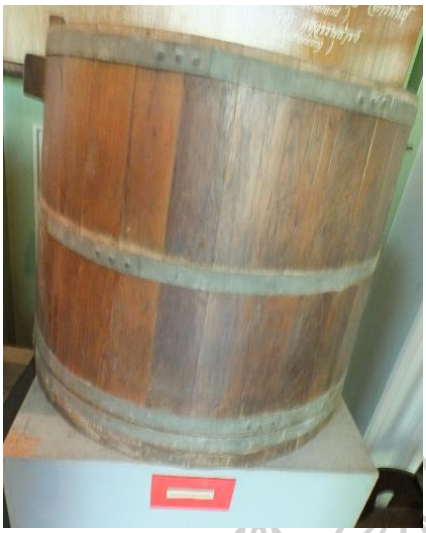

ภาพที่ 25 การจัดแสดงวัตถุสะสมของถังไม้หรือถังใส่ข้าวของคนไข้จิตเวชในสมัยอดีตและวัตถุสะสมจัดแสดงที่เป็นอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ไว้สำหรับรักษาคนไข้จิตเวชในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ยกตัวอย่างเช่น เครื่องรักษาด้วยไฟฟ้า (Electro-Convulsive Therapy Appraratus) เป็นต้น
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 26 โต๊ะเครื่องแป้ง (Dressing Table) ของคนไข้จิตเวชหญิงในเรือนผู้ป่วยพิเศษหรือชั้นเจ้านายในสมัยศาสตรจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 27 โบราณวัตถุจำนวนมากที่ถูกขุดค้นเจอบริเวณด้านหน้าและบริเวณโดยรอบของอาคารพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น ถ้วยชามเบญจรงค์ เป็นต้น รวมถึงระฆัง (The Bell) ราวปี พ.ศ. 2453 – 2513 ที่ใช้ตีบอกเวลาคนไข้ทุก ๆ ชั่วโมง ทั้งในช่วงกลางวันและกลางคืน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

การจัดแสดงนิทรรศการของห้องจัดแสดงหลัก (Highlight Exhibitions Room) หรือห้องนิทรรศการที่มีความน่าสนใจเป็นพิเศษ เป็นการจัดแสดงนิทรรศการถาวรที่เน้นการใช้วัตถุสะสมของจริงบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับขั้นตอน และวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชในสมัยก่อนตลอดจนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้า และความทันสมัยของเทคโนโลยีที่เกิดขึ้น

3) ห้องวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชในอดีต

ภายในเน้นการจัดแสดงประเภทหุ่นจำลองเท่าตัวคนในลักษณะท่าทางที่เหมือนจริง เป็นช่วงที่คนไข้เข้ารับการบำบัดรักษาเพื่อให้หายจากอาการที่เป็นอยู่ โดยการสาธิตวิธีการรักษาในสมัยอดีต เช่น การขังในห้องขัง การขื่นเสื้อ การรัดบนเตียงผ้าใบสาน และการแช่ในอ่างน้ำ

ภาพที่ 28 สาธิตวิธีการรักษาแบบการขังในห้องขัง ช่วงปี พ.ศ. 2432 – 2508 สำหรับคนไข้ที่มีอาการรุนแรงจนไม่สามารถควบคุมภาวะทางอารมณ์ของตนเองได้ ซึ่งอาจรุนแรงถึงขั้นทำร้ายร่างกายตนเองและผู้อื่น
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 29 ลักษณะของเสื้อเกราะที่ใช้กับคนไข้ระยะคลุ้มคลั่ง โดยคนไข้จะถูกขึ้นเสื้อรัดไว้อย่างแน่นเพื่อให้อาการคลุ้มคลั่งนั้นสงบลง เสื้อเกราะนี้ถูกใช้ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 30 สาธิตวิธีการบำบัดคนไข้ที่โดนมัดกับเตียงผ้าใบสาน ซึ่งเป็นอีกหนึ่งวิธีที่เหมาะกับคนไข้ระยะคลุ้มคลั่ง วิธีนี้คนไข้จะรู้สึกเจ็บปวดเพราะคนไข้จะโดนพรมน้ำลงไปบนเตียง เพื่อให้เตียงผ้าใบนั้นบีบรัดตัวจนเกิดอาการเจ็บปวดและหยุดอาการที่เป็นอยู่
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 31 สาธิตวิธีการบำบัดคนไข้ระยะที่เริ่มมีอาการทางจิตแล้ว เป็นการบำบัดและรักษาโดยให้คนไข้นอนลงไปในอ่างกระเบื้องที่ใส่น้ำอุ่นและน้ำเย็นสลับกันไปมา เพื่อให้คนไข้รู้สึกสงบลง บรรเทาลง
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

4) ห้องประกาศเกียรติคุณ เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมที่เป็นรางวัลและป้ายประกาศเกียรติคุณ

ภาพที่ 32 วัตถุสะสมจัดแสดงที่เป็นถ้วยรางวัลและป้ายประกาศเกียรติคุณต่าง ๆ ของโรงพยาบาล
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

5) ห้องรวบรวมวิวัฒนาการ ภายในประกอบไปด้วยภาพถ่ายเก่าและภาพถ่ายขาวดำของอาคารต่าง ๆ ในอดีต เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของอาคารรักษาพยาบาลภายในโรงพยาบาล

ภาพที่ 33 โดยหลักเน้นการจัดแสดงภาพถ่ายขาวดำของพัฒนาการที่เกิดขึ้นกับอาคารสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

6) ห้องน้อมรำลึก ภายในเป็นพระพุทธรูปสำหรับสักการะบูชาของชาวสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ภาพที่ 34 ภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการนี้มีพระพุทธรูปเป็นวัตถุสะสมและเป็นที่สักการะบูชาของชาวสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยารวมถึงคนไข้จิตเวชทุกคน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

7) ห้องมรดกทางจิตเวช เน้นการจัดแสดงเอกสารเชิงวิชาการเกี่ยวกับวิชาการด้านจิตเวชศาสตร์

ภาพที่ 35 เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทเอกสารทางวิชาการและจุลสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริการ จิตเวชในประเทศไทย
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในช่วงปี พ.ศ. 2558 ถือเป็นยุคที่พิพิธภัณฑ์ปรากฏภาพของความเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการแพทย์อย่างแท้จริง ภายใต้วัตถุประสงค์หลักคือ จัดเก็บ รวบรวม และสงวนรักษาเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวที่มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

แต่เนื่องด้วยปัจจุบัน พัฒนาการ และความเจริญต่าง ๆ ในหลากหลายด้านมีความเคลื่อนไหวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจึงได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงคุณค่าความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้สั่งให้มีการบูรณะซ่อมแซมอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาขึ้น เพื่อให้สอดคล้องและเข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันที่อาจส่งผลกระทบต่อพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ช่วงปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2561

ราว ๆ ปี พ.ศ. 2559 ถือเป็นช่วงเวลาที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เนื่องจากอดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลอย่างนายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง และอดีตรองผู้อำนวยการโรงพยาบาลอย่างนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี ได้เห็นชอบให้ดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการ และคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อเข้าดำเนินการบูรณะซ่อมแซมอาคารพิพิธภัณฑ์เดิมตามเป้าหมายที่ต้องการเห็นพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับการจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ช่วงต้นปี พ.ศ. 2559 คณะทำงานพิพิธภัณฑ์ได้เกิดขึ้น ภายใต้ชื่อโครงการที่เรียกว่า **“โครงการบูรณะอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”** ร่วมมือกับสำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ได้แก่ นายวิชัย เวทรังสิการ (วิศวกรโยธาชำนาญการพิเศษ) และนายจมร ปรปักษ์ประลัย (สถาปนิกชำนาญการ) โดยได้ บริษัท ประดิษฐ์ธนานุรักษ์ จำกัด เข้ามาเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างในฐานะ “ผู้รับจ้าง” ด้วยงบประมาณในการก่อสร้าง มูลค่า 22,232,095 บาท (ยี่สิบสองล้านสองแสนสามหมื่นสองพันเก้าสิบห้าบาทถ้วน) จากมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งมีสัญญาจ้างเลขที่ 21/2558 ลงวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2558 โดยมีระยะเวลาคือ ตั้งแต่วันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2558 ไปจนถึงวันสิ้นสุดสัญญาคือ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 อีกทั้ง ยังมีคณะกรรมการพิพิธภัณฑ์หลักทั้งหมด 5 ส่วนด้วยกัน คือ คณะกรรมตรวจการจ้างงาน ผู้ควบคุมงานฝ่ายผู้ว่าจ้าง ผู้ควบคุมงานฝ่ายผู้รับจ้าง ผู้จัดการโครงการ และผู้ควบคุมงาน

ช่วงกลางปี พ.ศ. 2559 การบูรณะอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้เริ่มขึ้นอย่างแท้จริง สิ่งสำคัญคือ การวางแผนงานเพื่อมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดการพิพิธภัณฑ์ของบุคลากรพิพิธภัณฑ์ การจัดทำทะเบียนวัตถุสะสมทุกชนิดเพื่อป้องกันการสูญหายของทรัพย์สินที่มีความหลากหลายทั้งในเรื่องของจำนวน และคุณลักษณะ เป็นต้น

ภาพที่ 36 สภาพปัญหาเดิมของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ภายในภาพคือบริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์ที่สีทาภายนอกเริ่มซีดจาง
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 37 สภาพปัญหาเดิมของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ภายในภาพคือภายนอกของด้านหลังอาคารพิพิธภัณฑ์
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 38 สภาพปัญหาเดิมของอาคารพิพิธภัณฑ์โบราณ
ส่วนนี้เป็นบริเวณภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ที่มีร่องลอยการหลุดลอกของสีที่ทาตามเสา และผนัง โดยมีตำแหน่งอยู่ที่ชั้นล่างของอาคารพิพิธภัณฑ์
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 39 บริเวณที่อยู่ด้านนอกของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา สาเหตุหลักอาจมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางธรรมชาติ เช่น ฝน ลม แดด จนเกิดการผิดเพี้ยนของสีภายนอกตัวอาคาร ตลอดจนทำให้เกิดตะไคร่น้ำในบางส่วน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

ภาพที่ 40 กำแพงด้านข้างของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เกิดการหลุดล่อนของสีที่ทาภายนอก
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 11 มิถุนายน พ.ศ. 2558

เมื่อพิจารณาถึงสภาพปัญหาของอาคารพิพิธภัณฑ์ ที่อาจจะนำพาไปสู่ความไม่ยั่งยืนในอนาคต จึงเป็นเหตุให้ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ดำเนินการวางแผนงานเพื่อจัดตั้ง และมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดการพิพิธภัณฑ์ให้แก่บุคลากรภายในหน่วยงาน เพื่อความเป็นระบบระเบียบ และมีขั้นตอนการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์หลักในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ขึ้น โดยมีโครงสร้างหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ดังนี้

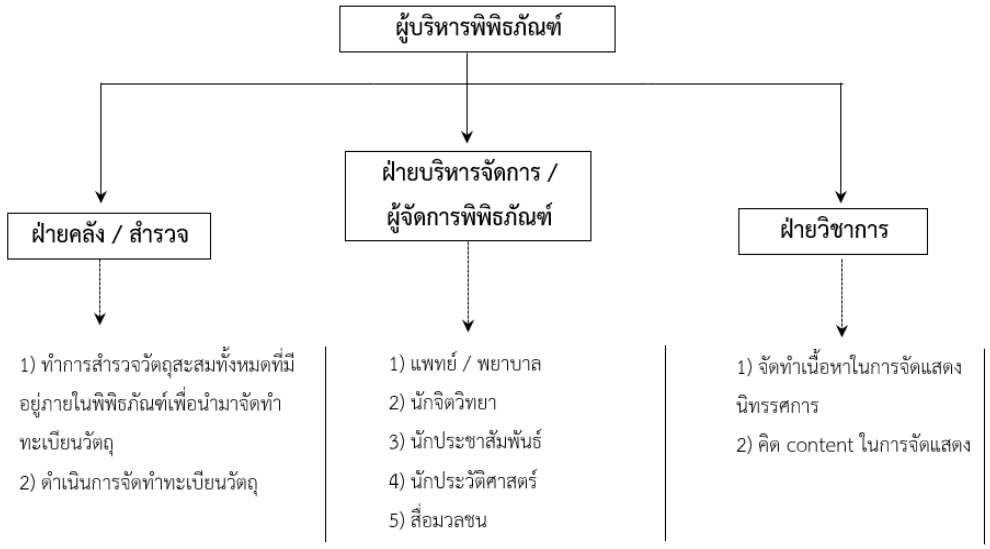

ภาพที่ 41 โครงสร้างหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์

ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา, ปรับปรุงจากรายงานการประชุม, 26 เมษายน 2561, ชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ สัมภาษณ์

โดยสิ่งแรกที่ต้องจัดการคือ การลงพื้นที่สำรวจวัตถุสะสมต่าง ๆ ที่ได้กระจัดกระจายอยู่ในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และบางส่วนอยู่ที่บ้านพักของอดีตผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อย่างนายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง ทำให้ฝ่ายคลัง / สำรวจต้องลงพื้นที่สำรวจ และติดตามข้าวของ ทรัพย์สิน และวัตถุสะสมที่มีทั้งหมด เพื่อมาดำเนินการจัดทำทะเบียนวัตถุ โดยพบว่า ข้าวของ ทรัพย์สิน และวัตถุสะสมต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีความหลากหลายทั้งในเรื่องของประเภท รูปทรง ขนาด ตลอดจนวิธีการใช้งาน

แต่เพื่อดำเนินการจำแนก และจัดหมวดหมู่ในการทำทะเบียนวัตถุแล้ว สามารถจำแนกประเภทวัตถุพิพิธภัณฑ์ ออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

วัตถุจำพวกที่มีน้ำหนักมาก ขนาดใหญ่ ได้แก่ โต๊ะไม้ยาว โต๊ะทำงาน โต๊ะไม้สำหรับวางโมเดล เตียง ตู้ เก้าอี้ ประตู พัดลม และโคมไฟ

วัตถุจำพวกเครื่องมือทางการแพทย์ โดยหลักแล้ววัตถุจำพวกนี้จะเป็นวัตถุที่มีขนาดใหญ่ น้ำหนักมาก และเคลื่อนย้ายค่อนข้างลำบาก ได้แก่ ถังข้าวไม้ ป้ายชื่อโรงพยาบาลที่เป็นแผ่นไม้ เครื่องโรเนียว ระฆังบอกเวลา เครื่องลับมีดอัตโนมัติ เครื่องดูดเลือด-เสมหะ เครื่องกระตุ้นด้วยเสียง เครื่องลับมีดแบบธรรมดา เครื่องดมยา เครื่องบดที่ใช้ในครัวสมัยศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม เครื่องรักษาด้วยไฟฟ้า และเครื่องให้ออกซิเจน

วัตถุจำพวกของหายากและโบราณวัตถุ เป็นวัตถุที่มีความเก่าแก่ ควรค่าแก่การสงวนรักษา เช่น กาน้ำ ตะเกียง ประทีบโคมไฟสมัยศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยา

คม โต๊ะเครื่องแป้งที่ใช้ในเรือนคนไข้พิเศษสมัยศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม และชุดถ้วยชามขนาดเล็กที่ขุดค้นเจอบริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์

วัตถุจำพวกรูปภาพ ส่วนใหญ่เป็นการจัดแสดงเกี่ยวกับรูปภาพสมัยอดีต เช่น ภาพถ่ายศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ภาพถ่ายศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคม เกียรติบัตรติดผนัง ภาพข่าว ร.พ.จ เป็นหนังสือแสดงกิจการสมัยยังเป็นโรงพยาบาลโรคจิตธนบุรี ภาพถ่ายศาสตราจารย์นายแพทย์หลวงวิเชียร แพทยาคมที่เข้าร่วมประชุมสภาวิทยาจิตนานาชาติ ครั้งที่ 1 ภาพถ่าย เครื่องผ่าตัดสมองด้วยความเย็น ภาพถ่ายขาวดำสมัยที่โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา จัดกิจกรรม (พ.ศ. 2484 – 2514) ภาพถ่ายเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) พร้อมป้ายชื่อและแผนที่คลองสาน รวมถึงภาพถ่ายคนไข้จิตเวชในสมัยอดีต เป็นต้น

วัตถุจำพวกอื่น ๆ อาทิเช่น พรมปูพื้น ครุฑไม้ ตอไม้ (ญาติผู้ป่วยบริจาค) ขันน้ำมนต์ กระถางธูป และเชิงเทียน ตลอดจนพระพุทธรูปต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป การจัดทำทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์ เป็นขั้นตอนที่ทำให้ทราบถึงจำนวน ข้อมูล และประเภทการใช้งานในแต่ละวัตถุสะสม อีกทั้ง ยังเป็นการจัดระเบียบของวัตถุสะสมแต่ละชนิดเพื่อให้ทราบถึงตำแหน่งที่ตั้งในการขนย้ายวัตถุสะสมออกมาจากตำแหน่งที่ตั้งเดิมตลอดจนเพื่อเป็นการป้องกันความปลอดภัยของวัตถุสะสมเพื่อไม่ให้เกิดการสูญหาย และถูกทำลาย อีกทั้ง สะดวกต่อการสงวนรักษาวัตถุสะสมนั้น ๆ ให้คงอยู่ในสภาพเดิม

เมื่อได้ทำการจัดทำทะเบียนวัตถุเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการขนย้ายข้าวของ และวัตถุสะสมต่าง ๆ ไปเก็บไว้ที่ห้องเก็บของชั่วคราว ซึ่งห้องเก็บของนี้อยู่ที่ชั้น 8 ของอาคารราชสาทิสภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ภาพที่ 42 การขนย้ายวัตถุสะสมต่าง ๆ ไปเก็บไว้ที่ห้องเก็บของชั่วคราวในระหว่างทำการบูรณะอาคารพิพิธภัณฑ์
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2558

ภาพที่ 43 ภายในห้องเก็บของชั่วคราวที่จัดเก็บวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์บางส่วน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2558

ภาพที่ 44 วัตถุสะสมประเภทหุ่นจำลองเท่าตัวคนที่ถูกนำมาเก็บไว้ภายในห้องเก็บของชั่วคราว ด้านในอาคารราชสาทิส
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2558

ภาพที่ 45 การดูแลสงวนรักษาวัตถุสะสมให้อยู่ในสภาพคงเดิมให้ได้มากที่สุด โดยการเก็บหีบห่อปกคลุมเพื่อรักษาสภาพวัตถุนั้น ๆ
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 28 สิงหาคม พ.ศ. 2558

พ.ศ. 2559 ถือเป็นช่วงที่พิพิธภัณฑ์กำลังเข้าสู่กระบวนการปรับปรุงโครงสร้างทั้งในเรื่องของการขนย้ายวัตถุสะสม และการจัดตั้งบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์เพื่อมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายคลัง ฝ่ายสำรวจเพื่อจัดทำทะเบียนวัตถุ ฝ่ายบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ และฝ่ายวิชาการ เป็นต้น โดยขั้นตอนนี้ถือเป็นหัวใจหลักสำคัญในการจัดการพิพิธภัณฑ์เลยก็ว่าได้

ต่อมา ในช่วงปี พ.ศ. 2560 เป็นช่วงเวลาที่อาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ได้รับการบูรณะซ่อมแซมเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังจะเห็นได้จากรูปภาพด้านล่าง

ภาพที่ 46 บริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์และภายนอกอาคารพิพิธภัณฑ์บริเวณระเบียงชั้นบน บันไดด้านล่าง ที่เน้นการใช้สีโทนส้มเหลือง
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 13 มกราคม พ.ศ. 2560

ภาพที่ 47 บริเวณภายในอาคารพิพิธภัณฑ์และลานจัดแสดงนิทรรศการที่ได้รับการบูรณะซ่อมแซม โดยเน้นการใช้สีโทนขาวอ่อนทาตัวผนัง บุทึบด้วยหนังสีเขียว และใช้ไม้สักเป็นฐานรองรับน้ำหนักของตัวอาคาร
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 13 มกราคม พ.ศ. 2560

หลังจากที่อาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา บูรณะซ่อมแซมทั้งภายในและภายนอก ส่งผลให้การดำเนินงาน และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาหลังจากนี้ เป็นไปในรูปแบบของการจัดกิจกรรมเพื่อการศึกษาเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากโครงการที่มีชื่อว่า **“รฦกธนบุรี 250+”** โครงการเสวนาเชิงวิชาการที่จัดขึ้นภายใต้ความร่วมมือและการสนับสนุนของภาคีเครือข่ายทางการศึกษาต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็นงานเปิดตัวพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาหลังจากมีโครงการบูรณะอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ผ่านมา พร้อมกันนี้ยังมีการประชาสัมพันธ์ในส่วนของการจัดแสดงนิทรรศการและวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์อีกมากมาย

โครงการรฎกธนบุรี 250+ ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากหน่วยงานประชาสัมพันธ์ของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ได้แจ้งเรื่องไปยังสำนักข่าวต่าง ๆ ว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจะมีการจัดกิจกรรมในลักษณะนี้ขึ้น จึงทำให้เกิดความน่าสนใจในหมู่ของนักข่าว นักประชาสัมพันธ์ ตลอดจนกลุ่มคนที่มีความหลงไหลในงานพิพิธภัณฑ์ด้านประวัติศาสตร์เช่นนี้

ภาพที่ 48 ภาพของสื่อมวลชนที่กำลังให้ความสนใจในงาน “เปิดบ้านหลังคาแดง” และกิจกรรม “รฎกธนบุรี 250+” ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ที่ผ่านมา

ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 49 บรรยากาศการเปิดตัวงานเปิดบ้านหลังคาแดง บริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบัน จิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาพร้อมคณะสื่อมวลชน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

ซึ่งกิจกรรมรฎกธนบุรี 250+ ได้บริษัท ประดิษฐ์ธนานุรักษ์ จำกัด เข้ามาเป็นผู้ดำเนินการออกแบบโครงสร้าง วางแปลนงานเกี่ยวกับการนำเสนอวัตถุสะสมเพื่อใช้ในการจัดแสดง ตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับวัตถุสะสมต่าง ๆ อีกทั้ง การจัดลำดับความสำคัญของการจัดแสดงวัตถุสะสมทั้งหมดภายใต้การดูแลของคณะทำงานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ภาพที่ 50 บรรยากาศภายในงานเปิดบ้านหลังคาแดง ณ ห้องจัดแสดงนิทรรศการชั้นแรกของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เน้นการจัดแสดงภาพถ่ายขาวดำที่สะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นชุมชนชาวฝั่งธนบุรี
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

ภาพที่ 51 ณ ห้องจัดแสดงนิทรรศการชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาหลังจากทำบูรณะซ่อมแซมเพื่อดำเนินการให้บริการกิจกรรมรฦกธนบุรี
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

ภาพที่ 52 วัตถุสะสมต่าง ๆ บางส่วน บนชั้น 2 ของพิพิธภัณฑ์ ที่ถูกนำมาจัดแสดงในงานวันแรกของกิจกรรมรภุกธนบุรี โดยเน้นการนำเสนอและการจัดวางวัตถุสะสมทุกชนิดให้มีความทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิม
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

ภาพที่ 53 บรรยากาศโดยรอบของงานรภุกธนบุรี เน้นความร่มรื่น เย็นสบายด้วยต้นไม้ใหญ่นานาชนิด อีกทั้ง ยังมีการจัดแสดงชุดข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในย่านฝั่งธนบุรีใส่กรอบไม้ตั้งไว้ตามจุดต่าง ๆ ตั้งแต่ทางเข้างาน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

ภาพที่ 54 ป้ายชื่อรภุกธนบุรี 250+ ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญภายในงานกิจกรรม
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

ภาพที่ 55 บรรยากาศภายในงานรภุกธนุบรี 250+ ที่ผสมผสานกลิ่นอายแห่งความเป็นไทยเข้าไว้กับเรื่องราวแห่งความเป็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560

วัตถุประสงค์หลักสำคัญของการจัดงานกิจกรรมรฦกธนบุรี 250+ เพื่อต้องการให้ประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจ ชื่นชอบ หลงไหล และศรัทธาในความเป็นประวัติศาสตร์ของประเทศไทยในย่านฝั่งธนบุรี ได้เห็นภาพของเหตุการณ์ครั้งสำคัญเมื่อในสมัยอดีต การย้อนอดีตแห่งเรื่องราวของความเป็นไทย ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรม และประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถ่ายทอดอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชน วิถีชีวิต และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นบนผืนแผ่นดินนี้ รวมถึงการเชื่อมโยงเรื่องราวของความเป็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยากับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเข้าไว้ด้วยกันอย่างลงตัว

กล่าวโดยสรุปว่า การที่ผู้ศึกษาพยายามถ่ายทอดให้เห็นภาพแห่งพัฒนาการในแต่ละช่วงเวลาของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยานั้น เป็นเพราะผู้ศึกษาต้องการให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและความตั้งใจของอดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลอย่างนายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง และอดีตรองผู้อำนวยการโรงพยาบาลอย่างนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี รวมถึงคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ เป็นเหตุให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาต้องเข้าสู่กระบวนการจัดการพิพิธภัณฑ์ โดยเริ่มต้นที่การบูรณะอาคารพิพิธภัณฑ์และพื้นที่ใช้สอยภายในพิพิธภัณฑ์ เพื่อทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจิตเวชศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทยได้ในเชิงสร้างสรรค์ ยั่งยืน และเหมาะสม

อาคารพิพิธภัณฑ์และพื้นที่ใช้สอย

ตัวอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารปูน 2 ชั้น สไตล์ตะวันตกแบบนีโอคลาสสิค (Neo-classic) มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 44 ไร่ครึ่ง ล้อมรอบด้วยสวนป่าขนาดใหญ่ที่ปลูกไว้ซึ่งต้นไม้อีกนานาพรรณ ข้างซ้ายขวาของทางเดิน และบริเวณหน้าประตูอาคารพิพิธภัณฑ์ถูกประดับตกแต่งด้วยสิงโตหินตลอดทางเดินก่อนจะเข้าสู่ภายในพิพิธภัณฑ์ สำหรับพื้นที่ใช้สอยภายในส่วนของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และที่จอดในการให้บริการ มีดังต่อไปนี้

1) อาคาร มีด้วยกันทั้งหมด 3 ชั้น แต่เปิดให้บริการจริงแค่เพียง 2 ชั้นเท่านั้น โดยชั้นแรกสามารถแบ่งพื้นที่ของการจัดแสดง และการให้บริการออกเป็น 3 โซน ได้แก่ Zone A Zone B และ Zone C และในชั้นที่สองสามารถจัดสรรพื้นที่ในการให้บริการ และการจัดแสดงออกเป็น 3 โซน เช่นกัน คือ Zone AA Zone AB และ Zone AC โดยมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังนี้

ชั้นที่ 1 แบ่งออกเป็น 3 โซน คือ บริเวณด้านหน้า (Zone A) บริเวณด้านในซ้ายมือ (Zone B) และบริเวณด้านในขวามือ (Zone C)

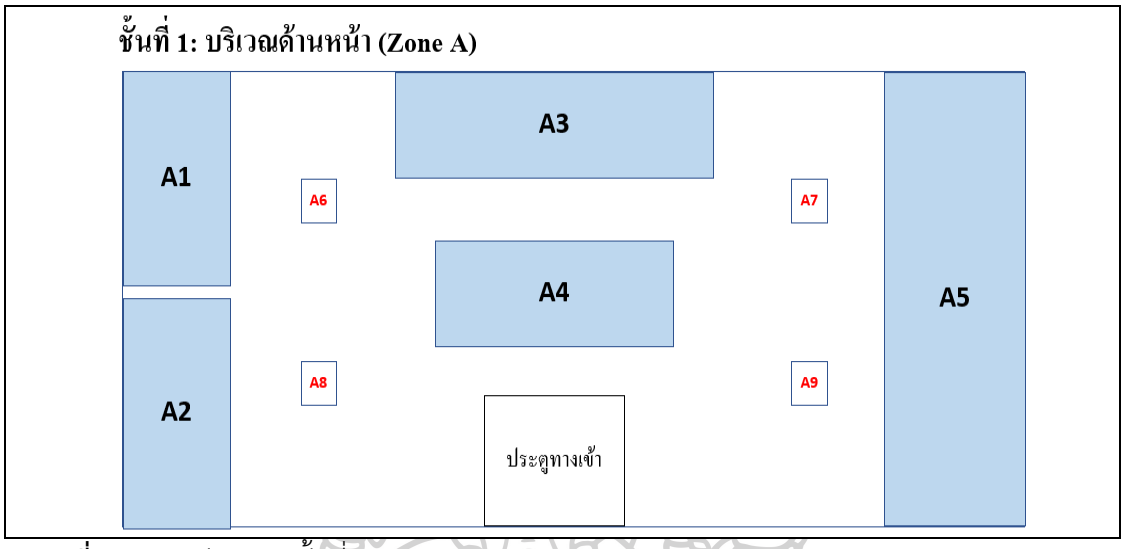

ภาพที่ 56 แผนผังอาคารชั้นที่ 1 (Zone A)

A1, A2, A3 และ A5 จัดแสดงภาพถ่ายขาวดำเกี่ยวกับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวคลองสาน รวมถึงความหลากหลายทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม

A4 เป็นส่วนของการนำเสนอ และตั้งโชว์โต๊ะรับแขกโบราณ ในอดีตพื้นที่ด้านล่างนี้เคยใช้เป็นห้องประชุม

A6 – A9 เป็นโคมไฟติดเพดานแบบโบราณ ซึ่งเป็นหนึ่งในวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

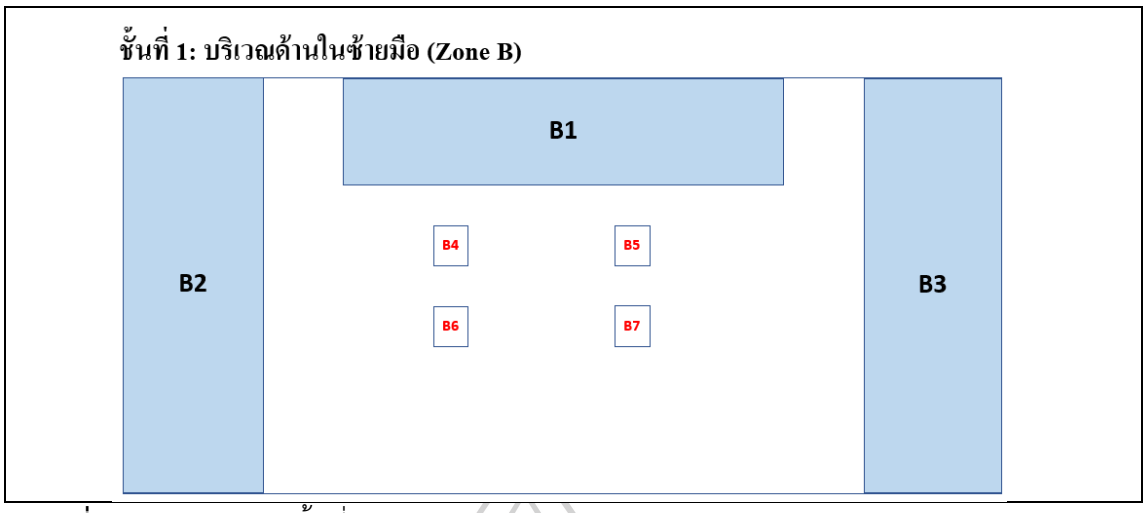

ภาพที่ 57 แผนผังอาคารชั้นที่ 1 (Zone B)

B1 – B3 เป็นโซนที่เน้นการจัดแสดงโปสเตอร์ภาพถ่ายเก่า และภาพถ่ายขาวดำที่บอกเล่าเรื่องราวของความเป็นมาในย่านคลองสาน ฝั่งธนุบรี

B4 – B7 เป็นโคมไฟติดเพดานแบบโบราณ ซึ่งเป็นหนึ่งในวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์

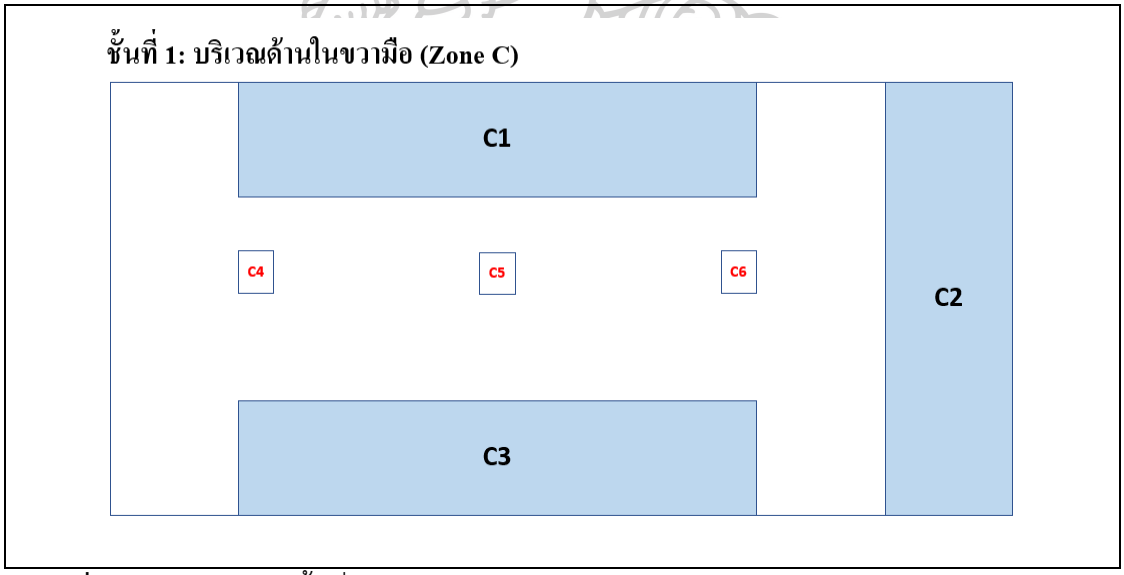

ภาพที่ 58 แผนผังอาคารชั้นที่ 1 (Zone C)

C1 – C3 ยังคงเป็นการจัดแสดงโปสเตอร์ภาพถ่ายเก่า และภาพถ่ายขาวดำที่เน้นความเป็นย่านคลองสาน ชุมชน และวิถีชีวิตของผู้คน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

C4 – C6 เป็นโคมไฟติดเพดานแบบโบราณ ซึ่งเป็นหนึ่งในวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์

กล่าวโดยสรุปว่า ในชั้นแรกของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา หลัก ๆ เป็นการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายด้วยการนำเสนอผ่านโปสเตอร์ ซึ่งภาพส่วนใหญ่เป็นภาพถ่ายขาวดำที่ได้มาจากการรับบริจาคของคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ที่เป็นผู้นำชุมชนชาวคลองสาน

ชั้นที่ 2 แบ่งออกเป็น 3 โซน คือ บริเวณด้านในริมซ้ายมือ (Zone AA) บริเวณด้านในตรงกลาง (Zone AB) และบริเวณด้านในเยื้องขวามือ (Zone AC)

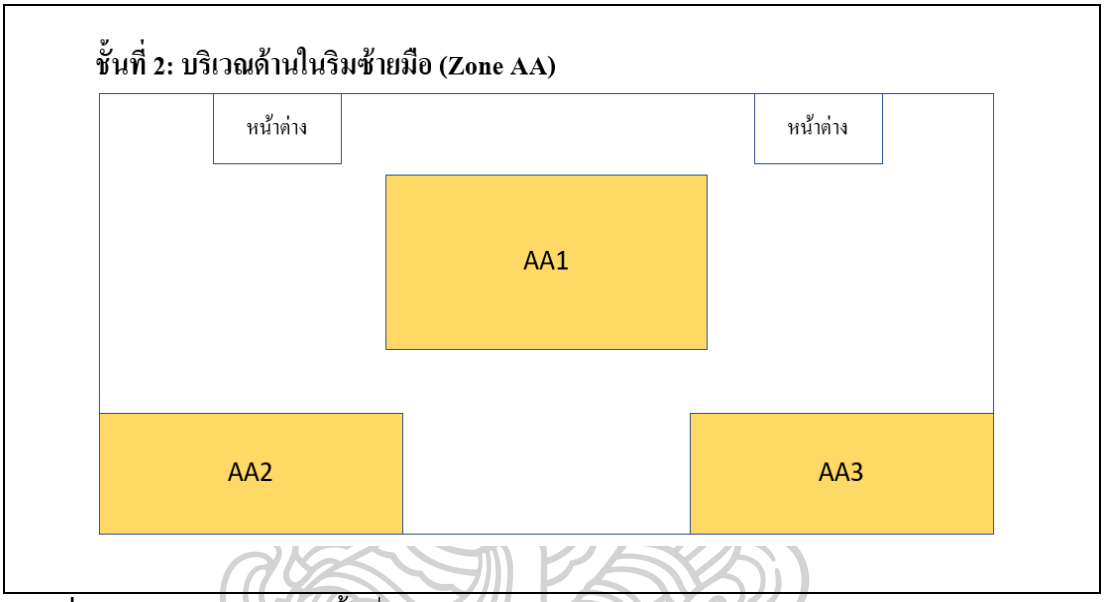

ภาพที่ 59 ภาพแผนผังอาคารชั้นที่ 2 (Zone AA)

AA1 – เป็นพื้นที่ในการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทโบราณวัตถุ เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมหลักเพียง 1 ชิ้น จุดนี้เป็นการจัดแสดงระฆังตีบอกเวลาคนไข้จิตเวชชายหญิงซึ่งเป็นวัตถุเก่าแก่ และเป็นของหายากที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยจุดนี้มีลักษณะเป็นพื้นที่เปิดกว้าง

AA2 – พื้นที่ในส่วนนี้เน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทโบราณวัตถุอีกเช่นกัน แต่ในส่วนนี้จะเป็นการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทตะเกียงโบราณ กาน้ำร้อนในยุคเก่า รวมถึงประทีบโคมไฟ

AA3 – เป็นการจัดแสดงวัตถุสะสมประเภทเครื่องมือทางการแพทย์ และอุปกรณ์การรักษาคนไข้จิตเวชทั้งหมด ยกตัวอย่างเช่น เครื่องดูดเลือด-เสมหะ และเครื่องฟอกอากาศ ซึ่งวัตถุสะสมส่วนใหญ่เป็นวัตถุสะสมในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

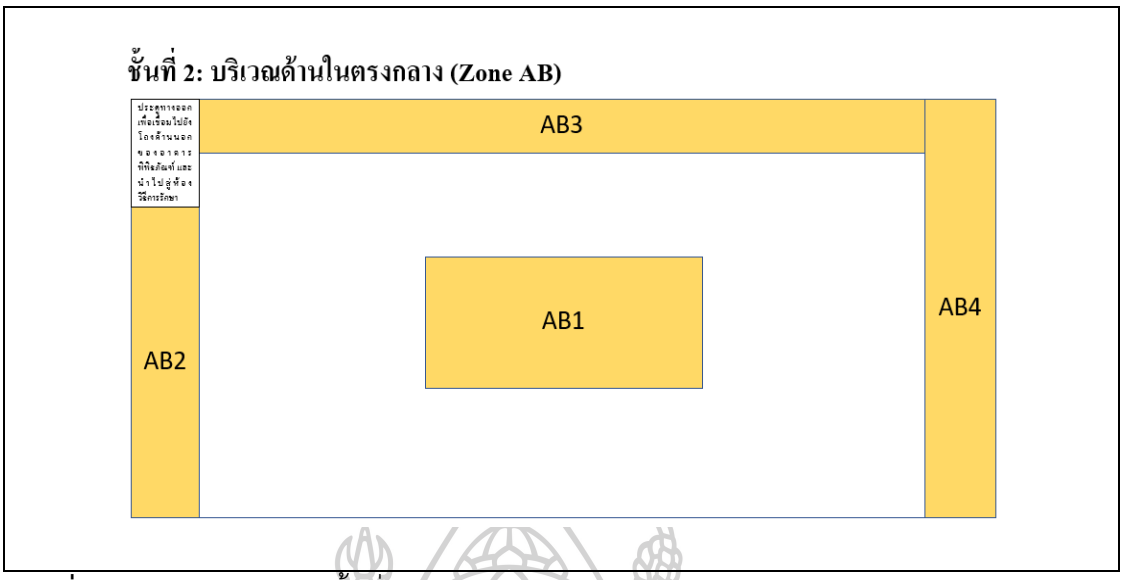

ภาพที่ 60 ภาพแผนผังอาคารชั้นที่ 2 (Zone AB)

AB1 – ส่วนนี้เป็นพื้นที่ของการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายที่เน้นการใช้โปสเตอร์ภาพถ่ายขาวดำถ่ายทอดอัตลักษณ์ความเป็นบุคคลสำคัญในอดีต วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวคลองสาน ทั้งในแง่มุมของศิลปวัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ตลอดจนสังคมเศรษฐกิจ และการเมือง

AB2 – AB4 ในส่วนนี้เป็นการจัดแสดงนิทรรศการภาพถ่ายเก่าเกี่ยวกับวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชในอดีต และภาพถ่ายเก่าเกี่ยวกับโรงพยาบาล

ซึ่ง ภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการห้องนี้จะมีประตูทางออกที่เชื่อมไปยังโถงด้านนอกอาคารพิพิธภัณฑ์ และเพื่อนำไปสู่ห้องจัดแสดงนิทรรศการ Zone AC

และ ภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการของ Zone AC ถือเป็นโซนไฮไลท์ของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีวัตถุสะสมในการจัดแสดงประเภทโบราณวัตถุที่เป็นสิ่งของที่มีคุณค่า และมีความสำคัญ เป็นของหายาก ตลอดจนการจัดแสดงภาพถ่ายขาวดำของเหล่าบุคคลสำคัญต่าง ๆ อีกทั้ง ยังมีหุ่นจำลองเท่าตัวคนที่สาธิตวิธีการถูกรักษาสำหรับคนไข้จิตเวชที่มีอาการคลุ้มคลั่ง โมโหร้าย เป็นต้น

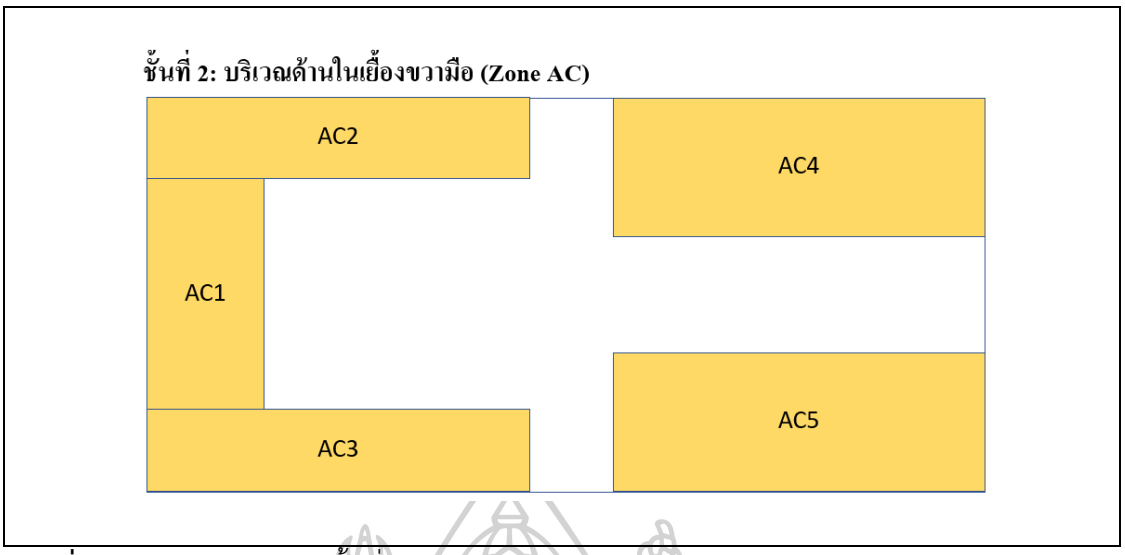

ภาพที่ 61 ภาพแผนผังอาคารชั้นที่ 2 (Zone AC)

AC1 – ส่วนนี้เป็นการจัดแสดงหุ่นจำลองเท่าตัวคนที่สาธิตวิธีการถูกรักษา โดยการเข้าห้องคุมขังในกรณีที่คนไข้มีอาการคุ้มคลั่งจนไม่สามารถควบคุมตนเองได้อีกต่อไป

AC2 – ในส่วนของตรงนี้เน้นการจัดแสดงภาพถ่ายเก่าของอาคารสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ภายในโรงพยาบาล และภาพถ่ายเก่าของศาสตราจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว (บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ไทย) รวมถึงชีวประวัติโดยย่อของศาสตรจารย์นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว

AC3 – จัดแสดงภาพของบุคคลสำคัญอย่างท่านวร บุนนาค

AC4 – เป็นส่วนการจัดแสดงภาพถ่ายเกี่ยวกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และคนไข้จิตเวชศาสตร์ในสมัยอดีตกาล เน้นภาพถ่ายขาวดำ

AC5 – ส่วนสุดท้ายภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการห้องนี้ เป็นการจัดแสดงข้าวของ และโบราณวัตถุที่ขุดค้นเจอภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อันได้แก่ ถ้วยชามเบญจรงค์ และของเก่า ๆ อีกหลายชิ้น เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปว่า ชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยหลักจะเน้นการให้บริการแบบผสมผสาน หมายความว่า มีทั้งการจัดแสดงในส่วนของวัตถุสะสมประเภทโบราณวัตถุ รวมไปถึงพื้นที่ของการจัดแสดงภาพถ่ายขาวดำ และเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่เน้นเกี่ยวกับความเป็นจิตเวชศาสตร์

2) พื้นที่จอดรถ โดยพื้นที่ในการให้บริการที่จอดรถนั้น สามารถจอดได้ตลอดแนวของพื้นที่ที่อนุญาตให้จอดรถได้ เพราะเนื่องจากพื้นที่ตั้งของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอยู่ภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอีกด้วย ดังนั้น ผู้ที่จะเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาสามารถเข้ามาจอดรถภายในที่ที่มีการให้บริการที่จอดรถได้ตามสะดวก มีพื้นที่กว้างขวางในการให้บริการ โดยโรงพยาบาลจะแบ่งพื้นที่การจอดรถสำหรับรถยนตร์ และรถมอเตอร์ไซค์ไว้อย่างชัดเจน

พื้นที่ในการจัดแสดง

สำหรับพื้นที่การจัดแสดงวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบันมีด้วยกันทั้งหมด 2 ชั้น 6 ห้อง และ 23 โซนการจัดแสดง ภายใต้พื้นที่ประมาณ 4 ไร่ ซึ่งในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังคงเน้นการจัดแสดงวัตถุสะสมที่เป็นโบราณวัตถุประเภทเครื่องมือทางการแพทย์ อุปกรณ์การรักษาคนไข้จิตเวชในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตลอดจนเครื่องถ้วยชามลายคราม และภาพถ่ายขาวดำ

สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง

ตลอดระยะเวลาที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเปิดให้บริการในฐานะพิพิธภัณฑ์ หรือ แหล่งรวบรวมองค์ความรู้ขนาดใหญ่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เชิงการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทย ผ่านการถ่ายทอด และการบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการจัดแสดงวัตถุสะสมที่ส่วนใหญ่เป็นประเภทอุปกรณ์การรักษา และเครื่องไม้เครื่องมือทางการจิตเวช ดังนั้น สื่อที่ใช้ในการจัดแสดงนิทรรศการหลักของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จึงเน้นเป็นสื่อการจัดแสดงนิทรรศการถาวร โดยแบ่งตามแผนผังอาคารในปัจจุบันออกเป็น 3 ประเภท คือ โปสเตอร์นิทรรศการ รูปภาพและภาพถ่ายขาวดำ และตู้จัดแสดง ดังนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร

1) โปสเตอร์นิทรรศการ การจัดแสดงนิทรรศการหลักของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน ต้องถือได้ว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเน้นใช้การจัดแสดงนิทรรศการผ่านโปสเตอร์เป็นส่วนใหญ่เมื่อเทียบกับการจัดแสดงนิทรรศการเมื่อครั้งในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งข้อดีของการจัดแสดงนิทรรศการด้วยโปสเตอร์นั้นอาจมีหลากหลายประการ แต่สำหรับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแล้วนั้นผู้ศึกษามองว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาพยายามให้ความสำคัญในเรื่องของการส่งสารไปยังผู้รับสารให้ได้เข้าใจถึงอารมณ์ และความรู้สึกผ่านการจัดแสดงนิทรรศการ เนื่องจาก การจัดแสดงนิทรรศการด้วยโปสเตอร์ของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นการจัดแสดงด้วยรูปภาพจากแนวคิดของการอนุรักษ์ความเป็นวิถีชีวิต ชุมชน ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงทั้งพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างคลองสาน ความเป็นรากเหง้าของฝั่งธนบุรี และต้นกำเนิดของความเป็นจิตเวชศาสตร์อย่างสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเข้าไว้ด้วยกัน

ภาพที่ 62 ซ้ายมือในภาพเป็นการจัดแสดงโปสเตอร์นิทรรศการถาวรที่ชั้น 1 ของอาคารพิพิธภัณฑ์ และขวามือในภาพเป็นการจัดแสดงโปสเตอร์นิทรรศการถาวรที่ชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2561

2) รูปภาพและภาพถ่ายขาวดำ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายัง มีพื้นที่ของการจัดแสดงนิทรรศการด้วยรูปภาพ และภาพถ่ายขาวดำที่ผสมผสานเข้ากันกับการจัดแสดงวัตถุสะสม และข้าวของต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งจัดแสดงหลักของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเลยก็ว่าได้ เพราะเนื่องจากในอดีต พื้นที่การจัดแสดงนิทรรศการถาวรเกี่ยวกับวิธีการรักษาคนไข้จิตเวชจะเน้นใช้หุ่นจำลองที่มีขนาดเท่าตัวคนเป็นภาพแทนเพื่อบอกเล่าเรื่องราว แต่มาในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์ได้ปรับรูปแบบของสื่อที่ใช้ในการจัดแสดงเป็นภาพถ่ายขาวดำในท่วงท่า และอิริยาบทของคนไข้จิตเวชที่ถูกรักษาตามวิธีปฏิบัติในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 แทน เพื่อทำให้เห็นภาพที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และลดความหวาดกลัวของผู้เยี่ยมชม เพราะสื่อที่ใช้ในการจัดแสดงอย่างรูปภาพ และภาพถ่ายขาวดำต่าง ๆ จะช่วยเป็นตัวสะท้อนให้ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้เห็นชื่อของภาพที่นำเอามาจัดแสดง วัตถุประสงค์ของภาพที่เกิดขึ้น คำอธิบายภาพ ตลอดจนรายละเอียดอื่น ๆ ที่จะสร้างความเข้าใจ และดึงดูดอารมณ์ของผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ผ่านการใช้สื่อจัดแสดงด้วยรูปภาพ และภาพถ่ายขาวดำของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

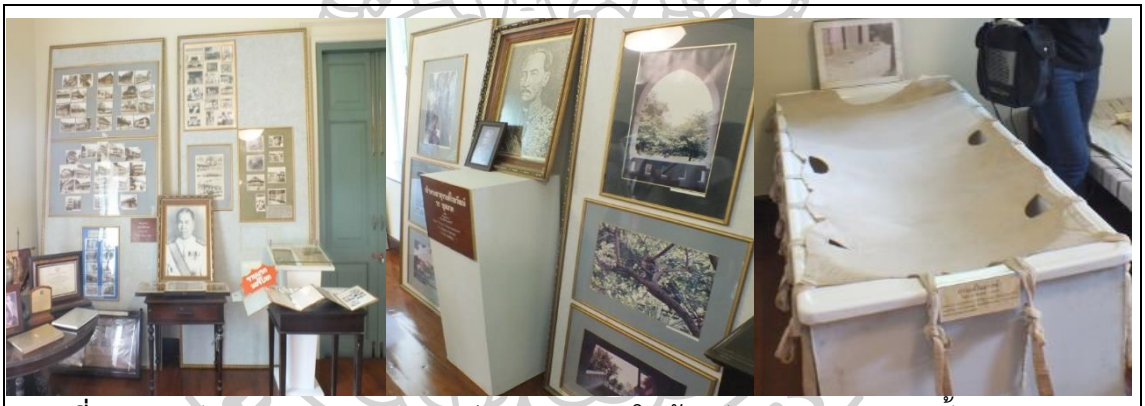

ภาพที่ 63 การจัดแสดงรูปภาพและภาพถ่ายขาวดำภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2561

3) ตู้จัดแสดง การจัดแสดงนิทรรศการถาวรของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเน้นการจัดแสดงแบบให้เห็นวัตถุสะสมอย่างเปิดเผย เข้าถึงได้ง่าย และสร้างความน่าสนใจให้แก่ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้เป็นอย่างมาก เนื่องจากวัตถุสะสมต่าง ๆ เป็นวัตถุที่ค่อนข้างโบราณ เก่าแก่ และหายาก เพราะฉะนั้นหากถูกนำไปบรรจุไว้ในตู้จัดแสดงทั้งหมดอาจส่งผลให้วัตถุสะสมต่าง ๆ เหล่านั้นเกิดการชำรุดเสียหาย และไม่คงอยู่ในสภาพเดิม ซึ่งจากปรากฏการณ์ดังกล่าวจะทำให้เห็นว่า ข้อดีของการจัดโชว์วัตถุสะสมแบบไม่นำเข้าตู้จัดแสดงจะทำให้ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้สัมผัสถึงรูป รส กลิ่น เสียงของวัตถุต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างแท้จริง อีกทั้ง ยังเป็นการรักษาสภาพของวัตถุสะสมมิให้เกิดการสูญเสียความดั้งเดิมจากการถูกตกแต่งเพื่อให้พอเหมาะกับการตั้งโชว์อยู่ในตู้จัดแสดง อีกมุมหนึ่งที่พบคือปัญหาที่ว่าด้วยเรื่องของวัตถุสะสมไม่ได้เกิดการใส่ล็อคกุญแจหรือเข้าตู้แบบปิด เพราะฉะนั้นอาจมีความเสี่ยงสูงมากต่อการถูกลักขโมยหรือการโจรกรรมจากกลุ่มมิจฉาชีพที่อาจแฝงตัวเข้ามา

ภาพที่ 64 การจัดแสดงวัตถุสะสมในตู้จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน
ที่มาภาพ: ผู้ศึกษา 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2561

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้น สรุปได้ว่า สื่อที่ใช้ในการจัดแสดงหลักของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบัน เป็นสื่อนิทรรศการถาวรหลักที่ประกอบไปด้วย โปสเตอร์นิทรรศการ รูปภาพและภาพถ่ายขาวดำ และตู้จัดแสดง วัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการให้ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้สัมผัสถึงความเป็นโบราณวัตถุ และความเก่าแก่ของวัตถุสะสมที่ใช้ในการจัดแสดง ภายใต้บริบทแห่งการเรียนรู้เรื่องการจิตเวชในสมัยอดีต ถือว่าเป็นจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา แต่ในทางกลับกัน หากพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาต้องการทำให้บริบทต่าง ๆ ของวัตถุสะสมเกิดความกลมกลืนไปกับความทันสมัยของเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์อาจใช้สื่อ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยด้วย อาทิเช่น วีดีโอ กราฟฟิกภาพนิ่ง และกราฟฟิกภาพเคลื่อนไหว เพื่อเป็นการขยายกลุ่มผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น อีกทั้ง ยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้จากพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

เพราะต้องยอมรับว่าคนไทยในยุคปัจจุบันต่างพากันให้ความสนใจ ดูแล และให้ความสำคัญเกี่ยวกับการฟื้นฟูสภาพจิตใจกันมากขึ้น

การบรรยายและการนำชม

ในส่วนของการบรรยาย และการนำชม ทางพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจะมีหน่วยงานที่เป็นผู้รับผิดชอบหลัก 2 ส่วนด้วยกัน คือ 1) ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และ 2) นายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี อธิบายได้ดังนี้ สำหรับภายในฝ่ายประชาสัมพันธ์จะประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 2 คน ดำเนินการให้บริการในการบรรยาย และการนำชม โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นนักศึกษา นักท่องเที่ยวชาวไทย สื่อมวลชน (นักข่าว) และประชาชนทั่วไปที่สนใจเข้ามาศึกษาหาความรู้ภายในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ซึ่งใช้เวลาในการบรรยายพร้อมกับการนำชมประมาณ 1 ชั่วโมง หากมาเป็นหมู่คณะ และประมาณ 35 นาที หากมาเป็นรายบุคคล โดยจะไล่เรียงลำดับการบรรยาย และการนำชมจากนิทรรศการภาพถ่ายขาวดำในชั้นที่ 1 ของพิพิธภัณฑ์เรื่อยไปจนถึงการจัดแสดงวัตถุสะสมที่เป็นข้าวของ อุปกรณ์ทางการแพทย์ และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ในสมัยอดีตในชั้นที่ 2 อีกมุมหนึ่ง ในการบรรยาย และการนำชมของนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี ส่วนใหญ่แล้วจะให้บริการกลุ่มเป้าหมายหลักคือ นักศึกษาแพทย์ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ พระภิกษุสงฆ์ชาวต่างชาติ นักสุขภาพจิต นักจิตวิทยา ตลอดจนนักประวัติศาสตร์ไทย รวมถึงผู้นำชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ในย่านฝั่งธนบุรี เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในส่วนของการบรรยาย และการนำชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ถือเป็นองค์ประกอบหลักของการจัดการพิพิธภัณฑ์ที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากการส่งสาร (ผู้บรรยายและผู้นำชม) ไปยังผู้รับสาร (ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์) ภายใต้การนำเสนอและการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มาในรูปแบบของความมีตัวตน ความเป็นอัตลักษณ์ ความเป็นหนึ่ง ความเป็นประวัติศาสตร์ย่านฝั่งธนบุรี ความเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ความเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม และความเป็นมาที่ก่อให้เกิดคุณค่าความสำคัญจนนำไปสู่การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้น เหล่านี้ล้วนต้องอาศัยผู้ส่งสารที่มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเพื่อนำเสนอ และถ่ายทอดให้ผู้รับสารเข้าใจและเข้าถึงความเป็นสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้

ผู้เข้าชมและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้เข้าชม และกลุ่มเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยหลักจะเน้นให้บริการนักศึกษา นักศึกษาแพทย์และพยาบาลจากโรงพยาบาลรัฐและเอกชนเพื่อปรับระดับความรู้พื้นฐานทางการศึกษา รวมถึงนักวิชาการแขนงต่าง ๆ อาทิเช่น นักจิตวิทยา นักสังคมศาสตร์ และจิตแพทย์ ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่สนใจ และต้องการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับทางการแพทย์เชิงจิตเวชศาสตร์ ซึ่งสถาบันจิตเวชศาสาตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นแม่แบบแห่งการจิตเวชของประเทศไทย

3. การบริหารพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ จึงถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้ผู้ที่มีความสนใจ และต้องการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของความเป็นโรงพยาบาลจิตเวชศาสตร์ ในแง่มุมของความเป็นอัตลักษณ์ภายใต้คุณค่า และความสำคัญทั้งในเรื่องของตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับรางวัลยกย่องให้เป็นอาคารอนุรักษ์ดีเด่น พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างพื้นที่คลองสาน แหล่งชุมชนใกล้เคียงกับพื้นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อมพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น วัดวาอาราม โรงพยาบาล สถานที่ราชการ และสถานที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ตลอดจนข้าวของ และวัตถุสะสมจัดแสดงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอย่างแท้จริง

3.1 วิสัยทัศน์

เป็นองค์กรหลักด้านประสาทจิตเวชศาสตร์ระดับประเทศ (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2560)

3.2 พันธกิจ

เป็นองค์กรหลักของประเทศในการพัฒนาวิชาการ บริการ และส่งเสริมป้องกันด้านประสาทจิตเวชศาสตร์ (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2560)

3.3 ยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ผู้ศึกษาพบว่ามีด้วยกันทั้งหมด 4 หัวข้อใหญ่ ได้แก่ (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2560)

3.3.1 สร้างความตระหนัก และส่งเสริมป้องกันปัญหาทางด้านสุขภาพจิตสำหรับประชาชนทุกเพศทุกวัย

3.3.2 พัฒนาคุณภาพระบบบริการ และวิชาการด้านประสาทจิตเวชศาสตร์

3.3.3 เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายในเขตสุขภาพ

3.3.4 พัฒนาระบบการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ และมีธรรมาภิบาล

3.4 โครงสร้างองค์กร

ผังโครงสร้างการบริหารสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เริ่มต้นจากผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นผู้บังคับบัญชาขั้นสูงสุด โดยมีผู้ใต้บังคับบัญชาทั้งหมด 5 ฝ่ายงาน ได้แก่ 1) กลุ่มภารกิจอำนวยการ 2) กลุ่มภารกิจบริการจิตเวชและสุขภาพจิต 3) กลุ่มภารกิจการพยาบาล 4) กลุ่มภารกิจการพัฒนาสู่ความเป็นเลิศ และ 5) กลุ่มภารกิจสนับสนุนพัฒนาเครือข่ายการบริการ

3.5 บุคลากร

ตามผังโครงสร้างหน้าที่ และความรับผิดชอบของบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์ประกอบด้วย ผู้อำนวยการโรงพยาบาลหรือผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ ฝ่ายสำรวจ / ฝ่ายคลังพิพิธภัณฑ์ และฝ่ายวิชาการ ถึงแม้ว่าความเป็นจริงแล้วพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาไม่มีผู้บริหารและผู้จัดการพิพิธภัณฑ์ก็ตามแต่ เพราะฉะนั้นในการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ผู้ศึกษามีความประสงค์ในการอธิบายความเกี่ยวกับผู้อำนวยการโรงพยาบาลเป็น

ผู้บริหาร และผู้จัดการพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้งานศึกษาในครั้งนี้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะศึกษา

3.5.1 ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ รับผิดชอบดำเนินการกำหนดนโยบายและวางแผนงานเพื่อพัฒนาการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ให้ตรงตามวัตถุประสงค์หลักในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ รับผิดชอบบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์ และสั่งการไปยังผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ถือได้ว่าเป็นตัวขับเคลื่อนหลักสำคัญในการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ เนื่องจาก ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ต้องทำหน้าที่รับสารเพื่อส่งสารไปยังผู้ปฏิบัติงานในส่วนอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ให้ได้เข้าใจงานแต่ละขั้นตอนอย่างถ่องแท้

3.5.2 ฝ่ายสำรวจ / ฝ่ายคลัง การปฏิบัติงานของฝ่ายสำรวจและฝ่ายคลังของพิพิธภัณฑ์ เป็นการปฏิบัติงานโดยอาศัยเจ้าหน้าที่เข้าดำเนินงานรับผิดชอบในการค้นหาวัตถุสะสมที่จะนำมาใช้ในการจัดแสดงภายในนิทรรศการ ภายใต้การจัดทำทะเบียนวัตถุโดยการแบ่งประเภทของวัตถุสะสมจากวัสดุ ชนิด สี ประโยชน์ใช้สอย และขนาด ด้วยการบันทึกภาพเพื่อทำการเก็บข้อมูลดังกล่าวลงแฟ้มเอกสารอย่างเป็นระบบ ซึ่งวิธีดังกล่าวจะช่วยให้การดำเนินงานของฝ่ายสำรวจและฝ่ายคลังพิพิธภัณฑ์สามารถดูแลรักษาวัตถุสะสมทุกชนิดของพิพิธภัณฑ์ตามหลักมาตรฐานการจัดการพิพิธภัณฑ์ทั่วไปได้

3.5.3 ฝ่ายวิชาการ หน้าที่ของฝ่ายวิชาการพิพิธภัณฑ์ เน้นการจัดทำเนื้อหาในการจัดแสดงนิทรรศการ เป็นการคิด contents ต่าง ๆ เพื่อให้เข้ากับการจัดแสดงนิทรรศการของแต่ละห้อง ซึ่งในส่วนของงานวิชาการจะหมายรวมถึงการค้นคว้าและรวบรวมองค์ความรู้เชิงวิชาการเพื่อนำมาต่อยอดให้กับการจัดแสดงวัตถุสะสมของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การดำเนินงานของบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์ อาศัยกรอบแนวคิดตามหลักโครงสร้างหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยมีอำนาจสูงสุดอยู่ที่ผู้อำนวยการโรงพยาบาลในฐานะผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ดำเนินการขับเคลื่อนงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักของการบริหารบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนเพื่อนำไปสู่การลงมือปฏิบัติงานจริงของบุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์และหน่วยงาน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาสืบไป

3.6 งบประมาณและการใช้จ่าย

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา มีแหล่งเงินงบประมาณและเงินบำรุงในการสนับสนุนการดำเนินงาน เช่น การจัดกิจกรรม การจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว การจัดแสดงนิทรรศการถาวร และการจัดการภาระค่าใช้จ่ายจิปาถะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เงินงบประมาณ และเงินบำรุง

เงินงบประมาณ เป็นเงินที่ได้จากรัฐบาลโดยต้องมีการตั้งเบิกไว้ล่วงหน้า (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2558) ความเป็นจริงแล้วเงินในส่วนนี้มักไม่พอกับค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์

เงินบำรุง แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเงินที่ได้จากกำไรสะสมในการให้บริการคนไข้ของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และส่วนที่สองเป็นเงินที่ได้จากมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา (วีรพล อุณหรัศมี, สัมภาษณ์, 2558) โดยหลักแล้ว พิพิธภัณฑ์จะใช้เงิน

บำรุงในการเสียค่าใช้จ่าย ต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ และพิพิธภัณฑ์ไม่มีรายละเอียดของการใช้จ่ายเงินบำรุงที่เกิดขึ้น

ผู้ศึกษากล่าวโดยสรุปคือ สำหรับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีกระบวนการดำเนินงานในด้านการรักษาความปลอดภัยที่ยึดถือหลักปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอนตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงกระบวนการสุดท้าย เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะปัจจัยสนับสนุน เช่น 1) สถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์อยู่ในรั้วรอบขอบชิดของโรงพยาบาล จึงเป็นการยากหากจะมีมิจฉาชีพหรือเกิดการโจรกรรม 2) มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยคอยเฝ้าระวังอยู่อย่างเป็นระยะ เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์อยู่ในเขตพื้นที่ของโรงพยาบาล เพราะฉะนั้น ระบบรักษาความปลอดภัยต่าง ๆ จะต้องแน่นหนาอยู่มากพอสมควร และ 3) ตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ถูกออกแบบมาให้ใช้กลอนประตูที่มีความแน่นหนาแข็งแรง และทนทาน ซึ่งยากต่อการงัดแงะจากด้านนอก เป็นต้น อย่างนั้นแล้ว ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในปัจจุบันอาจไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกล้องวงจรปิดหรือสัญญาณกันขโมยใดใดเลยก็ตามที

4. การบริการงานพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัยนโยบายของภาครัฐเป็นตัวขับเคลื่อนการดำเนินงานทางกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดนิทรรศการถาวร นิทรรศการชั่วคราว หรือแม้กระทั่งการจัดกิจกรรมทางการศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ดี หากพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาไม่มีนโยบาย การดำเนินงานต่าง ๆ ก็คงไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม ในปัจจุบันการบริหารงานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา สามารถจำแนกได้เป็น 3 ประการ อันได้แก่ งานบริการด้านการศึกษา การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงาน รวมถึงเครือข่ายและพันธมิตรพิพิธภัณฑ์ โดยมีรายละเอียดในของแต่ละขั้นตอนดังนี้

4.1 งานบริการด้านการศึกษา

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เน้นการจัดแสดงนิทรรศการหลักอยู่ 2 ประเภท คือ นิทรรศการถาวร และนิทรรศการชั่วคราว ซึ่งนิทรรศการดังกล่าวของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเน้นการถ่ายทอดองค์ความรู้ในหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการจัดแสดงนิทรรศการผ่านโปสเตอร์ ภาพถ่าย บทความ หนังสือ ตลอดจนเอกสารเชิงวิชาการที่ปรากฏอยู่ในห้องจัดแสดงนั้น ๆ เพื่อให้ผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้สังเกตุ เข้าใจ เรียนรู้ และนำความรู้นั้นไปต่อยอด และพัฒนาทักษะในด้านการแพทย์เชิงจิตวิทยา และจิตเวชศาสตร์ ในฐานะนักศึกษาแพทย์หรือผู้ที่มีความสนใจในงานด้านนี้โดยเฉพาะ

4.1.1 นิทรรศการถาวร นิทรรศการถาวรของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นการจัดแสดงวัตถุสะสมของเก่าเป็นหลัก โดยในปัจจุบันจะผสมผสานในส่วนของการจัดแสดงรูปภาพ ภาพถ่ายขาวดำ และโปสเตอร์เข้าไว้ด้วยกันได้อย่างลงตัว เนื่องจากภายในพิพิธภัณฑ์ได้จัดแบ่งพื้นที่ในการจัดแสดงระหว่างประเภทข้าวของวัตถุสะสม และประเภทรูปภาพ ภาพถ่าย และโปสเตอร์

4.1.2 นิทรรศการชั่วคราว ในช่วงเวลาที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้พยายามปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และบูรณาการอาคารพิพิธภัณฑ์เพื่อให้เข้ากับยุคโลกาภิวัฒน์ในปัจจุบัน ยุคสมัยที่ถูกหล่อหลอมไปด้วยเทคโนโลยี ความสมบูรณ์แบบ และความเจริญก้าวหน้าเช่นนี้ ทำให้พิพิธภัณฑ์ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน และอยู่ต่อไปได้ ซึ่งนอกเหนือจากการบูรณะ ปรับปรุง และซ่อมแซมตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ใหม่แล้ว พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังมีการจัดให้มีนิทรรศการ และกิจกรรมชั่วคราวขึ้น ภายใต้โครงการ “รฦกธนุบรี 250+” ดังที่เคยได้กล่าวรายละเอียดของลักษณะงานไปแล้วเบื้องต้น ซึ่งโครงการนี้จัดไปด้วยกันทั้งหมด 10 ครั้ง และในแต่ละครั้งลักษณะของรูปแบบงานจะเป็นการจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราวพร้อมกับมีการจัดแสดงวัฒนธรรมไทยย่านฝั่งธนุบรี โดยภายในงานจะมีโปสการ์ด โบชัวร์ และเอกสารแจกเพื่ออธิบายความเป็นมาเป็นไป รวมถึงปรับทัศนคติของความเข้าใจให้สอดคล้องตรงกันทั้งผู้บรรยาย และผู้ฟัง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า งานบริการด้านการศึกษาของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นการให้บริการในรูปแบบของการจัดนิทรรศการถาวร และนิทรรศการชั่วคราว เพื่อมุ่งหวังในการมอบองค์ความรู้ต่าง ๆ ให้แก่สาธารณชน อันก่อให้เกิดประโยชน์ในหลากหลายด้าน เช่น สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต ศาสนา ประเพณี ความเชื่อ เศรษฐกิจ และการเมือง

4.2 การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงาน

ในขณะเดียวกัน การประชาสัมพันธ์ และการเผยแพร่ผลงานภายใต้การดำเนินงานผ่านนโยบายของผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จะเห็นได้ว่ายังไม่กว้างขวางมากหรือยังอยู่ในวงกำจัดที่แคบ อีกทั้ง ยังไม่เข้าถึงความต้องการของกลุ่มวัยรุ่นหรือประชาชนทั่วไปมากนัก เพราะจากการค้นหาข้อมูล เก็บข้อมูล และทำการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาหลัก ๆ ของการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา นั่นคือ การบอกเล่า การนำเสนอ และการประชาสัมพันธ์เรื่องราว ข่าวสาร และความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ให้ผู้คนทั่วไปได้รับทราบ และสนใจไม่มากก็น้อย

ในปัจจุบันพบว่า การประชาสัมพันธ์ในลักษณะของสื่อ Social Media เช่น Website Facebook และ Google ยังเป็นการประชาสัมพันธ์ที่ต้องผ่านเว็บไซต์ของทางโรงพยาบาลเพื่อนำไปสู่การค้นหาเว็บไซต์ของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งความเป็นจริงแล้วหากเราต้องการนำเสนอตัวพิพิธภัณฑ์ให้โดดเด่น สามารถทำได้โดยแยกให้พิพิธภัณฑ์เป็นอีกหนึ่งเว็บไซต์ เพื่อสร้างความน่าสนใจเข้าถึงง่าย และค้นหาข้อมูลสะดวกเพื่อเอื้ออำนวยให้แก่ผู้ที่ต้องการเข้ามาศึกษาประวัติความเป็นมาหรือผู้ที่ทุพพลภาพไม่สามารถเดินทางมาด้วยตนเองได้ แต่มีความสนใจ โดยผู้คนกลุ่มนี้จะไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างง่ายดาย เหมือนเป็นการตัดโอกาสผู้ชมพิพิธภัณฑ์ และตัวพิพิธภัณฑ์เองด้วย อีกทั้ง เพื่อเป็นการทำความรู้จักเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ก่อนในเบื้องต้น ซึ่งจะเป็นการประหยัดเวลาในการเดินทางของผู้ที่ต้องการเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ และยังเป็นการเพิ่มจำนวนผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์อีกช่องทางหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังได้มีการประชาสัมพันธ์เรื่องราวผ่านช่องทางสื่อมวลชนบ้างในกรณีที่มีโอกาสสำคัญ ๆ เกี่ยวกับโรงพยาบาลและพิพิธภัณฑ์

4.3 เครือข่ายและพันธมิตรพิพิธภัณฑ์

ดังนั้น ความเป็นอัตลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เต็มเปี่ยมไปด้วยสหวิทยาการเช่นนี้ ทั้งในด้านของความโบราณเรื่องข้าวของ วัตถุสะสม และประวัติศาสตร์พื้นที่ตั้งที่เป็นศิลปวัฒนธรรม ด้านความเป็นวิทยาศาสตร์ในเรื่องของการรักษาคนไข้และการให้บริการคนไข้ รวมถึงในด้านวิชาการ และการศึกษาที่เราพรั่งพร้อมไปด้วยผู้เชี่ยวชาญ และผู้ชำนาญการ จึงเป็นเหตุให้ในแต่ละครั้งที่พิพิธภัณฑ์ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ มักจะได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วนที่เราได้เข้าไปขอการสนับสนุน อาทิ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี และมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ตามหลักการในการดำเนินงานต่าง ๆ ภายใต้เครือข่าย และพันธมิตรพิพิธภัณฑ์จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ทำงานได้รับคำสั่งจากผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่มีความสอดคล้องกับนโยบายที่มากับรัฐบาล เพราะฉะนั้น สิ่งที่ตามมาคือผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับทั้งผู้ทำงาน และพิพิธภัณฑ์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาระยะยาวสำหรับการวางแผนการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในภายภาคหน้า

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 5
การวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

งานศึกษาเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาทั้งหมด 2 หัวข้อคือ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาตั้งแต่เริ่มดำเนินกิจการจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2532 – 2561) ตลอดจนเพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยผู้ศึกษาได้ทำการแบ่งเนื้อหาในการนำเสนอ ออกเป็น 2 ประเด็น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การประเมินการจัดการและการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ผู้ศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ประกอบด้วย 3 ประเด็นย่อยคือ ประเด็นการบริหารองค์กร ประเด็นการบริการงานพิพิธภัณฑ์ และประเด็นการสร้างแหล่งเรียนรู้ โดยจากการลงพื้นที่สำรวจ และสังเกตการณ์ ตลอดจนสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ประกอบด้วย ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ บุคลากรภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2558 – 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2561 ดังต่อไปนี้

1.1 การบริหารองค์กร

จุดเด่นที่พบคือ พิพิธภัณฑ์มีการวางเป้าหมาย วิสัยทัศน์ และพันธกิจในการดำเนินงานอย่างชัดเจน โดยคณะทำงานมีเรียกประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีการดำเนินงานตามแผนการประชุมอย่างเป็นรูปธรรมโดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบภายในคณะทำงาน อีกทั้งวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ช่วยกันสนับสนุน และส่งเสริมให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเติบโตต่อไปได้อย่างเข้มแข็งในภายภาคหน้า แต่ปัญหาหรือจุดอ่อนที่พบคือ พิพิธภัณฑ์ไม่มีระบบรักษาความปลอดภัยอย่างแน่นหนา เนื่องจากตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ไม่มีกล้องวงจรปิด ทำให้การปกป้องวัตถุสะสมส่วนใหญ่ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่อาคารเป็นคนดูแล ซึ่งอาจเกิดความเสี่ยงสูงต่อการที่ข้าวของมีค่าจะสูญหาย และยากต่อการค้นหาเพื่อนำกลับคืนมา

สิ่งสำคัญคือ พิพิธภัณฑ์ไม่เก็บค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการให้บริการ ทำให้พิพิธภัณฑ์ต้องรองบประมาณจากทางมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาฯ ซึ่งอาจเกิดความล่าช้า หรือเกินกำหนดการที่ตั้งไว้ โอกาสของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ ได้รับการยอมรับจากทางการแพทย์ และความน่าเชื่อจากสื่อมวลชน เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ได้ผู้บริหารที่มีประสบการณ์ และมีความชำนาญในเรื่องราวของจิตเวชศาสตร์ อีกทั้ง ยังมีการเผยแพร่ผลงานด้านวิชาการออกสู่สาธารณอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง พร้อมทั้งได้ภาคีเครือข่ายหน่วยงานทางการศึกษาต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กับพิพิธภัณฑ์ได้นำร่องไปสู่มาตรฐานระดับสากลโลก แต่อุปสรรคที่พบนั้น เป็นในเรื่องของงบประมาณ เนื่องจากพิพิธภัณฑ์บริหารงานโดยหน่วยงานราชการ อาจทำให้บางครั้ง การทำเบิกจ่าย หรือการยื่นเรื่องของบประมาณเกิดความล่าช้าส่งผลให้เกิดความเสี่ยงในการคลาดเคลื่อนของการดำเนินงานตามแผนการที่กำหนดไว้ (วีรพล อุณหรัศมี และชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์, สัมภาษณ์, 2560)

1.2 การบริการงานพิพิธภัณฑ์

จุดเด่นของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ พิพิธภัณฑ์เปิดให้บริการแก่ผู้ที่สนใจทุกกลุ่มเป้าหมาย มุ่งเน้นการให้บริการทางด้านการศึกษาโดยการสร้างสัมพันธ์กับภาคีเครือข่ายทางการศึกษาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ทำให้พิพิธภัณฑ์มีภาพลักษณ์ที่ดีต่อการทำงานในด้านการศึกษามาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์อันแข็งแกร่งระหว่างสื่อมวลชนกับพิพิธภัณฑ์ในแง่ของการศึกษา วัตถุสะสมที่นำมาจัดแสดงเป็นวัตถุสะสมที่มีคุณค่า และความสำคัญในทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์ ซึ่งเป็นวัตถุสะสมของจริงในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และสิ่งสุดท้ายคือ การที่พิพิธภัณฑ์ได้ให้ความสนับสนุนต่อการเรียน การศึกษา การค้นคว้า และการเผยแพร่ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อันสูงสุดอย่างสม่ำเสมอ ปัญหา หรือจุดอ่อนที่พบคือ พิพิธภัณฑ์ไม่มีระบบปรับอากาศ หรือเครื่องดูดอากาศ ทำให้ในบางเดือนพอเข้าฤดูร้อนอากาศในห้องจัดแสดงนิทรรศการจะร้อนอบอ้าว ซึ่งอาจส่งผลเสียให้วัตถุสะสม และผู้ชมได้รับผลกระทบ

สิ่งสำคัญคือ พิพิธภัณฑ์ยังไม่มีสถานที่จัดจำหน่ายของที่ระลึก หรือร้านค้าออนไลน์เพื่อให้ง่าย และสะดวกต่อการซื้อสินค้า และเป็นการสร้างรายได้ให้กับตัวคนไข้ และพิพิธภัณฑ์ โอกาสของพิพิธภัณฑ์คือ การที่พิพิธภัณฑ์ได้มีภาคีเครือข่ายทางการศึกษา มีหน่วยงาน องค์กร หรือสถาบันพร้อมทั้งพันธมิตรที่แข็งแกร่ง ซึ่งจะเป็นตัวช่วยผลักดัน ส่งเสริม และสนับสนุนให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตลอดจนการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการเชิงสร้างสรรค์ แต่อุปสรรคที่เกิดขึ้นคือสื่อประชาสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑ์ เพื่อการค้นคว้าหาความรู้ยังไม่เปิดกว้างในสื่ออินเตอร์เน็ตอย่างแพร่หลาย ข้อมูลความรู้ถูกจำกัด เนื่องจากกลุ่มผู้ที่สนใจบางประเภทอาจมีอายุเยอะ หรือเป็นผู้พิการที่ไม่สามารถเดินทางมาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์จริง ๆ ได้ ในขณะเดียวกัน ข้อมูลบางข้อมูลที่เป็นเชิงประวัติศาสตร์อาจต้องอาศัยหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งอาจขัดกับประวัติศาสตร์ และความเชื่อเดิม ส่งผลให้เกิดอุปสรรค และความขัดแย้งตามมา ดังนั้น จึงต้องมีการตรวจสอบฐานข้อมูล และแหล่งค้นคว้าทางประวัติศาสตร์จากผู้เชี่ยวชาญอย่างละเอียดถี่ถ้วน

1.3 การสร้างแหล่งเรียนรู้

จุดเด่นที่พบคือ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เน้นการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์ ภายในมีการแบ่งเรื่องราวทั้งในด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของความเป็นโรงพยาบาลจิตเวชแห่งแรกของประเทศไทย อุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ใช้สำหรับรักษาคนไข้ตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่น พ.ศ. 2530 และขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร การดำเนินงาน และการบริหารงานโดยผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ที่มีความรู้ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับในด้านการแพทย์ และการประวัติศาสตร์ อีกทั้ง ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นมูลนิธิของโรงพยาบาลที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนงานด้านการศึกษา ค้นคว้า นอกจากนั้น พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังตั้งอยู่บนพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์คลองสาน ฝั่งธนบุรี

ภายในอาคารพิพิธภัณฑ์มีการดูแลรักษาและบูรณะซ่อมแซมเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เยี่ยมชม ภูมิทัศน์โดยรอบเป็นสวนป่าที่เงียบสงบ การจัดสรรพื้นที่ภายในพิพิธภัณฑ์ใช้ได้อย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์ มีการจัดเรียงวัตถุสะสมตามยุคสมัย เพื่อให้ผู้ชมสามารถเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง การนำชมมีความเข้าใจง่าย และเป็นกันเอง เนื่องจาก ข้อมูลของวัตถุสะสมบางชนิดเป็น

ภาษาทางการแพทย์ เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยทักษะของผู้นำชมถ่ายทอดออกมาให้ง่ายที่สุด ตัวอาคารมีความปลอดภัยจากการเกิดน้ำท่วม หรือไฟไหม้ เพราะห้องจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ชั้น 2 และไม่ได้ใช้เครื่องปรับอากาศ หรือพัดลม ส่วนใหญ่ใช้หน้าต่างเพื่อรับลมจากธรรมชาติเข้ามา สิ่งสำคัญคือ พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ยินดีให้บริการสำหรับผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเยี่ยมชม โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เพียงแค่ทำหนังสือขอเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากพิพิธภัณฑ์เปิดให้บริการตามวัน และเวลาราชการ ปัญหา หรือจุดอ่อนที่พบเป็นในเรื่องของตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อให้ทำพิพิธภัณฑ์โดยตรง

เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์ไม่ใช้บันไดเลื่อน ทางลาด หรือลิฟต์ขนของไว้ให้บริการแก่เด็ก สตรีมีครรภ์ ผู้สูงอายุ และผู้พิการ รวมถึงเป็นอุปสรรคต่อการขนย้ายสิ่งของ หรือวัตถุสะสมที่มีขนาดใหญ่มาก รวมถึงไม่มีการทำทะเบียนสถิติอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุให้ไม่ทราบถึงจำนวน และข้อมูลของผู้เยี่ยมชมอย่างแท้จริง ไม่มีการให้บริการเอกสารออนไลน์เพื่อป้องการชำรุดเสียหายของเอกสาร ไม่มีการสะสมวัตถุอย่างต่อเนื่องซึ่งวัตถุสะสมบางอย่างยังไม่ได้ถูกรวบรวมเพื่อนำมาจัดแสดง วัตถุสะสมยังมีจำนวนไม่มากพอกับความต้องการของความเป็นพิพิธภัณฑ์ รวมถึงสื่อประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์เข้าถึงยาก และไม่เปิดกว้างในสื่อออนไลน์มากพอ โอกาสของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้คือ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีทั้งเรื่องราวทางการแพทย์ และการประวัติศาสตร์ไทย ทำให้เป็นที่จดจำในแวดวงของนักวิชาการแขนงต่าง ๆ อาทิเช่น นักประวัติศาสตร์ไทย นักจิตวิทยา นักโบราณคดี ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไป รวมไปถึงสถาบันทางการศึกษา แต่อุปสรรคที่พบคือ วัตถุสะสมบางอย่างยังกระจัดกระจาย และมีจำนวนไม่มากพอที่จะตอบสนองต่อความเป็นพิพิธภัณฑ์

2. สรุปผลการวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

การศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นงานศึกษาที่อธิบายถึงข้อมูลความรู้ในเรื่องของการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในหลากหลายมิติ อาทิ ด้านข้อมูลเฉพาะของพิพิธภัณฑ์ ด้านการบริหารองค์กร ตลอดจนด้านการบริการงานพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นการศึกษาในด้านข้อมูลจากเอกสาร รวมถึงการใช้วิธีศึกษาเชิงคุณภาพเน้นการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในพิพิธภัณฑ์ อันได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ชำนาญการพิเศษ หมายรวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพื่อจะได้นำข้อมูลความรู้ในการศึกษานั้นมาเป็นเครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยใช้หลักการ “SWOT Analysis”คือ การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการศึกษาที่ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วพบว่าจุดแข็งของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีอะไรบ้าง ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขจุดต่าง ๆ ที่ยังเป็นอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอันจะนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์ในอนาคต

ซึ่ง รายละเอียดต่อไปนี้เป็นการอธิบายการศึกษาที่เกี่ยวกับการใช้หลักการ SWOT Analysis ในการวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

การวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาโดยการใช้ SWOT Analysis

SWOT Analysis เป็นหลักการที่ใช้สำหรับการศึกษาในเชิงของการวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในหน่วยงาน องค์กร หรือ สถาบัน โดยผลของการศึกษาจากการใช้หลักหาร SWOT Analysis เข้ามาเป็นตัววิเคราะห์ พบว่า SWOT Analysis นั้น ช่วยให้การดำเนินงานทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน องค์กร หรือ สถาบัน เห็นถึงสถานะการดำเนินงาน ภาวะการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสิ่งที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคในการดำเนินงาน อย่างไรก็ดี ทำให้เห็นว่าการวิเคราะห์การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาด้วยหลักการของ SWOT Analysis นั้น ทำให้พิพิธภัณฑ์ได้รับรู้ถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อการดำเนินงานภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยผู้ศึกษาพบว่า การศึกษาข้อมูลในลักษณะนี้อาจทำให้พิพิธภัณฑ์ได้ใช้ประโยชน์อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างกลยุทธ์ การกำหนดนโยบาย และการวางแผนงาน เพื่อให้งานพิพิธภัณฑ์ออกให้บริการแก่สาธารณชนอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การบริหารองค์กร

จุดแข็ง (Strength) มีรายละเอียด ดังนี้

1) ด้านเป้าหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ และการดำเนินงานภายในของพิพิธภัณฑ์มีความชัดเจนอยู่แล้ว เนื่องจากพิพิธภัณฑ์เป็นหน่วยงานหนึ่งของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพราะฉะนั้นแล้ว การดำเนินงานหรือการกระทำกิจการใด ๆ ก็ตามแต่ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ต้องขึ้นตรงกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นหลัก

2) เงินงบประมาณและภาระใช้จ่าย อย่างที่เคยได้กล่าวไว้ในบทที่ 5 เรื่องรายได้หลักและเงินงบประมาณ อธิบายคือ เงินของพิพิธภัณฑ์ แบ่งเป็น 2 ข้อใหญ่ คือ เงินงบประมาณ และเงินบำรุง อธิบายได้ดังนี้คือ เงินงบประมาณของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีแหล่งที่มาจากการดำเนินการตั้งเบิกเพื่อขอเงินงบประมาณจากรัฐบาลมาใช้จ่าย บูรณะซ่อมแซมภายในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งแท้จริงแล้วเงินงบประมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการในการดำเนินงานต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์ และในบางเวลาอาจล่าช้าจนเกินกำหนดการณ์ที่ตั้งไว้ เป็นเหตุให้พิพิธภัณฑ์ต้องดำเนินการจัดตั้งมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาขึ้น ซึ่งเป็นในส่วนของเงินบำรุงเพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนค่าใช้จ่ายจิปาถะที่เกิดขึ้นภายในพิพิธภัณฑ์ นอกเหนือจากเงินงบประมาณที่ได้จากโรงพยาบาล

3) การวางแผนงาน เป็นการดำเนินงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในงานพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นระบบ และมีขั้นตอน หลัก ๆ เกิดขึ้นจากการวางแผน การประชุม และการปรึกษาหารือ โดยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ดี ขั้นตอนของการวางแผนงานในลักษณะเช่นนี้จะช่วยทำให้การดำเนินงานต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

4) การบริหารงานบุคลากร ซึ่งภายในโครงสร้างหน้าที่ และความรับผิดชอบ ดังจะเห็นได้ว่าแต่ละหน่วยงานมีการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบกันออกไปอย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ต้องจัดการงานหลักในส่วน

ของโรงพยาบาลให้สำเร็จลุล่วงเสียก่อน ก่อนที่จะจัดการงานในส่วนของพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ และบุคลากรของพิพิธภัณฑ์ต้องใช้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ และบุคลากรของโรงพยาบาล

5) หน้าที่และความรับผิดชอบ ในเรื่องของการบริหารงานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ผู้มีอำนาจสูงสุดในการสั่งการ และบังคับบัญชานั่นคือ ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งตามนโยบายของพิพิธภัณฑ์ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์คือผู้จัดการงานพิพิธภัณฑ์ อันประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่ และบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ และชำนาญในสายงานแต่ละด้าน ลงมือปฏิบัติตามวัตถุประสงค์หลักของงานพิพิธภัณฑ์อย่างที่ควรจะเป็น

จุดอ่อน (Weakness) มีรายละเอียด ดังนี้

1) เนื่องจากตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อให้เป็นพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะ ทำให้ในเรื่องของระบบการรักษาความปลอดภัยอาจจะยังไม่แน่นหนาเท่าที่ควร อธิบายได้ว่า ภายในพิพิธภัณฑ์การรักษาความปลอดภัยอย่างการใช้กล้องวงจรปิดหรือสัญญาณกันขโมยไม่ได้ติดตั้งการใช้งานอย่างเป็นระบบ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความสูญหายของทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของที่มีค่าภายในพิพิธภัณฑ์

2) โดยทั่วไปของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ไม่ได้มีการเก็บเงินค่าเข้าชมพิพิธภัณฑ์ และไม่มีร้านขายของที่ระลึก ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้พิพิธภัณฑ์ต้องเกิดความล่าช้าในเรื่องของเงินงบประมาณ และค่าใช้จ่ายตามที่กำหนดไว้

โอกาส (Opportunity) มีรายละเอียด ดังนี้

1) การยอมรับและความน่าเชื่อถือ ในอดีตจิตเวชศาสตร์เป็นวิชาความรู้ที่ยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายมากนักเหมือนกับในปัจจุบัน กล่าวคือ ตลอดระยะเวลาที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ มาอย่างมากมาย จนทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับการยอมรับอย่างมากมายจากทั้งประชาชน และสื่อมวลชน

2) ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ในเรื่องราวของจิตเวชศาสตร์อย่างแท้จริง ตลอดจนในด้านของความรู้ความสามารถที่เป็นแบบเฉพาะทางอย่างเช่นในด้านการแพทย์ และด้านประวัติศาสตร์

3) การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ เป็นกระบวนการในการเข้าถึงประชาชนอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางครั้งที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีการจัดงานครั้งสำคัญเนื่องในโอกาสพิเศษขึ้นจะได้รับความช่วยเหลือจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงกันให้เข้ามามีส่วนร่วม และเป็นการเปิดโอกาสให้พิพิธภัณฑ์ได้นำร่องไปสู่มาตรฐานระดับสากลโลก

อุปสรรค (Threat) มีรายละเอียด ดังนี้

อย่างที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาภายใต้การดำเนินงานของรัฐบาล ทั้งในแง่ของเรื่องงบประมาณ นโยบาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ และการดำเนินงาน ส่งผลกระทบให้ปัจจัยหลักในเรื่องเงินงบประมาณของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาไม่เพียงพอต่อความต้องการในการจัดการพิพิธภัณฑ์ ยกตัวอย่างเช่น การซ่อมบำรุง และการดูแลค่าใช้จ่ายต่าง ๆ อาทิ ค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น

ด้วยเหตุผลนี้ อาจเป็นสาเหตุหลัก ๆ ที่ก่อให้เกิดปัญหา และอุปสรรคในการจัดการพิพิธภัณฑ์ในเรื่องของเงินงบประมาณ ตลอดจนเงินบำรุง และกำไรสะสมต่าง ๆ โดยมาพร้อมกับในเรื่องของนโยบาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ และการดำเนินงาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อทิศทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาในอนาคต

การบริการงานพิพิธภัณฑ์

จุดแข็ง (Strength) มีรายละเอียด ดังนี้

1) พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เปิดโอกาสให้ทุกคนที่มีความสนใจในงานพิพิธภัณฑ์ และงานทางการแพทย์เชิงจิตเวชได้เข้ามาเรียนรู้ และศึกษาหาความรู้แนวจิตเวชได้เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งเป็นการขยายองค์ความรู้ต่าง ๆ ในหลากหลายมิติ อาทิเช่น ด้านวิชาการ ด้านสังคม และด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวกับข้าวของวัตถุสะสม และพื้นที่ตั้ง

2) นอกจากนั้น พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังมุ่งเน้นในการให้ความสำคัญ และการบริการทางด้านการศึกษามาโดยตลอด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจะเป็นพิพิธภัณฑ์หรือแหล่งการเรียนรู้ขนาดใหญ่ที่มีจุดมุ่งหมายในการบอกเล่าเรื่องราว ประวัติความเป็นมา และองค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์

3) สื่อประชาสัมพันธ์ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีภาพลักษณ์ที่ดีต่อการทำงานในด้านการศึกษามาโดยตลอด ทั้งในด้านวิชาการ การค้นคว้า และการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีหน่วยงานรับผิดชอบในส่วนของฝ่ายนิเทศ และสื่อประชาสัมพันธ์ นั่นหมายรวมถึง การให้ข่าวแก่สื่อมวลชนในโอกาสที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ทำการจัดงานหรือกิจกรรมทางการศึกษา ยกตัวอย่างเช่น งานกิจกรรมรภุกธนุบรี 250+ ที่ผ่านมา ทางพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับความร่วมมือจากนักข่าวหลายสำนักเข้ามาทำข่าว และให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ซึ่งถือเป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งในเรื่องของการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ในด้านข้อมูลข่าวสาร

4) การจัดแสดง ภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เน้นการใช้วัตถุสะสมจัดแสดงที่เป็นของจริง ของเก่าแก่ และของหายาก ซึ่งเป็นวัตถุสะสมที่มีคุณค่าทางจิตใจ และมีความสำคัญในทางการแพทย์ด้านจิตวิทยา ประสาทวิทยา และจิตเวชศาสตร์ สิ่งสำคัญคือ การที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ขนาดใหญ่เกี่ยวกับจิตเวชศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)

5) วิชาการและการศึกษา ยิ่งไปกว่านั้น คือการที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษา การค้นคว้า และงานวิจัยในด้านวิชาการตลอดจนสนับสนุนข้อมูลความรู้ที่จะเป็นประโยชน์อันสูงสุดต่อประชาชนทั่วไปหรือกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจในความเป็น จิตเวชศาสตร์ และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

จุดอ่อน (Weakness) มีรายละเอียด ดังนี้

1) การให้บริการ ภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาบริเวณชั้น 1 ของอาคารพิพิธภัณฑ์จะให้บริการในส่วนของเครื่องปรับอากาศ จึงทำให้อุณหภูมิภายในค่อนข้างคงที่ และไม่ร้อนอบอ้าวสำหรับผู้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ รวมถึงวัตถุสะสมต่าง ๆ แต่หากเป็นใน

กรณีชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ทำการจัดแสดงนิทรรศการจะไม่มีในส่วนของเครื่องปรับอากาศ อาจทำให้เกิดอุณหภูมิของอากาศที่ร้อนอบอ้าว และสิ่งนี้อาจเป็นจุดอ่อนในการให้บริการต่อผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ รวมถึงต่อตัววัตถุสะสมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

2) ร้านจำหน่ายของที่ระลึก พิพิธภัณฑ์ยังไม่มีในส่วนของการให้บริการร้านค้าออนไลน์หรือร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก ซึ่งอาจเป็นจุดที่หากได้รับการแก้ไข และความบกพร่องนี้ จะช่วยให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้เพิ่มช่องทางในการหารายได้สำหรับการใช้จ่ายภายในพิพิธภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น

โอกาส (Opportunity) มีรายละเอียด ดังนี้

1) ความร่วมมือทางการศึกษา ในบางครั้งที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้มีโอกาสริเริ่มโครงการทางการศึกษา ทำให้ได้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีเครือข่ายหรือพันธมิตรทางการศึกษาที่ค่อนข้างแข็งแรง หากมีการขอความช่วยเหลือหรือต้องการความร่วมมือจากใน แต่ละครั้งของการจัดกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นภายใต้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ส่งผลให้สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเกิดประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลเพิ่มมากยิ่งขึ้น

2) ในสมัยอดีต จิตเวช โรคประสาท โรงพยาบาลจิตเวช คนวิกลจริต หรือแม้กระทั่งนิยามของความเป็นหลังคาแดงในทัศนคติของคนทั่วไปนั้นเต็มไปด้วยความน่าหวาดกลัว ความผิดปกติทางจิต และไม่มีใครกล้าเข้าใกล้ แต่เนื่องจากในปัจจุบัน ความรู้ และการศึกษาในหลากหลายด้านได้ถูกแผ่ขยายออกไปในกว้างจนเข้าไปเติมเต็มพื้นที่ของสิ่งที่เรียกว่าความน่ากลัว ปัจจุบันความน่ากลัวนั้นค่อยๆ จางหายไป ด้วยเหตุผลจากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แนวความคิด ทฤษฎี และการลงมือปฏิบัติ ผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัด นั่นคือ ความประสบผลสำเร็จภายใต้สถาบันที่ขื่อว่า “สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา” อย่างในปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ข้างต้น ทำให้เห็นว่า ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานทางวิชาการเพิ่มมากขึ้นจากความร่วมมือ และการสนับสนุนของภาคีเครือข่ายทางการศึกษา ตลอดจนพันธมิตรที่ยินดีให้ความช่วยเหลือโรงพยาบาลและพิพิธภัณฑ์ในฐานะที่สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน อีกทั้ง ยังได้เป็นการเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้รับรู้ และเข้าใจถึงความเป็นจิตเวชศาสตร์ในมุมมองเชิงบวกอย่างสร้างสรรค์ พัฒนาและยั่งยืนต่อไป

อุปสรรค (Threat) มีรายละเอียด ดังนี้

1) สื่อประชาสัมพันธ์ในด้านการศึกษา ภายใต้นโยบายการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา อุปสรรคที่ทำให้เห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือการที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบของเว็บไซต์ รวมถึงช่องทางการเข้าถึงผ่านอินเตอร์เน็ตต่าง ๆ เช่น google facebook twitter เป็นเหตุให้การเป็นที่รู้จัก และการเข้าถึงทางอินเตอร์เน็ตทำได้ยากกว่าพิพิธภัณฑ์

อื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งหากข้อจำกัดนี้ได้รับการแก้ไขอาจส่งผลให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปเพิ่มมากขึ้น

2) ข้อมูลความรู้ ด้วยปัจจัยในการเข้าถึงข่าวสาร และข้อมูลความรู้ผ่านช่องทางอินเตอร์เน็ตของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอาจถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายของผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์บางคนอาจไม่สะดวก และไม่พร้อมในหลาย ๆ ด้าน ยกตัวอย่างเช่น อายุ ร่างกาย เวลา ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และระยะทาง เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอุปสรรคต่อการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นอย่างยิ่ง

3) ข้อมูลการจัดแสดงนิทรรศการ ภายในการจัดแสดงนิทรรศการของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา หลักฐานที่ปรากฏอยู่ในห้องจัดแสดงแต่ละห้องต้องอาศัยข้อมูล และหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยผ่านการตรวจสอบฐานข้อมูลตลอดจนแหล่งค้นคว้าทางประวัติศาสตร์จากผู้เชี่ยวชาญอย่างละเอียดถี่ถ้วน และรอบคอบ เพื่อจะเป็นการบ่งบอกให้ทุกคนที่เข้ามาใช้บริการภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับทราบถึงข้อมูลความรู้ที่ถูกต้อง เช่น ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์

การสร้างแหล่งเรียนรู้

จุดแข็ง (Strength) มีรายละเอียด ดังนี้

1) การจัดแสดงนิทรรศการ เน้นการให้บริการประเภทนิทรรศการถาวร นิทรรศการภาพถ่ายขาวดำ และนิทรรศการโปสเตอร์ โดยพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ภายในมีเนื้อหาในการจัดแสดง และเรื่องราวในการถ่ายทอดประวัติศาสตร์ความเป็นมาเกี่ยวกับการจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทย ภายในเป็นการเก็บรวบรวมวัตถุข้าวของยุคโบราณที่มีความเก่าแก่ อายุราวสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งวัตถุสะสม และข้าวของส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ และอุปกรณ์ทางการแพทย์สำหรับรักษาคนไข้จิตเวชของจริง ถือเป็นจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

2) อาคารและสถานที่ ด้วยความที่อาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดดเด่นในเรื่องของอัตลักษณ์ และความเป็นหนึ่งในเรื่องของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีต่อตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ โดยอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้มีลักษณะเชิงกายภาพเป็นแบบตะวันตกแบบนีโอคลาสสิค (Neo-classic) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) อีกทั้ง เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับรางวัลยกย่องให้เป็นอาคารอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี 2530 จากสมาคมสถาปนิกสยาม ซึ่งถือได้ว่านี่คือจุดแข็งแห่งความบุราณที่เกิดขึ้นกับอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้

3) พื้นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอาศัยอยู่บนพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อธิบายคือ ย่านคลองสาน ฝั่งธนุบรีนั้น เป็นย่านที่เก่าแก่ของผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เจริญรุ่งเรืองไปด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และค่านิยมที่มีความเป็นอัตลักษณ์ ชัดเจนในเรื่องของการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะทำเกษตรกรรม และปลูกผลไม้ขาย เนื่องจากที่ดินบริเวณนั้นติดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเหมาะแก่การค้าขายผลไม้เป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้น ยังรายล้อมไปด้วยชุมชนย่านคลองสาน และทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภท

โบราณสถาน อันได้แก่ วัดวาอารามต่าง ๆ เช่น วัดสุวรรณ วัดทองเพลง วัดอนงคาราม และอุทยานสวนสมเด็จย่า เป็นต้น

4) การให้บริการ เป็นเรื่องของการให้ความสำคัญกับข้อมูล และป้ายจัดแสดงต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์ เพื่อบ่งบอกถึงรายละเอียด และตำแหน่งที่ตั้งอย่างชัดเจน ซึ่งภายในก็จะเน้นการดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อยจากฝ่ายอาคาร และสถานที่ ตลอดจนการที่ผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาคนเก่าอย่างนายแพทย์สินเงิน ที่ท่านได้พยายามต่อสู้ และฝ่าฟันปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ ที่พิพิธภัณฑ์ต้องเผชิญเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินในการปรับปรุงบูรณะซ่อมแซมอาคารพิพิธภัณฑ์อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จ และความมุ่งมั่นตั้งใจของท่านนายแพทย์สินเงินที่อยากจะสงวนรักษา และอนุรักษ์พิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์แบบนี้ไว้ให้ได้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ นั่นหมายความว่า สิ่งนี้เป็นจุดแข็งหลักในเรื่องของการจัดการพิพิธภัณฑ์สำหรับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเลยก็ว่าได้

5) การใช้พื้นที่ในการจัดแสดง ภายในพิพิธภัณฑ์เน้นการจัดสรรพื้นที่อย่างเรียบง่าย โดยแบ่งประเภทของการจัดแสดงวัตถุสะสมตามยุคตามสมัย ทั้งชั้น 1 และชั้น 2 ของอาคารพิพิธภัณฑ์ เพื่อจะเป็นการง่ายต่อการศึกษา และการค้นคว้าหาข้อมูลของผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง นับว่าเป็นข้อดีในการใช้พื้นที่จัดแสดงอย่างมีประโยชน์ และคุ้มค่า

6) การบรรยายและนำชม โดยปกติแล้ว จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่เป็นคณะนักศึกษาทั่วไป ประชาชนทั่วไป นักข่าว นักประชาสัมพันธ์ หรือผู้ที่สนใจกลุ่มอื่น ๆ จะดำเนินการบรรยาย และนำชมโดยนางสาวชนสินันท์ หัวหน้ากลุ่มงานสารนิเทศและประชาสัมพันธ์ แต่ถ้าเป็นกลุ่มของนักวิชาการ นักเรียนแพทย์ นักประวัติศาสตร์ พระภิกษุสงฆ์ รวมถึงชาวต่างชาติ จะดำเนินการบรรยายโดยนายแพทย์วีรพลที่ปัจจุบันดำรงตำแหน่งนายแพทย์ชำนาญการพิเศษหัวหน้ากลุ่มงานพัฒนาวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

7) ความปลอดภัย เนื่องจากอาคารพิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีด้วยกันทั้งหมด 2 ชั้น โดยส่วนใหญ่ข้าวของในการจัดแสดงต่าง ๆ จะประจำอยู่ที่ชั้น 2 ซึ่งจะปลอดภัยจากการเกิดน้ำท่วมหรือไฟไหม้ได้ในระดับหนึ่ง เพราะตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ด้านนอกเป็นปูน

จุดอ่อน (Weakness) มีรายละเอียด ดังนี้

1) อาคารพิพิธภัณฑ์ สำหรับตัวอาคารพิพิธภัณฑ์แห่งนี้อาจมีรูปแบบหรือลักษณะที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อให้เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์โดยเฉพาะ ดังนั้น การจะเคลื่อนย้ายวัตถุสิ่งของหรือข้าวของที่มีขนาดใหญ่อาจเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก และเสี่ยงต่อการทำให้สิ่งของหรือข้าวของนั้น ๆ เกิดการชำรุดเสียหาย

2) การจัดทำเอกสาร โดยปกติแล้ว พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจะยังไม่ได้มีการจัดทำเอกสารทั้งในด้านสถิติของผู้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ และในด้านทะเบียนวัตถุอย่างเป็นระบบ และอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นในด้านเอกสารหรือระบบออนไลน์ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาในการสืบค้นข้อมูลที่ถูกต้อง ส่งผลให้เกิดความผิดพลาด ล่าช้า และไม่เป็นระบบของกระบวนการจัดทำเอกสาร โดยจุดอ่อนนี้อาจหมายรวมถึงผลกระทบที่จะมีต่อภาพลักษณ์ขององค์กรพิพิธภัณฑ์เองด้วย

3) การโฆษณาและประชาสัมพันธ์พบว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาให้ความสำคัญกับเรื่องนี้อยู่ในระดับที่น้อยมาก การเข้าถึงตามอินเตอร์เน็ตค่อนข้างจำกัดอยู่ในวงแคบ ไม่สะดวกสำหรับผู้ที่ไม่สามารถเดินทางมาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ด้วยตนเองได้ เช่น ผู้พิการ หรือผู้ที่อยู่ห่างไกลออกไปจากแหล่งที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพบว่า การทำโฆษณา และการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางเว็บไซต์ต่าง ๆ จะช่วยเพิ่มจำนวนผู้เข้าชมได้มากขึ้น อีกทั้ง ยังสอดคล้องไปกับความทันสมัยของเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน ขณะเดียวกัน ยังพบอีกว่าพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์อื่น ๆ ให้ความสำคัญในการใช้สื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างแรงดึงดูดและความน่าสนใจต่อผู้ที่จะเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์เป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่างเช่น เว็บไซต์ของพิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราช และเว็บไซต์ของพิพิธภัณฑ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ปรากฏให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวของข้อมูลพิพิธภัณฑ์ที่มีความน่าสนใจ เป็นต้น

โอกาส (Opportunity) มีรายละเอียด ดังนี้

1) พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แบบตะวันตกแห่งแรกของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ที่ดำเนินการสงวนรักษาวัตถุสะสม ตลอดจนสิ่งจัดแสดงที่เป็นของเก่าแก่ ของโบราณ และของหายากที่มีคุณค่า และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และด้วยเหตุดังที่กล่าวมาจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับการที่จะทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์หนึ่งเดียวที่มีความสำคัญหลากหลายมิติทั้งในด้านการอนุรักษ์ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านศิลปกรรม ด้านโบราณสถาน รวมถึงด้านการแพทย์จิตเวช ประสาทวิทยา และจิตวิทยาอย่างแท้จริง

2) ด้วยความที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา มีวัตถุประสงค์ที่จะให้สถานที่แห่งนี้เป็นแหล่งการเรียนรู้ขนาดใหญ่ของผู้คนที่สนใจในงานศึกษาประเภทนี้โดยเฉพาะอยู่แล้ว ดังนั้น จึงเป็นโอกาสให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษางานพิพิธภัณฑ์ทางด้านนี้ในฐานะเยาวชนหรือสถาบันการศึกษาให้ได้เข้าถึง และเรียนรู้ประวัติความเป็นมาเป็นไปเกี่ยวกับสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้เพิ่มมากขึ้น

อุปสรรค (Threat) มีรายละเอียด ดังนี้

1) วัตถุสะสม ที่ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการในการตอบโจทย์ของการให้บริการและความต้องการของผู้เข้ามาเยี่ยมชมในฐานะพิพิธภัณฑ์ได้อย่างเต็มที่

2) ซึ่งในปัจจุบัน วัตถุสะสมต่าง ๆ ได้ถูกเก็บไว้อย่างกระจัดกระจายทั่วทั้งโรงพยาบาล และยังไม่ได้มีการทำทะเบียนวัตถุสิ่งของใดใดเพิ่มเติม

บทที่ 6
สรุปผลการศึกษา

พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) และเป็นโรงพยาบาลแห่งที่ 2 หลังจากโรงพยาบาลศิริราช ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราว และบอกเล่าประวัติความเป็นมาผ่านการจัดแสดงวัตถุสะสม อุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ ตลอดจนพยายามถ่ายทอดความเป็นวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน ภายในเน้นการจัดแสดงนิทรรศการผ่านข้าวของ และวัตถุสะสมที่เป็นของจริง ของหายาก ของโบราณ และของเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พร้อมทั้งภาพถ่ายขาวดำต่าง ๆ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสาเหตุหลักที่อันจะก่อให้เกิดความเป็นอัตลักษณ์ ความเป็นหนึ่ง ความโดดเด่น และความน่าประทับใจของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้

สิ่งสำคัญคือ การที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ สมควรได้รับการจัดการพิพิธภัณฑ์ภายใต้หลักการและมาตรฐานของพิพิธภัณฑ์สากลโลก ตลอดจนเพื่อจะทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้อยู่อย่างยั่งยืนต่อไปได้ในอนาคต โดยจะเป็นพิพิธภัณฑ์ทางการแพทย์ด้านจิตเวชศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทยที่มีความชัดเจนในเรื่องของประวัติศาสตร์พื้นที่ตั้ง ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณสถาน และโบราณวัตถุอย่างแท้จริง

1. จุดเด่นและสิ่งที่ควรพัฒนาในการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

1.1 จุดเด่นในการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

หากจะกล่าวถึง สิ่งที่เป็นจุดแข็ง หรือจุดเด่นของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ คงหนีไม่พ้นในเรื่องของความเป็นประวัติศาสตร์ และจิตเวชศาสตร์ ที่ถูกถ่ายทอดออกมาผ่านการจัดแสดงข้าวของ ภาพถ่ายขาวดำ และวัตถุสะสมทุกชนิดภายในพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น เรื่องของพื้นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์อย่างพื้นที่คลองสาน ย่านฝั่งธนบุรี อุปกรณ์ที่ใช้รักษาคนไข้ จิตเวชในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 การอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุ อย่างเช่น ตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ และวัตถุสะสมที่ใช้ในการจัดแสดง ศิลปวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากพิพิธภัณฑ์ และกิจกรรมทางการศึกษา ตลอดจนความเป็นมืออาชีพของผู้เชี่ยวชาญ และผู้บริหารที่พยายามผลักดันให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาถูกมองด้วยทัศนคติเชิงบวก และพยายามลบล้างทัศนคติ หรืออคติของผู้คนส่วนใหญ่ที่มีต่อความเป็นจิตเวชศาสตร์ในเชิงลบ อีกทั้ง ยังมีในเรื่องของข้อมูลเชิงลึก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ การให้ความรู้ การศึกษา และการอนุรักษ์โบราณสถาน และความเก่าแก่ของโบราณวัตถุ

1.2 สิ่งที่ควรพัฒนาในการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

เนื่องจาก พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพื้นที่เล็ก ๆ ของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพราะฉะนั้น การดำเนินงาน และกิจการต่าง ๆ ต้องอาศัยนโยบายของผู้อำนวยการโรงพยาบาลเป็นตัวขับเคลื่อนเพื่อให้พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีความเจริญงอกงามต่อไปได้ในอนาคต ซึ่งหากนโยบายในการดำเนินงานของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยามีความชัดเจนมากพอก็จะทำให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาพร้อมที่จะให้บริการทั้งในส่วนของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ เว็บไซต์ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดกิจกรรมเพื่อสังคม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ในด้านวิชาการ และการศึกษา ตลอดจนความพร้อมในเรื่องของเงินประมาณ และเงินค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการดำเนินงาน และการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

1.3 แนวทางในการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

จากข้อมูลในการศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ผู้ศึกษาพบว่า แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาจะประสบผลสำเร็จ หรือมีประสิทธิภาพได้นั้นก็ต่อเมื่อบุคลากรภายในเล็งเห็นแล้วว่าสิ่งที่ผู้ศึกษานำเสนอเป็นปัญหาที่บุคลากรภายในองค์กรยอมรับว่าเกิดขึ้นจริง จากนั้นนำปัญหาเหล่านั้นมาพิจารณา และปรับปรุงพิพิธภัณฑ์บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมระหว่างผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานภายในองค์กร และตัวแทนผู้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ จึงจะทำให้การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาประสบผลสำเร็จ และมีความยั่งยืนต่อไปในอนาคตได้

2. การอภิปรายผลการศึกษา

ผู้ศึกษาพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ประกอบด้วย 3 ประเด็นย่อยคือ การบริหารองค์กร การบริการงานพิพิธภัณฑ์ และการสร้างแหล่งเรียนรู้ โดยอาศัยการลงพื้นที่สำรวจ เก็บข้อมูล สังเกตการณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ประกอบด้วย ผู้บริหารพิพิธภัณฑ์ บุคลากรภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และผู้มาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ ระหว่างวันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2558 – พฤษภาคม พ.ศ. 2561 พบว่าประเด็นข้อมูล ทั้ง 3 ประเด็น สามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

2.1 การบริหารองค์กร

ในเรื่องของระบบรักษาความปลอดภัยของพิพิธภัณฑ์พบว่า ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงานในการขอเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์จากคนภายนอกมีความเข้มงวดอยู่แล้วในระดับหนึ่ง เพราะฉะนั้น ถ้าไม่ได้มีการนำชมโดยการทำหนังสือราชการเข้ามา พิพิธภัณฑ์จะปิดให้บริการตามปกติ แต่ในขณะเดียวกันในเรื่องของระบบรักษาความปลอดภัยอย่างเช่น การติดตั้งกล้องวงจรปิดหรือสัญญาณตรวจจับกันขโมยหากมีไว้จะช่วยทำให้เพิ่มความเข้มงวดในการรักษาความปลอดภัยได้ในกรณีที่มีเหตุฉุกเฉินเกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์ อย่างไรก็ดี สิ่งสำคัญอีกประการคือ ในเรื่องของเงินงบประมาณที่มีจำนวนค่อนข้างจำกัด ซึ่งอาจส่งผลให้ในบางเวลาอาจก่อให้เกิดความล่าช้าใน

การเบิกจ่ายสำหรับค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นนอกเหนือจากการตั้งเบิกไว้ เนื่องจากเป็นเงินงบประมาณที่ได้มาจากรัฐบาล

2.2 การบริการงานพิพิธภัณฑ์

ในกรณีของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นในเรื่องของภายในอาคารพิพิธภัณฑ์ที่อาจมีระบบปรับอากาศที่ไม่เพียงพอสำหรับจำนวนวัตถุสะสม และจำนวนผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ที่มาในลักษณะเป็นหมู่คณะ อธิบายได้ดังนี้ว่า ในกรณีที่ระบบปรับอากาศไม่เพียงพอกับวัตถุสะสม อาจส่งผลเสียให้วัตถุสะสมเกิดความชำรุดเสียหายได้ เนื่องจากสภาพอากาศที่ค่อนข้างร้อนและอบอ้าวของประเทศไทย ทำให้วัตถุสะสมบางชนิดอาจได้รับความเสียหาย และเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิม นอกจากนั้น การที่ระบบปรับอากาศไม่เพียงพอยังอาจส่งผลกระทบต่อผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์อีกด้วย อย่างไรก็ดี ประเด็นการบริการงานพิพิธภัณฑ์ที่ควรต้องมีเพิ่มเติมยังหมายรวมถึงการที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยายังขาดการเปิดสถานที่ให้บริการจำหน่ายของที่ระลึกหรือร้านค้าออนไลน์ อันจะก่อให้เกิดรายได้ต่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ในอนาคต

2.3 การสร้างแหล่งเรียนรู้

จะเห็นได้ว่า สำหรับตัวอาคารพิพิธภัณฑ์นั้นอาจไม่ได้ถูกออกแบบมาให้เป็นอาคารพิพิธภัณฑ์โดยตรง ส่งผลกระทบให้ในบางครั้งการขนย้ายวัตถุสะสมจัดแสดงต่าง ๆ เกิดอุปสรรคจนทำให้ไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้ อีกทั้ง ในเรื่องของการจัดทำบันทึกข้อมูลทางเอกสารต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น การจัดทำสถิติแสดงจำนวนผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ที่เป็นการเก็บข้อมูลอย่างไม่ต่อเนื่อง ส่งผลให้ข้อมูลอาจความน่าเชื่อถือ และไม่สามารถตรวจสอบได้ ตลอดจนประเด็นการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ที่เข้าได้ถึงยาก ในที่นี้สื่อประชาสัมพันธ์นั้นหมายถึง สื่อที่อยู่ในรูปแบบของอินเตอร์เน็ตหรือ social media ต่าง ๆ ได้แก่ facebook google twitter เป็นต้น เพราะเนื่องจากในยุคปัจจุบันต้องยอมรับว่าสื่อทางอินเตอร์เน็ตหรือ social media ในทุก ๆ ช่องทาง มีอิทธิพลต่อการใช้ชีวิต และความเป็นอยู่ของคนในสังคมเป็นอย่างมาก ทำให้องค์กร หน่วยงาน หรือธุรกิจขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ต้องหันมาพึ่งพาอาศัยเทคโนโลยี และความทันสมัยในรูปแบบนี้กันแล้ว ดังนั้น งานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จึงถือว่าเป็นงานที่อยู่ในวงกำจัดค่อนข้างแคบ ต้องอาศัยการใช้สื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย และเข้าถึงได้ง่ายมากกว่านี้

3. ข้อเสนอแนะการศึกษา

3.1 แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เห็นควรให้ดำเนินการแก้ไขปัญหา อันประกอบไปด้วย รายละเอียดตามด้านล่าง

3.1.1 การบริหารองค์กร ควรมีการเพิ่มในส่วนของการติดตั้งระบบรักษาความปลอดภัยต่าง ๆ เช่น สัญญาณกันขโมย และสัญญาณแจ้งเตือนไฟไหม้ เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยในส่วนของวัตถุสะสม และตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ที่เข้มงวดมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น ยังเป็นในเรื่องของพื้นที่ที่จะเปิดให้บริการร้านจำหน่ายของที่ระลึก ร้านกาแฟ หรือร้านขายของฝาก เพื่อนำรายได้ในส่วนนี้ไปช่วยเหลือ และสนับสนุนการดำเนินงานค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ภายในพิพิธภัณฑ์

3.1.2 การบริการงานพิพิธภัณฑ์ ควรเพิ่มเครื่องปรับอากาศหรือเครื่องดูดความชื้น เพื่อป้องกัน และสงวนรักษาสภาพวัตถุสะสมให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนานเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเป็นการรักษาสภาพวัตถุสะสมให้อยู่คงเดิม ไม่แปรเปลี่ยนในเรื่องของรูปทรง หน้าตา และความพร้อมในการใช้งาน รวมถึงเป็นการสร้างความประทับใจให้แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ เพราะหากเป็นบางเดือนที่มีอากาศร้อนมากอุปกรณ์อำนวยความสะดวกเหล่านี้จะช่วยผ่อนคลายให้ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ประทับใจเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ดี พิพิธภัณฑ์อาจจะมีการเพิ่มในส่วนของร้านจำหน่ายของฝาก และของที่ระลึก เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้กับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอีกช่องทางหนึ่ง

3.1.3 การสร้างแหล่งเรียนรู้ อาจปรับปรุงพื้นที่บางส่วนของตัวอาคารพิพิธภัณฑ์ให้รองรับกับความเป็นพิพิธภัณฑ์โดยตรง อาจสร้างลิฟต์ขนของ หรือช่องทางพิเศษเพื่อทำให้การขนย้ายวัตถุสะสมที่มีขนาดใหญ่มาก ๆ เคลื่อนที่ได้อย่างปลอดภัย ควรสร้างการลงบันทึก และการทำทะเบียนของผู้เยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง โดยต้องแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ หรือผู้รับผิดชอบที่เกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อทำให้ทราบถึงข้อมูลของผู้เยี่ยมชมอย่างแท้จริง การสร้างฐานข้อมูลเอกสารออนไลน์จะช่วยทำให้เอกสารไม่สูญหาย และเป็นการเก็บรักษาข้อมูลนั้น ๆ ได้อย่างถาวร เนื่องจากชุดข้อมูลเอกสารบางอย่างมีอายุการใช้งานที่จำกัด และเป็นสิ่งสำคัญกับโลกอินเตอร์ในปัจจุบันที่ผู้คนเข้าถึงง่าย ไว และสะดวก ซึ่งหากจะตอบสนองความเป็นพิพิธภัณฑ์นั้น สื่อต่าง ๆ ต้องปรากฏภาพให้เห็นอย่างชัดเจน สะดวกต่อการค้นหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อการตอบสนองกลุ่มเป้าหมายของผู้เยี่ยมชมที่มีความหลากหลาย สิ่งสำคัญคือ การทำให้พิพิธภัณฑ์มีส่วนร่วมกับชุมชนให้ได้มากที่สุด เช่น การแบ่งบางส่วนของพื้นที่ภายในพิพิธภัณฑ์เพื่อบอกเล่าเรื่องราวของความเป็นวิถีชีวิตชาวคลองสาน และเพื่อทำให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์ไม่ได้อยู่คนเดียวตามลำพัง แต่พิพิธภัณฑ์ยังมีอาวุธหลักที่สำคัญ นั่นคือ ความแข็งแกร่งของชุมชนที่จะเข้ามาช่วยส่งเสริม และสนับสนุนให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืนในภายภาคหน้า

3.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

3.2.1 ควรนำแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์ในงานวิจัยชิ้นนี้ไปต่อยอดทางการศึกษา โดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องช่วยกันคิดค้นวิธีการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ เช่น การวางแผนกลยุทธ์เพื่อพัฒนาการจัดการพิพิธภัณฑ์ และเพื่อให้เกิดการนำไปใช้อย่างแท้จริง

3.2.2 ควรมีการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการใช้สื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการเข้าถึงของผู้ชมผ่านสื่ออินเตอร์เน็ตต่าง ๆ ได้โดยง่าย และเปิดกว้าง เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ต่อไปได้ในอนาคต

รายการอ้างอิง

กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข. (2532). สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด “พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา”. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาการพิมพ์.

กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข. (2534). 100 ปี สุขภาพจิตเวชและจิตเวช พ.ศ. 2432 – 2532. ธนวิชช์การพิมพ์ 670/787 ถนนจรัญสนิทวงศ์ 68 บางพลัด กทม. 10700 โทร. 4333068.

กานต์รวี ชมเชย. (2557). “การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์: กรณีศึกษามิวเซียมสยามและพิพิธภัณฑ์บ้านไทย จิมทอมป์สัน”. รายงานการวิจัยแผนงานอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาศาสนา ศิลปและวัฒนธรรมผลผลิต: ผลงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. โรงพยาบาลศิริราช บางกอกน้อย. เข้าถึงเมื่อ 26 เมษายน. เข้าถึงได้จาก www.si.mahidol.ac.th

ฆัสรา ขมะวรรณ มุกดาวิจิตร. (ม.ป.ป). พิ(ศ) พิธภัณฑ์ Museum Refocused. กรุงเทพฯ: สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ.

จันทร์ชนก โยธินชัชวาล. (2540). “ปัจจัยด้านครอบครัวที่มีผลต่อความเจ็บป่วยทางจิตของผู้ป่วยจิตเวชวัยรุ่นในโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา”. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จรัญ ผดุงนานนท์. (2553). “การสนับสนุนทางสังคมของครอบครัวต่อผู้ป่วยจิตเวชวัยรุ่นที่มารับบริการ ณ สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

จำลอง ดิษยวณิช. (2522). จิตเวชศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระสิงห์การพิมพ์.

จิรา จงกล. (2532). พิพิธภัณฑสถานวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ.

ณัฏฐ์ฐ์ฏาพร ศรีวิลาศ. (2556). “การจัดการพิพิธภัณฑ์เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ให้เป็นแหล่งเรียนรู้แบบยั่งยืน”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธเนศ เกษรสิริธร. (2555). การจัดการความรู้แหล่งเรียนรู้ : กรณีพระราชนิเวศน์มฤคทายวันและสถานศึกษาใกล้เคียง. ม.ป.ท.

นาฏยา มหิงษ์. (2556). “การจัดการพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นุชจรี ศรีวิเชียร. (2557). “แนวทางพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ. (2544). แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนสร้างเพื่อเด็กมิได้สร้างเพื่อใคร. วารสารบทความ ชั้น 2. ปีที่ : 4 ฉบับที่ : 12 เลขหน้า : 26-37.

บทความของวารสารรามคำแหง ปีที่ 25 ฉบับที่ 3. (ม.ป.ป.). ฉบับคณะศึกษาศาสตร์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). ม.ป.ท.

ปฐมพร สงวนแก้ว. (2557). “การจัดการพิพิธภัณฑ์ชาวบางกอก”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประภาส สิงห์. (ม.ป.ป). พิพิธภัณฑ์และการศึกษา. ม.ป.ท.

เผดิม พุทธเจริญมงคล สถ. บ. (เกียรตินิยม). (ม.ป.ป). สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา 5 แผ่นดิน. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ม.ป.ท.

พวงผกา มะเสนา. (2549). “ความพึงพอใจของผู้รับบริการต่อการให้บริการของสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข”. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (ม.ป.ป). โครงการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่สำนักงานเขตคลองสาน.

มหาวิทยาลัยมหิดล. (2530). หลักสูตรพยาบาลศาสตร์ บัณฑิตฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2530 สำหรับคณะพยาบาลศาสตร์ ภาควิชาพยาบาลศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยฯ.

มาโนช หล่อตระกูล, ปราโมทย์ สุคนิชย์ บรรณาธิการ. (2550). จิตเวชศาสตร์รามาธิบดี. กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทย์ศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล.

รัตนะ บัวสนธ์. (2552). วิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลิขิต กาญจนาภรณ์. (2521). จิตวิทยาพื้นฐานพฤติกรรมมนุษย์. ม.ป.ท.

วิทยาลัยครูธนบุรี. ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย. (2522). ธนบุรีถิ่นของเรา. ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูธนบุรี. กรุงเทพฯ: วิทยาลัย

วนิษา ติคำ. (2553). “การจัดการพิพิธภัณฑ์เชิงบูรณาการ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น แหล่งเตาเมืองน่านบ้านเตาไหแช่เลียง ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วรรณา ศิลประเสริฐ. (2555). “การศึกษาคุณค่าและกระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน: กรณีศึกษาจิปาถะภัณฑ์สถานบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิลาสินี ภู่เจริญยศ. (2553). “การวิเคราะห์แบบ SWOT เกี่ยวกับทัศนคติต่อพุทธศาสนาและการรักษาทางจิตเวชของจิตแพทย์ไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิต ภาควิชาจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิรินทร คุ้มโภคา. (2557). “การจัดการพิพิธภัณฑ์ธงชาติไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศรีพิมล ดิษยบุตร. (2537). สุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช. คณะพยาบาลศาสตร์ วิทยาลัยเฉลิมกาญจนา. ม.ป.ท.

สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา. (2558). ย้อนรอยปากคลองสานสู่หลังคาแดง. พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอกการพิมพ์.

สมบัติ สกุลพรรณ์. (2559). การพัฒนาโปรแกรมการให้การปรึกษาโดยการปรับความคิดและพฤติกรรมสำหรับผู้ติดสุราที่เป็นโรคซึมเศร้าที่มารับบริการในโรงพยาบาลชุมชน วารสารการพยาบาลจิตเวชและสุขภาพจิต. ปีที่ 30 ฉบับที่ 2.

สมโภช 100 ปี เขตคลองสาน. (ม.ป.ป.). คำนิยมจากอดีตผู้อำนวยการเขตคลองสาน. ม.ป.ท.

สมภพ ศรานุรักษ์. (2559). “แนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์การแพทย์ศิริราชให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการบริการและการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

สาโรช บัวศรี. (2553). รำลึกคุณูปการ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. (2550). พิพิธภัณฑ์ในฐานะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ. ปีที่ : 8 ฉบับที่ : 16 เลขหน้า : 26-31.

สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร. (2554). พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร Bangkok Local Museum. กรุงเทพฯ: สำนัก, 2554.

สุนีย์ ภัทรเจียรพันธุ์. (2556). “การจัดการแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำบาตร กรณีศึกษาร้านหัตถกรรมไทยโบราณ”. การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุพิชญา จันทร์พรรค. (2552). การศึกษาแนวทางการปรับปรุงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กายวิภาคศาสตร์คองดอน. ม.ป.ท. มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุมาลี สังขศรี และคณะ. (2548, ค-จ). รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต: พิพิธภัณฑ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

สุมนา พิศลยบุตร. (2536). 104 ปี โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สุรพล นาถะพินธุ. (ม.ป.ป.). พิพิธภัณฑ์. ม.ป.ท.

เสวิกุล จำสนอง. (2546). “พฤติกรรมการดูแลตนเองและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยโรคจิตเภทที่เข้ารับการรักษาแบบผู้ป่วยใน โรงพยาบาลจุฬาภรณ์ และสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สโรชา เมฆอรุณ. (2557). “การจัดการพิพิธภัณฑ์ในสถานศึกษาเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์การศึกษาไทย โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยและพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษาโรงเรียนเทพศิรินทร์”. รายงานการวิจัยแผนงานอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาศาสนา ศิลปและวัฒนธรรมผลผลิต: ผลงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อรรถพล เพียรประเสริฐกุล. (2557). “การจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อัญชลี เพลินมาลัย. (2556). “แนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ประวัติการพยาบาลไทย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สัมภาษณ์

ชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์. หัวหน้ากลุ่มงานสารนิเทศและประชาสัมพันธ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา. สัมภาษณ์ 2558.

ธีรนันท์ ช่วงพิชิต. นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. สัมภาษณ์ 2560.

วีรพล อุณหรัศมี. อดีตรองผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา. สัมภาษณ์ 2558.

ศันสนีย์ กาญจนวีรวิทย์. นักจัดการทั่วไปสถาบันราชานุกูล. สัมภาษณ์ 2560.

สินเงิน สุขสมปอง. อดีตผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา. สัมภาษณ์ 2558.

โสภิณ เกตุหิรัญ. หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์โรงพยาบาลศรีธัญญา. สัมภาษณ์ 2560.

ภาษาต่างประเทศ

Ken Arnold and Thomas Söderqvist. (2011). Medical Instruments in Museums: Immediate Impressions and Historical Meanings. Isis A Journal of the History of Science Society.

Rebecca Jo Plant. (1947). William Menninger and American psychoanalysis, 1946–48. Available from https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00570815

Stephen Groz. (2013). Stephen Grosz's collection of case histories makes a subtle but powerful case for psychoanalysis.

William Cullen, J. Correa da Serra, Zaccheus Collins and Thos. T. Hewson (1894), pp. 90-96.

ภาคผนวก

<u>บทสัมภาษณ์บุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา และบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง</u>

เพื่อให้งานศึกษาการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา ดังนั้น การสัมภาษณ์บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับพิพิธภัณฑ์จะช่วยทำให้งานศึกษาชิ้นนี้มีความน่าเชื่อถือในเรื่องของข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปเสนอแนวทางการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ผู้ศึกษาจึงได้ดำเนินการแบ่งกลุ่มการสัมภาษณ์ ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้บริหารภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จำนวน 2 คน และเจ้าหน้าที่ภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จำนวน 3 คน 2) นักประวัติศาสตร์ จำนวน 1 คน และ 3) กลุ่มนักท่องเที่ยว แบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย คือ นักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 2 คน และบุคคลที่มีความสนใจในประวัติศาสตร์พื้นที่และประวัติศาสตร์ชุมชนในย่านฝั่งธน อีกจำนวน 1 คน รวมทั้งสิ้น 9 คน

1. ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ภายในสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี (อาจารย์หมอวี) อดีตตำแหน่งรองผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและปัจจุบันดำรงตำแหน่งนายแพทย์ชำนาญการพิเศษ

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันศุกร์ที่ 28 สิงหาคม 2558 เวลา 9.00 – 11.00 น.

ผลการสัมภาษณ์: จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลจากนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี (อดีตรองผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2558 เวลา 9.00 – 11.00 น. ทำให้ได้ทราบถึงเหตุการณ์ และความสำคัญของประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา นายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี เล่าว่า เริ่มตั้งแต่พื้นที่ที่สร้างโรงพยาบาลแห่งนี้ขึ้นเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ย่านฝั่งธน ในอดีตเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 โรงพยาบาลแห่งนี้สร้างขึ้นบนพื้นที่แฟลตตำรวจ บริเวณป้อมป้องปัจจามิตร ด้วยเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ ต่อมามีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ได้ยกเพิ่มให้อีก 3 ไร่ รวมแล้วเป็น 7 ไร่ เพราะเนื่องจากพื้นที่ในการดูแลรักษาพยาบาลผู้ป่วยที่มีอาการทางประสาทมีขนาดไม่เพียงพอและไม่สามารถรองกับจำนวนของผู้ป่วยที่มีอัตราเพิ่มขึ้นมากได้ในแต่ละเดือน

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2447 มีผู้ป่วยเพิ่มมากขึ้น น้ำท่วมบ่อย โรงพยาบาลจึงต้องมาขอพื้นที่บ้านพักของพระยาภักดีภัทรากร (เจ้าสัวเกงซัว) ที่เป็นที่ดินที่มีปัญหาถูกฟ้องร้อง ติดหนี้หลวง

โดยพระยาภักดีภัทรากร ต้องนำที่ดินตรงนี้มาชำระหนี้ให้หลวง โดยมีตระกูลบุนนาค (ท่านเจ้าพระยาช่วง บุนนาค) เป็น ผู้ทราบเรื่องราว และชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถัดมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีดำริสั่งให้แพทย์ หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบหาซื้อที่ดินเพิ่ม โดยมีข้อกำหนดว่าที่ดินนั้นจะต้องมีความห่างไกลจากผู้คน เพื่อใช้เป็นสถานที่รักษาและบำบัดผู้ป่วยที่เป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน ทางทีมแพทย์ หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบของโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา จึงได้เสาะแสวงหาที่ดินที่จังหวัดนนทบุรี เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการรักษาและบำบัดผู้ป่วยที่เป็นโรคติดต่อและไม่สามารถออกมาใช้ชีวิตร่วมกับคนปกติได้ และปัจจุบันสถานที่แห่งนี้ ได้เปิดให้เป็นโรงพยาบาลจิตเวชอีกแห่งหนึ่ง นั่นคือ “โรงพยาบาลศรีธัญญา”

สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเริ่มสร้างขึ้นอย่างแท้จริง เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 หลังจากโรงพยาบาลศิริราชเป็นเวลา 1 ปี (26 เมษายน พ.ศ. 2431) สมัยนั้นโรงพยาบาลศิริราชเป็นโรงพยาบาลแห่งแรกที่เปิดรับให้ผู้ป่วยหลากหลายประเภทเดินทางเข้ามารับการรักษา รวมไปถึงผู้ป่วยที่มีอาการทางประสาทก็ได้เดินทางเข้ามารับการรักษาอยู่มากพอสมควร ทั้งนี้โรงพยาบาลศิริราชเองไม่สามารถรับผู้ป่วยเอาไว้ทั้งหมดได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงพยาบาลเฉพาะทางที่ไว้สำหรับรักษาคนไข้ที่มีอาการทางประสาทขึ้น นั่นคือ โรงพยาบาลคนเสียจริต ปากคลองสาน (ชื่อในอดีตของโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา) ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา จึงเริ่มให้การรักษา และพยาบาลคนไข้ที่มีอาการทางประสาท และรับผิดชอบงานด้านจิตเวชศาสตร์อย่างแท้จริง

โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา เป็นโรงพยาบาลจิตเวชแห่งแรกของประเทศไทยที่มีอายุยาวนานถึง 130 ปี องค์ประกอบหลายอย่างที่เกี่ยวกับโรงพยาบาล เช่น ต้นไม้ สิงโตหิน เครื่องมือทางการแพทย์ วิธีการที่ใช้ในการรักษา เอกสารตำราทางวิชาการ ล้วนแล้วเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ควรค่าแก่การเก็บอนุรักษ์ดูแลรักษา เพื่อใช้เป็นแนวทางการเรียนรู้และต่อยอดงานด้านจิตเวชศาสตร์ต่อไปในอนาคต

นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ เป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ และมีนายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว พร้อมคณะแพทย์ เป็นผู้สร้างพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ขึ้น เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2527 – 2532 พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ก็ได้ถูกสร้างขึ้นบนพื้นที่ที่เป็นบ้านพักของผู้อำนวยการ โครงสร้างอาคารของพิพิธภัณฑ์ทั้งหมดถูกออกแบบโดยช่างชาวจีนที่ใช้โปสการ์ดรูปภาพ เป็นแบบ เพราะฉะนั้นอาคารพิพิธภัณฑ์จึงมีโครงสร้างที่ไม่สวย และดูทรุดโทรม แต่เดิมภายในมีห้องจัดแสดงทั้งหมดจำนวน 9 ห้อง แต่ปัจจุบันเหลืออยู่เพียง 4 ห้อง บ่อยครั้งที่ทางโรงพยาบาลพยายามหาช่างเข้ามาซ่อมแซมบูรณะแต่ไม่เป็นผลสำเร็จ นายแพทย์หทัย ชิตานนท์จึงได้ยกอาคารหลังนี้ให้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ และได้ให้กรมศิลปากรเข้ามาบูรณะซ่อมแซม อีกทั้ง ยังได้รับรางวัลอาคารอนุรักษ์ดีเด่นจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เมื่อปี พ.ศ. 2530

สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันที่อาคารพิพิธภัณฑ์กำลังดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซมอยู่ ซึ่งคาดว่าแล้วเสร็จเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2559 ทั้งนี้ วันเวลาที่กำหนดยังไม่เป็นที่แน่ชัด เพราะเนื่องจากทางรองผู้อำนวยการนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี ต้องการให้พิพิธภัณฑ์ดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซมโดยเร็วที่สุด เพราะในอนาคตทางสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ได้มีแผนที่จะบูรณะ

พิพิธภัณฑ์ให้ไปในทิศทางสาธารณะ ชุมชน และสังคม โดยยังอนุรักษ์ความเป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์แห่งนี้ไว้

แท้จริงแล้วคุณค่า และความสำคัญของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ที่ไม่ใช่เป็นเพียงแหล่งการเรียนรู้เหมือนพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ทั่วไป ไม่ใช่เป็นเพียงพิพิธภัณฑ์จัดแสดง ไม่ใช่พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ แต่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จากการค้นคว้าทางการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ คือ พิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมโบราณสถาน และโบราณวัตถุ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงความรู้ตั้งแต่ประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้นแล้ว พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จึงนับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์การแพทย์จิตเวชที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง

ภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ ได้รวบรวมสิ่งจัดแสดง ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี นับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ในยุคของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน อาทิเช่น เครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ ได้แก่ เครื่องช็อตไฟฟ้า เครื่องดมยา เครื่องออกซิเจนสนาม และเครื่องอบความร้อนลึก เป็นต้น จากนั้นแล้วยังมีอุปกรณ์การรักษาผู้ป่วยที่มีหลากหลายวิธี เช่น การรักษา และการบำบัดด้วยน้ำเป็นการให้ผู้ป่วยนอนลงแช่อ่างน้ำ เพราะโรงพยาบาลเชื่อว่าน้ำจะทำให้อาการของผู้ป่วยดีขึ้น และสงบลง การใช้เสื้อรัดที่เป็นเสื้อเกราะจะใช้กับผู้ป่วยที่มีอาการในระยะคลั่งใช้ในสมัยหลังสงครามที่ขาดแคลนยาระงับประสาท และสุดท้ายวิธีที่เห็นผลที่สุดนั่น คือ การรักษาผู้ป่วยด้วยเครื่องรักษาไฟฟ้า

ตลอดระยะเวลา 29 ปี (พ.ศ. 2532 – 2561) พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ ไม่ได้รับการปรับปรุง และการจัดการอย่างดีเท่าที่ควร แต่สิ่งที่สำคัญคือปัจจุบันพิพิธภัณฑ์แห่งนี้กำลังได้รับการปรับปรุงบูรณะซ่อมแซม สิ่งจัดแสดงทั้งหมดถูกเคลื่อนย้ายไปเก็บไว้ที่อาคารราชสาทิส (ตึกผู้ป่วยชายด้านใน) ชั้น 6 พร้อมกับแผนที่วางไว้สำหรับอนาคต ซึ่งเงินงบประมาณที่ใช้ในการปรับปรุงอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นเงินงบประมาณที่ได้จากทางโรงพยาบาล ด้วยจำนวนเงิน 11,146,047.54 บาท นอกจากนั้น นายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี ยังได้กล่าวทิ้งท้ายไว้ถึงเรื่องแผนการดำเนินงานในอนาคตที่จะเกิดขึ้นกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาดังนี้

การวางแผนงาน สำหรับในอนาคตพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา จะเข้ามามีส่วนร่วมในการให้บริการเพื่อสาธารณะ ชุมชน และสังคม โดยใช้พื้นที่ด้านหน้าของพิพิธภัณฑ์เป็นจุดพักรถจักรยาน ด้านล่างของอาคารพิพิธภัณฑ์จะทำในส่วนของคาเฟ่ร้านกาแฟชื่อ “ร้านกาแฟหลังคาแดง” ซึ่งปัจจุบันร้านกาแฟนี้ได้เปิดให้บริการอยู่ที่ตึก OPD (บริเวณภายในอาคารจุดช่องรับยาและชำระเงิน) เปิดให้บริการเมื่อวันอังคารที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2558 โดยใช้งบประมาณของมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา โดยวัตถุประสงค์หลักในการเปิดร้านกาแฟ คือ เพื่อให้ผู้ป่วยของทางโรงพยาบาลได้มีโอกาสฝึกอาชีพ มีรายได้ และเป็นวิธีการบำบัดรักษาอาการของคนไข้ให้ดีขึ้นอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งด้านบนของอาคารก็ยังคงอนุรักษ์ความเป็นพิพิธภัณฑ์จิตเวชศาสตร์ไว้ดังเดิม

การให้บริการ ด้านหลังของอาคารพิพิธภัณฑ์ เป็นในส่วนของสนามกีฬาเทนนิส ซึ่งสนามเทนนิสในส่วนนี้อยู่บนพื้นที่เดียวกับพิพิธภัณฑ์ และได้มีการปรับเปลี่ยนบริเวณหน้าดินของพื้นสนามตั้งแต่พื้นดินเป็นพื้นปูนจนถึงปัจจุบันเป็นพื้นยาง สมัยก่อนเปิดให้บริการแก่พนักงานภายในโรงพยาบาล ไม่ได้เปิดเป็นสาธารณะทั่วไป ปัจจุบันนายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี จึงเล็งเห็นว่าจะทำให้พื้นที่สนามเทนนิส และพื้นที่ด้านหลังอาคารพิพิธภัณฑ์ที่เดิมเป็นบ้านพักบริวาร ควรได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมในการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ และเมื่อพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้รับการซ่อมแซมปรับปรุงในส่วนของอาคารพิพิธภัณฑ์แล้ว จากนั้นพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาต้องการให้มีการจัดการรูปแบบพิพิธภัณฑสถานขึ้น

กล่าวโดยสรุปว่า ผลจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์นายแพทย์วีรพล อุณหรัศมี (อดีตรองผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) บุคคลสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา (Key Message) พบว่า ความเป็นมาเป็นไปภายใต้ความตั้งใจจริงของผู้บริหารสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาที่เกิดขึ้นจากรุ่นสู่รุ่น นับเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ และมีคุณค่าต่อพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ทั้งในแง่มุมของการอนุรักษ์ การสงวนรักษา ความเป็นหนึ่งในเรื่องของประวัติศาสตร์พื้นที่ตั้ง การเก็บรักษาวัตถุสะสม โบราณวัตถุ และโบราณสถานที่ได้เกิดขึ้นตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ตลอดจนการที่ได้เป็นอาคารอนุรักษ์ดีเด่นและได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร ปัจจัยเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดความต้องการของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ต้องการจะเห็นพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้อยู่ต่อไปได้ในอนาคต ดังนั้น ขั้นตอน และกระบวนการดำเนินต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากผู้ศึกษา โดยอาศัยการวิเคราะห์ด้วยวิธีการ SWOT Analysis จะเป็นเครื่องมือช่วยให้พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาพบแนวคิด และวิธีการปรับตัวให้เข้ากับความต้องการที่จะเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ได้รับการจัดการตามหลักมาตรฐานพิพิธภัณฑ์สากลโลก

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง อดีตตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันพฤหัสบดีที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.00 – 16.00 น. ณ ห้องประชุม ตึกอำนวยการชั้น 2

ผลการสัมภาษณ์: ให้การสัมภาษณ์ในวันที่ประชุมโครงการรฦกธนบุรี 250 ปี ได้พูดถึงเรื่องการปรับปรุงคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ในการจัดทำกิจกรรมที่สนับสนุนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ดำเนินการจัดทำทะเบียนและประวัติวัสดุ ครุภัณฑ์ ที่จัดเก็บจากการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา สำรวจ รวบรวมวัตถุของที่มีคุณค่า เพื่อจัดทำทะเบียนให้กับพิพิธภัณฑ์ จัดเก็บข้อมูลทะเบียนสิ่งของทั้งหมดเพื่อเป็นฐานข้อมูล จัดหาสถานที่เพื่อทำคลังพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนปฏิบัติภารกิจตามที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนั้น ยังมีการเสนอให้เปลี่ยนชื่อเป็น คณะอนุกรรมการจัดทำคลังพิพิธภัณฑ์

การจัดทำทะเบียนและรวบรวมสิ่งของต่าง ๆ คือ ของเหล่านั้นต้องเป็นของที่เคลื่อนย้ายได้ และเคลื่อนย้ายไม่ได้ ต้องนำมาลงทะเบียนไว้ทั้งหมดก่อนแล้วจึงพิจารณาถึงการจัดแสดง และทำประวัติ อาจารย์สินเงิน เน้นในเรื่องของการจัดให้มีบรรยายการจัดทำทะเบียนให้แก่

คณะทำงานพิพิธภัณฑ์ที่รับผิดชอบทำคลังพิพิธภัณฑ์ และไปศึกษาดูงานพิพิธภัณฑ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เช่น พิพิธภัณฑ์ศิริราชพยาบาล เพราะวัตถุข้าวของเครื่องใช้จะมีลักษณะคล้าย ๆ กัน จะได้ใช้คำศัพท์ หรือ การเรียกประวัติที่เหมือนกัน

นอกจากนั้น การจัดนิทรรศการต้องขอความร่วมมือกับหน่วยงานใกล้เคียง เช่น สำนักงานเขตให้เข้าเป็นกรรมการ เพราะจะได้ช่วยในการประชาสัมพันธ์ และกำลังคนในการทำความสะอาด ตกแต่งบริเวณโดยรอบของสถานที่จัดงาน ทำหนังสือราชการขอความร่วมมือ จัดหางบประมาณ ต้องดูเรื่องระยะเวลาในการจัดงานเพื่อไม่ให้เกิดการทับซ้อน การประชาสัมพันธ์ ต้องจัดทำอย่างต่อเนื่องกันกับกิจกรรมที่หน่วยงานอื่น ๆ จัด เพื่อให้เป็นที่สนใจและผู้เข้าชมได้ทราบข้อมูลติดตามเข้าชมได้ อย่างไรก็ดี กิจกรรมที่จะจัดแสดงนิทรรศการจะเป็นการประกวดภาพถ่ายท้องถิ่นเน้นเฉพาะของเขตธนบุรี เขตคลองสาน เขตบางกอกใหญ่ เพราะเป็นกรุงธนบุรีเดิม สำหรับเขตอื่น ๆ สมัยก่อนยังเป็นเทือกสวนไร่นา แต่การจัดประกวดภาพนั้น ต้องใช้งบประมาณมากเพราะต้องมีเงินรางวัล

เรื่องอื่น ๆ ที่ยังต้องให้ความสนใจ คือ การทำให้คำว่า พิพิธภัณฑ์ ดูน่าสนใจ มีการจัดกิจกรรมให้คนทั่วไปได้เข้าร่วมไม่ต้องกลัวผู้ป่วย ตึกโบราณอาจทำให้เป็นที่พักรถจักรยาน ที่ดื่มกาแฟ ที่อ่านหนังสือ ต้นไม้ในโรงพยาบาลก็เอาไว้ใช้ประโยชน์ ติดชื่อ ติดรายละเอียดและคุณประโยชน์ให้ความร่มรื่น เราต้องทำให้เรื่องของเราน่าสนใจไม่น่าเบื่อ มีศิลปะและมีความบันเทิงเป็นต้น

กล่าวโดยสรุปว่า การดำเนินงานต่าง ๆ ต้องอาศัยขั้นตอนและกระบวนการหลายขั้นตอน ต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน และอีกหลายหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา ตลอดจนเรื่องของงบประมาณในการจัดงานที่ต้องมีการคิดและวางแผนล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอน

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ (พี่ณา) ตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มงานสารนิเทศและประชาสัมพันธ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: 2 ครั้ง คือ 1) วันจันทร์ที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2561 เวลา 10.00 – 12.00 น. และ 2) วันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2561 เวลา 11.00 – 12.30 น.

ผลการสัมภาษณ์: นางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ เน้นการพูดถึงในเรื่องของการจัดแสดงนิทรรศการ และวัตถุสะสมภายในพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาว่า เดิมทีพื้นที่ตรงนี้มีชื่อว่า “โรงพยาบาลคนเสียจริต” ก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 หลังจากโรงพยาบาลศิริราช 1 ปี ครั้งแรกเลยที่ก่อตั้งโรงพยาบาลเราจะอยู่หลังสำนักงานเขตคลองสานโซนนั้น แรกเริ่มโรงพยาบาลมีคนไข้ประมาณ 30 คน แต่ด้วยความที่ว่าคนไข้เริ่มมีจำนวนมากขึ้น จึงต้องย้ายพื้นที่ของโรงพยาบาลมาฝั่งนี้ และในยุคนั้นพื้นที่ตอนแรก ๆ ใช้พื้นที่ของราษฎรใกล้เคียง แต่ด้วยความที่จำนวนของประชาชนที่เจ็บป่วยมีมากขึ้น ทำให้เนื้อที่ของโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยามีไม่เพียงพอ จึงได้ขอที่ของตระกูลบุนนาค รวมถึงที่ดินของเจ้าพระยาภักดีภัทรากรที่ติดหนี้หลวง และราษฎรใกล้เคียงที่เราขอซื้อ โดยรวมแล้วมีเนื้อที่ประมาณ 44 ไร่ครึ่ง

เป็นเหตุให้ได้พื้นที่ที่กำเนิดโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาขึ้น ซึ่งเราเปลี่ยนชื่อโรงพยาบาลมาทั้งหมด 4 ครั้ง เดิมอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นบ้านพักของผู้อำนวยการโรงพยาบาล ผู้อำนวยการโรงพยาบาลตอนแรกจะเป็นชาวต่างชาติ แล้วหลังจากนั้นมา ประมาณปี พ.ศ. 2530 มีดำริของผู้อำนวยการโรงพยาบาลว่าต้องการให้อาคารแห่งนี้เป็นอาคารอนุรักษ์เลย ซึ่งก่อนหน้ามีการบูรณอาคารมาทั้งหมดแล้ว 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2528 และล่าสุดในปี พ.ศ. 2559 ด้วยเงินงบประมาณ 22 ล้านบาท เพราะอาคารหลังนี้มีอายุประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว

แนวคิดหลักที่ใช้ในการจัดแสดงส่วนใหญ่มาจากการแต่งตั้งคณะกรรมการ เน้นการบริหารงานของรูปแบบคณะกรรมการบริหารพิพิธภัณฑ์มีหลายคน มาจากคำสั่งแต่งตั้ง ต้องมีการเข้าประชุมหลังจากได้รับหนังสือแต่งตั้ง ซึ่งจริง ๆ แล้ว พื้นที่ของโรงพยาบาลนั้นมีทั้งหมด 44 ไร่ครึ่ง ส่วนที่เป็นที่ของท่าน (วร บุนนาค) จะมีเพียงแค่รอบบ้าน และตัวบ้านเท่านั้น จากนั้น เป็นการพานำชมและอธิบายถึงการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ว่ามีอะไรบ้าง โดยเริ่มที่ โต๊ะเครื่องแป้งที่คนไข้จิตเวชชั้นสูงใช้จริงในสมัยก่อน แบ่งออกเป็นห้องพิเศษ และห้องสามัญ ส่วนระฆังโบราณที่เห็นจะเป็นระฆังสมัยก่อนเพื่อตีบอกเวลาให้กับคนไข้ เรื่องเล่าคือมีคนบอกว่าถ้าตีระฆังจากโรงพยาบาลสมเด็จได้ยินดังไปถึงเยาวราช นอกจากนี้ ยังมีถังไม้ในการใส่ข้าวให้คนไข้ในสมัยก่อน ถัดมา เป็นการจัดแสดงเกี่ยวกับประวัติโรงพยาบาล และประวัติของผู้อำนวยการโรงพยาบาล ต่อมา เป็นพื้นที่การจัดแสดงในส่วนของการบำบัดการรักษา เช่น การขึ้นเสื้อ การนอนลงในน้ำ การคุมขังคนไข้ เครื่องช็อตไฟฟ้า ถัดไป เป็นส่วนพื้นที่จัดแสดงเกี่ยวกับเอกสารทางวิชาการ และเป็นรูปภาพของอาจารย์ฝน แสงสิงแก้ว อาจารย์หลวงวิเชียร แพทยาคม ท่านช่วง บุนนาค และท่านวร บุนนาค

นางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ ยังให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมถึงการอัพเดตความคืบหน้าของอาคารพิพิธภัณฑ์หลังจากที่ได้ดำเนินการซ่อมอาคารพิพิธภัณฑ์ไปแล้วด้วยเงินงบประมาณ 22 ล้านบาท โดยใช้เวลาประมาณ 1 ปี และเปิดให้บริการหลังซ่อมมาเป็นเวลาอีก 1 ปี งานแรกที่เราตัวพิพิธภัณฑ์คือ เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ในโครงการรภุกธนบุรี 250+ นิทรรศการชั่วคราวที่เน้นการจัดแสดงภาพถ่าย โดยเราดำเนินงานร่วมกันประมาณ 20 หน่วยงาน และเป็นหน่วยงานที่เป็นทางด้านประวัติศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งเปิดตัวครั้งแรกที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา หลังจากนั้น ทางทีมงานพิพิธภัณฑ์ได้กลับมานั่งทบทวนรูปแบบที่เราได้คุยกันไว้ตั้งแต่แรกแล้วว่าจะทำเป็นนิทรรศการชั่วคราว ซึ่งมีการแบ่งคณะทำงานพิพิธภัณฑ์ ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ทีมคลังพิพิธภัณฑ์ ทำหน้าที่สำรวจของที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ของที่จะเอาเข้าพิพิธภัณฑ์ได้ โดยใช้เจ้าหน้าที่ของฝ่ายประชาสัมพันธ์เดิมเป็นผู้ดูแล เดิมเรามีทะเบียนวัตถุอยู่แล้ว ซึ่งทะเบียนวัตถุเกิดขึ้นจากตอนที่เราย้ายของซ่อมตึก ต้องทำเพราะจะได้รู้ว่าของอยู่ตรงไหนบ้างเราถึงจะขนย้ายได้ ทำทะเบียนวัตถุตอนปี พ.ศ. 2559 ทำทะเบียนวัตถุแยกเป็นห้องเป็นชั้นไปเลย เพื่อการขนย้ายของเข้าออกง่าย โดยการไล่ขนย้ายของทีละห้อง กระบวนการคือเริ่มคุยกับทีมสถาปัตย์ก่อนถ่ายรูปเจาะมุมกว้างมุมแคบ และทำการบันทึกทะเบียนวัตถุ ประกอบด้วยทีมงานประมาณ 4 – 5 คน คนในโรงพยาบาลทั้งหมด ได้แก่ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ (ฝ่ายอาคารและสถานที่)

ทีมวิชาการพิพิธภัณฑ์ ทำเนื้อหานิทรรศการเป็นหน้าที่หลัก บริหาร ดูแล ตอนมีของเข้ามาใหม่ ให้มีการอัพเดตทะเบียนวัตถุ อันไหนเป็นอย่างไรบ้าง โดยมีผู้อำนวยการโรงพยาบาลเป็นผู้รับมอบของเข้ามาผ่านการส่งจดหมาย นางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ กล่าวถึงอาจารย์สินเงิน (นายแพทย์สินเงิน สุขสมปอง อดีตผู้อำนวยการสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา) ว่า *“ตอนที่พระเทพเสด็จมาเปิดงาน 120 ปี เมื่อปี พ.ศ. 2552 ได้ของจำพวก พู่กัน ถ้วย ชาม โต๊ะ เก้าอี้ ภาพถ่ายจริงอะไรต่าง ๆ ของอยู่กับผม.. ให้นำมาใส่ไว้ในพิพิธภัณฑ์”* นอกจากนั้น ยังมีของประเภทเครื่องมือการแพทย์ เช่น เครื่องผ่าตัดสมองด้วยความเย็นแต่ก็ยังไม่ได้เอามาจัดแสดง ตอนนี้ของอยู่ที่ห้องสมุดของโรงพยาบาล ของยังมีความกระจัดกระจายอยู่มาก ต้องรีบนำมาเข้าทะเบียนวัตถุให้มีการอัพเดต ของอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มาจัดแสดงคือยังอยู่ในห้องทำงานของอาจารย์สินเงิน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลักคือ อาจารย์หมอวีเป็นผู้ดำเนินงาน นอกจากนั้น ในเรื่องของวัตถุสะสม และของหลัก ๆ ได้มาจากการรับบริจาค และของที่มีอยู่เดิมในพิพิธภัณฑ์

ทีมบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ คือ ต้องมีผู้จัดการพิพิธภัณฑ์ ซึ่งยังเป็นตำแหน่งที่ว่างอยู่ โดยเรากำหนดว่าเราขอตัวแทนของทีมสหวิชาชีพ เช่น พยาบาล นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์มาเป็นผู้นำชมบางอย่างในพิพิธภัณฑ์ เช่น เป็นเรื่องของนักจิตวิทยาที่จะสามารถให้ข้อมูลในเชิงของการบำบัดรักษาได้ แต่ถ้าเป็นเรื่องของสื่อ เป็นเรื่องของบุคคลทั่วไปเป็นหน่วยงานประชาสัมพันธ์เป็นผู้รับผิดชอบ หากเป็นนักศึกษาสังคมสงเคราะห์ก็เป็นในส่วนของนักสังคมสงเคราะห์เข้ามาให้ข้อมูลบรรยายได้ ส่วนผู้จัดการพิพิธภัณฑ์ต้องรอผู้อำนวยการโรงพยาบาลบอกมาว่าเป็นใครมา

พี่ณา (นางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์) ยังบอกอีกว่า... อาจารย์หมอวีพูดถึงตำแหน่งภัณฑารักษ์ว่าจะให้ใครมารับผิดชอบแต่ต้องหารือกับผู้อำนวยการก่อนว่าจะเป็นใคร เพราะถ้ามีภัณฑารักษ์เค้าก็จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดการพิพิธภัณฑ์ ต้องดูก่อนว่าตำแหน่งนี้ได้หรือเปล่า “ถ้ามีก็จะเปิดสอบจากภายนอก ซึ่งไม่รู้ว่าหากไปขอตำแหน่งนี้เพิ่มจากกรมสุขภาพจิต กพ. จะยอมไหม.. มันเป็นเรื่องของระเบียบราชการ โรงพยาบาลอยากได้คนมา แต่ไม่รู้จะได้มาหรือเปล่า”

ที่นี้ พูดถึงในเรื่องของเงินค่าใช้จ่ายต่าง ๆ หลาย ๆ อย่างทำผ่านมูลนิธิ เช่น ลานจอดรถเราก็ใช้เงินจากค่าบัตรมาจ้างคนงานที่ให้มาอยู่ ร้านกาแฟก็ใช้เงินจากมูลนิธิ เราทำงานผ่านระบบราชการเรื่องเงินเป็นเรื่องยาก แต่ถ้าเราทำผ่านเงินนอกมันไม่ต้องมาสนใจว่าจะผ่านหรือไม่ผ่านโครงการนู่นนี่ต่าง ๆ ซึ่งมูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาเป็นการขอก่อตั้งขึ้น รวมตัวกันไปจดทะเบียน และก่อตั้งขึ้น ไม่เกี่ยวกับราชการ ไม่มีสายการบังคับบัญชา สามารถจัดการได้ง่ายกว่า รายได้หลักมาจากการรับบริจาคผ่านช่องทาง ต่าง ๆ มีกรรมการฝ่ายหารายได้ มีการจัดกิจกรรมเพื่อรับบริจาค มีการเชิญชวนอยู่เรื่อย ๆ อยู่แล้ว

กล่าวโดยสรุปว่า ในการลงพื้นที่สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลนางสาวชนสินันท์ ธนาพัฒน์ธนนท์ ทำให้ทราบถึงกระบวนการ และโครงสร้างการจัดการภายในพิพิธภัณฑ์ในเชิงลึก อธิบายให้เข้าใจ และเห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งในแง่ของการบริหารงาน คณะกรรมการ เงินงบประมาณ ตลอดจนหน้าที่ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการพิพิธภัณฑ์ ทั้งนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงว่าความแตกต่างระหว่างการดำเนินงานภายใต้รูปแบบของรัฐฯ และเอกชนที่มีความยากง่าย และสลับซับซ้อนต่างกัน

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นางสาวเพียงจันทร์ วงศ์ทวีสุข (พี่ก้อย) ตำแหน่ง นักประชาสัมพันธ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันอังคารที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 14.00 – 15.30 น.

ผลการสัมภาษณ์: พูดในเรื่องของประวัติความเป็นมาว่าเดิม พิพิธภัณฑ์ตรงนี้เคยเป็นอาคารบ้านพักผู้อำนวยการ เดิมมีชื่อว่าโรงพยาบาลคนเสียจริต และต่อมาได้ถูกเปลี่ยนชื่อไปตามลำดับ พื้นที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเคยทำการบูรณะอาคารมาแล้ว 2 ครั้ง มีศาสตราจารย์นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ เป็นผู้ริเริ่มเห็นคุณค่าความสำคัญของงานด้านจิตเวช พี่ในฐานะนักประชาสัมพันธ์จึงอยากให้ความรู้ในเรื่องของการขอเข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ คือ ต้องทำหนังสือราชการส่งตรงถึงผู้อำนวยโรงพยาบาลเพื่อทำการอนุมัติและขอได้รับการอนุญาติให้เข้าชม ซึ่งพิพิธภัณฑ์จะให้บริการในวันจันทร์ ถึง วันศุกร์ เวลา 9.00 – 16.00 น. ไม่เสียค่าเข้าชมนะ ถ้าสนใจเข้ามาดูต้องทำหนังสือขอเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์มา

กล่าวโดยสรุปว่า พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ต้องทำหนังสือขอเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ทุกครั้ง เนื่องจาก ต้องได้รับการอนุมัติจากผู้อำนวยการโรงพยาบาลเสียก่อน จึงจะได้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ตามต้องการ

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นางสาวอติมา นิลานุช (น้องเปา) ตำแหน่งนักจัดการงานทั่วไปสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันอังคารที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2560 เวลา 15.30 – 16.30 น.

ผลการสัมภาษณ์: ตอนนี้พิพิธภัณฑ์ก็ยังเงียบ ๆ นะพี่ เพราะจริง ๆ แล้ว มันคือพิพิธภัณฑ์ปิด ไม่ใช่พิพิธภัณฑ์ที่เปิดให้บริการทั่วไปเหมือนอย่างที่อื่นอะ คือ แต่ก็มีคนเข้ามาดูนะ อย่างพวกนักศึกษาแพทย์พยาบาลที่เค้าต้องมาดูเป็นประจำทุกปี แต่ถ้าอย่างช่วงที่เราซ่อมตึกพิพิธภัณฑ์ก็จะยังไม่มี ก็ต้องแจ้งเค้าไปว่าเรากำลังซ่อมแซมปรับปรุงตัวอาคาร เพราะจริง ๆ แล้ว การที่พวกนักศึกษาแพทย์พยาบาลต้องเค้ามาศึกษาที่พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นเพราะมันเป็นภาคบังคับว่าต้องเป็นหลักสูตรในการเรียนของเค้า ตอนนี้ก็ยังไม่ได้ปรับปรุงรายการและจำนวนคนที่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ไปได้สักเท่าไหร่เลย

กล่าวโดยสรุปว่า กลุ่มผู้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์หลัก ๆ แล้ว คือกลุ่มของนักศึกษาแพทย์ พยาบาล เนื่องจาก วิชาจิตวิทยาและจิตเวชศาสตร์ เป็นวิชาที่ถูกจัดให้อยู่ในหลักสูตรของการศึกษาความเป็นแพทย์และพยาบาล อย่างนั้นแหล่งที่รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์ด้านจิตเวชได้ครบถ้วนและสมบูรณ์มากที่สุด นั่นคือ พิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา

2. นักประวัติศาสตร์

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: อาจารย์สุดารา สุจฉายา นักประวัติศาสตร์ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันพฤหัสบดีที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2559 เวลา 13.00 – 16.00 น. ณ ห้องประชุม ตึกอำนวยการชั้น 2

ผลการสัมภาษณ์: ให้การสัมภาษณ์ในวันที่ประชุมโครงการรฦกธนบุรี 250 ปี อาจารย์สุดารา ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับกรุงธนบุรีว่า มองว่าเรื่องของกรุงธนบุรีเป็นเรื่องใหญ่ จริง ๆ แล้ว ตัวธนบุรีเองต้องบอกว่ากำลังอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ มีการเปลี่ยนแปลง หลังจากที่มีรถไฟฟ้าเข้ามา มันนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงเยอะมาก ทั้งในเรื่องของที่ดินที่กำลังหลุดมือ คนที่เป็นถิ่นเดิมกำลังโยกย้ายออกในลักษณะนั้น เพราะฉะนั้น เราก็เลยคิดว่าถ้าหากเราไม่รีบเก็บเรื่องราวของธนบุรี ซึ่งจริง ๆ แล้วธนบุรีเป็นภาพสะท้อนของคนกรุงเทพฯ ในขณะที่ ฝั่งพระนครมันเปลี่ยนไปหมดแล้ว ก็เลยคิดว่าหลังจากนี้ควรต้องมีการสืบสาน หรือ การเก็บรักษาตรงนี้ไว้ก่อนที่มันจะเปลี่ยนแปลงกันไปหมด เลยคิดต่อว่าทางมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ อยากจะทำหน้าที่ประสานงานในโครงการหรือกิจกรรมของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ในวาระพิเศษ ที่ทางพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาได้จัดขึ้น คือ 1) จะจัดทำหนังสือที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับกรุงธนบุรีจนถึงความเป็นสังคมธนบุรีที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละช่วงเวลา 2) อยากจัดทำสมุดภาพธนุบุรีที่รวบรวมภาพถ่ายเก่าสะท้อนถึงกายภาพและชีวิตความเป็นอยู่ของธนบุรี 3) จัดกิจกรรมทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมตลอดปี 2560 ในพื้นที่ฝั่งธนฯ โดยเน้นให้ทุกภาคส่วนที่อยู่ในพื้นที่ฝั่งธนเข้าร่วมเป็นเจ้าภาพในการจัดงานรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองและสุดท้ายคือจัดงานเปิดตัวหนังสือและกิจกรรมเสวนาวิชาการปลายปี พ.ศ. 2560 เมื่อจัดทำหนังสือเสร็จทั้ง 2 เล่ม วางไว้คร่าว ๆ

ตอนนี้ยังอยู่ในช่วงขั้นตอนการดำเนินงาน คือ กำลังแสวงหาเครือข่ายวัตถุประสงค์ที่ต้องการเข้าร่วมเฉลิมฉลองในวาระกรุงธนบุรีครบ 250 ปี และอาจมีการจัดประชุมหารือหลังจากที่เราประสานกับเครือข่ายได้แล้ว ต่อไปเป็นการจัดหางบประมาณในการจัดทำหนังสือและกิจกรรมต่าง ๆ โดยขอสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ ห้างร้านเอกชนที่ต้องการมีส่วนร่วมในหน้าประวัติศาสตร์ จัดกิจกรรมเฉลิมฉลองในพื้นที่ฝั่งธนโดยเน้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม เพื่อจะได้เกิดความเป็นเจ้าของงานร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การทำประชาสัมพันธ์โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นที่กว้างขวาง ซึ่งตอนนี้ความคืบหน้าของการดำเนินงานก็คือ ได้มีการติดต่อวารสาร อ.ส.ท. ซึ่งจะให้การสนับสนุนในเรื่องภาพถ่ายในย่านฝั่งธนฯ ตั้งแต่ที่เค้าเริ่มทำตัวนิตยสารมาติดต่อทางสำนักพิมพ์ต้นฉบับและสำนักพิมพ์สารคดีเพื่อสนับสนุนการจัดทำข้อมูลข้อเขียนและการออกแบบสิ่งพิมพ์ ตลอดจนภาพถ่ายที่เกี่ยวข้อง และได้คุยกับทางกองสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาว่าจะสนับสนุนการจัดประชุม การจัดกิจกรรม ซึ่งตัวมูลนิธิเล็ก-ประไพฯ จะสนับการเก็บข้อมูลทางวิชาการ รวมถึงสภาวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น เขตคลองสาน เขตธนบุรี เพราะเราอยากให้เกิดความร่วมมือของฝั่งธนฯ ส่วนตอนนี้ องค์กรที่อยู่ระหว่างการทาบทามก็มี ไอคอนสยาม ธนาคารกสิกรไทยสำนักงานใหญ่ สถาบันอาศรมศิลป์ ททท. สำนักงานกรุงเทพ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี และมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา คิดว่าจะต้องไปทาบทาม

กล่าวโดยสรุปว่า ในปัจจุบันเขตธนบุรีเป็นพื้นที่ที่ควรได้รับการอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจาก ความเจริญในการขนส่งและการคมนาคมอย่างรถไฟฟ้ากำลังขยายตัวออกเข้ามาอย่างรวดเร็ว กลืนกินที่อยู่อาศัยเดิมของชาวบ้านไปจนเกือบหมด เพราะฉะนั้น การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อพื้นที่จะช่วยส่งเสริมให้ความเป็นธนบุรียังไม่จางหายไป ผู้คนยังคงจำภาพเก่า ๆ ในอดีตได้ แต่ถึงอย่างนั้นแล้ว การอนุรักษ์และการสงวนรักษาพื้นที่ ยังคงต้องอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อจะทำให้พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างธนบุรีเติบโตไปพร้อม ๆ กับความเจริญเหล่านี้ได้

3. กลุ่มนักท่องเที่ยว

แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ด้วยกันคือ นักท่องเที่ยวชาวไทยทั่วไป จำนวน 2 คน และบุคคลที่มีความสนใจในประวัติศาสตร์พื้นที่และประวัติศาสตร์ชุมชนในย่านฝั่งธน จำนวน 1 คน

นักท่องเที่ยวชาวไทยทั่วไป

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นางสาวจิตรา อานมณี (พี่ตาล) และนางสาววรวรรณ มิ่งขวัญ (พี่อุ้ม) อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันอาทิตย์ที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2561 เวลา 10.00 – 12.00 น.

ผลการสัมภาษณ์: นางสาวจิตรา อานมณี (พี่ตาล) และนางสาววรวรรณ มิ่งขวัญ (พี่อุ้ม) พนักงานบริษัทเอกชนทั้ง 2 คน ที่เป็นเพื่อนกัน และมีความสนใจในเรื่องราวของความเป็นของเก่า ความเป็นพิพิธภัณฑ์ และความเป็นฝั่งธนบุรี ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาว่า ที่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพราะพวกพี่ 2 คน ชอบมาดูเรื่องเก่า ๆ ชอบความโบราณที่อยู่ฝั่งธนบุรี ซึ่งเป็นความชอบส่วนตัวนะ ไม่ได้เรียนหรือศึกษามาแต่อย่างใด มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันไปมาว่า เดิมอาคารพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาแห่งนี้ เป็นบ้านพักผู้อำนวยการโรงพยาบาล ที่มีแนวความคิดว่าอยากจะเก็บของเก่าเกี่ยวกับอุปกรณ์ทางการแพทย์ต่าง ๆ เลยทำให้สถานที่ตรงนี้เป็นพิพิธภัณฑ์เสียเลย *“งานอดิเรกของพวกพี่ คือ การที่เป็นคนชอบเดินดูพิพิธภัณฑ์หลาย ๆ ที่ เช่น พิพิธภัณฑ์สวนสุนันทา หรือพิพิธภัณฑ์ที่อยู่ในฝั่งธนบุรี ละแวกนี้”* แล้วครั้งนี้ที่พวกพี่เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เพราะเห็นแล้วว่าพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาเป็นพิพิธภัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 โซนนี้เป็นบ้านขุนนางเก่าเยอะ เมื่อก่อนแถวพื้นที่ตรงนี้เจริญรุ่งเรืองมากนะ มาแถวนี้เลยทำให้นึกถึงตระกูลขุนนาง เจ้าพระยา และสะพานพุทธ แถวนี้มีระเบิดลงด้วยนะ อีกอย่างพวกพี่เป็นคนแถวฝั่งธนด้วยยิ่งทำให้สนใจพื้นที่แถวนี้มากขึ้นไปอีก

ข้อดีคือ มองแล้วตัวอาคารพิพิธภัณฑ์มีความหรูหรามากทั้งข้างใน และข้างนอกพิพิธภัณฑ์ ตกแต่งดี บรรยากาศก็รื่นรื่นดี แต่ข้อที่ต้องปรับปรุงแก้ไขคือ ของน้อยไปหน่อย ไม่ค่อยเห็นภาพเท่าไหร่ น่าจะมีการโชว์ให้เห็นภาพ และการบรรยายที่เยอะกว่านี้เกี่ยวกับข้าวของ และวัตถุสะสมจัดแสดงต่าง ๆ อีกอย่างคือ อากาศค่อนข้างร้อนเพราะชั้นบนของอาคารพิพิธภัณฑ์ไม่ได้ติดเครื่องปรับอากาศ

กล่าวโดยสรุปว่า ความเป็นหนึ่งของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา นั่นคือ เรื่องราวของความเก่าแก่ และความบุราณที่เกิดขึ้น ประวัติศาสตร์อันล้ำค่า และความสำคัญที่เป็นมาเป็นไป ถูกถ่ายทอดผ่านการจัดแสดง และการให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปในปัจจุบันได้อย่างน่าประทับใจ

บุคคลที่มีความสนใจในประวัติศาสตร์พื้นที่และประวัติศาสตร์ชุมชนในย่านฝั่งธน

ข้อมูลและรายละเอียดของผู้ให้สัมภาษณ์: นางสาวชวิศา ชวลิตเสวี (พี่อิ๋ว) ผู้ก่อตั้งเพจและเป็นแอดมินเพจกลุ่มบางกอกนัวร์ โดยกลุ่มบางกอกนัวร์ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณปลายปี พ.ศ. 2559 เบอร์โทรติดต่อ 062-532-2961

วันและเวลาในการเข้าสัมภาษณ์: วันพุธที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2561 เวลา 11.00 – 12.30 น.

ผลการสัมภาษณ์: “เพจบางกอกนัวร์” มีความหมายคือ การผสมผสานทุกอย่างเข้าไว้ด้วยกันให้มันดูละมุนละไม ลงตัว และพอดีกับความเป็นประเทศไทย ถ้าเปรียบกับอาหาร นั่นคือรสชาติที่กลมกล่อม เข้ากันได้ดี โดยเพจนี้จัดตั้งขึ้นจากการที่นางสาวชวิศา ชวลิตเสวี มีใจรักในเรื่องราวของประวัติศาสตร์พื้นที่และประวัติศาสตร์ชุมชนในย่านฝั่งธน

จุดเริ่มต้นของเพจบางกอกนัวร์ เป็นทริปบกทริปน้ำลงพื้นที่บริเวณวัดคลองหลวง ซึ่งตามปกติจัดทริปที่วัดอนงคารามอยู่แล้ว แต่มีล่องเรือด้วย วัตถุประสงค์หลักที่ก่อตั้งเพจบางกอกนัวร์คือ ตัวนางสาวชวิศาเป็นคนชอบถ่ายรูป ชอบเดินถ่ายรูปไปตามอาคารสถานที่เก่า ๆ ชอบเดินเข้าไปในชุมชนเก่า ๆ เดินไปและไปเจอบ้านเก่า ชุมชนเก่า ใช้เวลาในการเดินถ่ายรูป ศึกษา และเรียนรู้จากความชอบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พื้นที่ชุมชนมาสักระยะหนึ่ง จึงได้ทำการเปิดเพจบางกอกนัวร์ขึ้นมาประมาณปีกว่า ๆ โดยส่วนตัวเป็นคนชอบถ่ายบรรยากาศธรรมชาติ อีกทั้ง ยังอยากทำคอนเท้นท์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถานที่ ชุมชน อาคาร ประวัติเกี่ยวกับสถานที่เก่า ๆ ที่ไปพบเจอมาอีกด้วย จึงอยากมีข้อมูล อยากหาข้อมูลเพิ่มเติม เป็นความชอบที่บอกไม่ได้ ซึ่งการเดินทางของแต่ละทริปจะเน้นไปในย่านฝั่งธนบุรี ไม่เน้นในย่านฝั่งพระนคร

การจัดกิจกรรมของกลุ่มบางกอกนัวร์ เริ่มจากการพาล่องเรือที่คลองบางหลวง เกิดจากกลุ่มคนที่เริ่มรู้จักจากเพื่อนของนางสาวชวิศา เกิดจากการชวนเพื่อน (friend lists invite) จากเพื่อนของเพื่อน คนที่เห็นเกิดจากการโพสบ่อย ๆ เพื่อนของเพื่อนเราสนใจ ตอนนี้มีแฟนเพจอยู่ประมาณ 6,000 คน พบว่า ในปัจจุบันยังมีกลุ่มคนที่สนใจ และรักในความเป็นประวัติศาสตร์ชุมชนประวัติศาสตร์พื้นที่แบบนี้อยู่ค่อนข้างมากพอสมควร และในอนาคตคาดว่าจะเกิดขึ้นอีกเรื่อย ๆ เรื่องค่าใช้จ่าย เรื่องงบประมาณมาจาก แฟนเพจ มาจากการหักค่าใช้จ่ายในแต่ละทริปที่จัด ตกอยู่ที่คนละ 600 – 900 บาทต่อคน อย่างครั้งที่ไปคลองบางหลวงคือ การนั่งเรือเข้าไปค่าใช่จ่ายตกคนละ 900 บาท เป็นทริปเรือผสมทริปบก พาชมไปในสถานที่ต่าง ๆ การชมแต่ละสถานที่ต้องเกิดการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นก่อน ก่อนที่จะพาคนเข้าไป แต่ละสถานที่อยากที่จะให้เราเข้าไปศึกษา เผยแพร่ หรือช่วยระดมทุนเพื่อทำนุบำรุงตัวสถานที่ด้วย บางที่ก็ติดปัญหาจากกรมศิลปากร หากเป็นสถานที่ราชการ และสถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นสถานที่ราชการที่แรกที่เข้ามาได้โดยทำหนังสือถึงผู้อำนวยการโรงพยาบาล และไม่เสียค่าใช้จ่าย ส่วนมากจะเป็นการเดินชมสถาปัตยกรรมเก่า ๆ เดินไปชุมชนตลาดเจริญพาสน์ เพราะคิดว่าในย่านฝั่งธนมีความเก่าแก่ มีเรื่องเล่าย่านฝั่งธนเป็น

ย่านที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มากตั้งแต่ ตั้งแต่สมัยต้น ๆ รัตนโกสินทร์ ในทางกลับกันย่านพระนครคนมีผู้อาศัยอยู่ไม่ค่อยเยอะเป็นย่านทะเลตม ซึ่งในช่วงหลังรัชกาลที่ 3 ผู้คนเริ่มอพยพย้ายถิ่นฐานที่อยู่ไปมาก

เหตุที่เกิดเพจบางกอกนัวร์ *"ทำเพจบางกอกนัวร์ไม่ได้ทำในฐานะเชิงวิชาการแต่ทำเพจบางกอกนัวร์ในฐานะคนที่ชอบกิจกรรมรูปแบบนี้มากกว่า"* ก่อนทำแต่ละกิจกรรมจะมีการอ่านหนังสือค้นคว้าหาข้อมูล ทีมงานมีสองคน คือ ตัวนางสาวชวิศา และลูกทีมอีกหนึ่งคน ในแต่ละครั้งของกิจกรรมจะมีการเช็คชื่อ แจกของว่าง และเข้าร่วมกิจกรรม เป็นในรูปแบบกันเอง โดยมีที่จะจัดทริปแบบนี้ต่อในเดือนหน้าจะเป็นโซนกุฎีเจริญพาสน์

ทริปเดินกับพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยาและแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมบริเวณใกล้เคียง ผู้เข้าร่วมทริปในครั้งนี้ มาจริงประมาณ 47 – 50 คน เริ่มจากการลงพื้นที่ชมภายในของพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา พบว่าเป็นอาคารปูนสองชั้น ภายนอกทาด้วยสีเหลืองขาว รอบล้อมด้วยต้นไม้ใหญ่นานาพรรณ บรรยากาศอันแสนบริสุทธิ์ บริเวณด้านหน้าเป็นรูปปั้นของนายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว (บิดาแห่งจิตเวชศาสตร์ของประเทศไทย) ต้องมาสักการะก่อนเป็นอันดับแรก จากนั้นคณะผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ได้เริ่มเดินเข้าไปภายในพิพิธภัณฑ์ เริ่มจากห้องแรกของพิพิธภัณฑ์ ปัจจุบันเป็นห้องรับรอง และจัดแสดงภาพถ่ายเก่าในย่านฝั่งธนบุรี ภาพของตระกูลขุนนางต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในย่านฝั่งธนบุรี เช่น ตระกูลบุนนาค ตระกูลหวั่งหลี และตระกูลโปษยานนท์ มีด้วยกันทั้งหมด 3 ส่วน ในแต่ละส่วนของนิทรรศการจะมีคำบรรยายใต้ภาพและบอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของภาพถ่ายเก่า เดินขึ้นมา ชั้น 2 จะพบว่ามีห้องจัดแสดงแบ่งออกเป็น 3 ห้องนิทรรศการ ได้แก่

1) ห้องแรกของชั้น 2 คือ ห้องที่เก็บอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ในอดีต เช่น ถังบดข้าว เครื่องลับมีด และระฆังโบราณ เป็นต้น ซึ่งอุปกรณ์ทางการแพทย์ทั้งหมดเป็นของจริง อีกทั้ง ยังมีภาพถ่ายเก่า และประวัติการเปลี่ยนชื่อของโรงพยาบาลทั้งหมด 4 ครั้ง ถือได้ว่าเป็นห้องไฮไลท์ของพิพิธภัณฑ์

2) ห้องต่อมาห้องที่ 2 จะเป็นห้องของนิทรรศการภาพถ่ายขาวดำ และภาพถ่ายเก่าต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโรงพยาบาล และสถานที่สำคัญ ๆ โดยรอบ เช่น ชุมชน วัด และวิถีชีวิตต่าง ๆ

3) ห้องที่ 3 เป็นห้องรวบรวมความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับโรคจิตเวช ภายในประกอบไปด้วยวิธีการรักษาคนไข้ ไม่ว่าจะเป็นการนอนเตียงผ้าใบ การถูกขังกรง การถูกดึงรั้งด้วยเสื้อที่พันแขนกันไปมา รวมถึงเอกสารทางวิชาการ และรางวัลต่าง ๆ ที่ทางโรงพยาบาลได้รับจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ และรัชกาลที่ 9 นอกจากนั้น ยังมีข้าวของเช่น ถ้วย แก้ว ชาม ตามประวัติเขียนว่ามีการขุดค้นเจอบริเวณด้านหน้าของโรงพยาบาล

กล่าวโดยสรุปว่า ผลจากการสัมภาษณ์บุคคลผู้ที่มีความสนใจพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นบุคคลที่มีความชอบ และความสนใจแบบเฉพาะทางอย่างยิ่ง เป็นความชอบส่วนบุคคลที่ไม่ต้องการข้อมูลเชิงวิชาการ หรือเพื่อไปประกอบใช้ในการเรียนการศึกษา ชอบในความเป็นของเก่าแก่ ความโบราณ และความเป็นประวัติศาสตร์พื้นที่ตั้งในย่านฝั่งธนบุรี จนก่อให้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเพื่อส่งเสริม สนับสนุน และกระจายองค์ความรู้ ตลอดจนความ

สนุกสนานเพลิดเพลินในสิ่งที่ตัวบุคคลสนใจออกไปในพื้นที่กว้าง พัฒนาจนกลายเป็นผู้ก่อตั้งพื้นที่ในโลกออนไลน์อย่างเฟสบุ๊คที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการศึกษาแหล่งโบราณสถานในย่านฝั่งธนบุรี อีกทั้งยังส่งต่อความรู้สึก และความประทับใจแบบนี้ไปยังผู้ที่มีความสนใจในแบบเดียวกัน จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้เห็นว่า บุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสนใจในงานพิพิธภัณฑ์สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความสนใจแบบเฉพาะด้านอย่างแท้จริง

ประวัติผู้เขียน
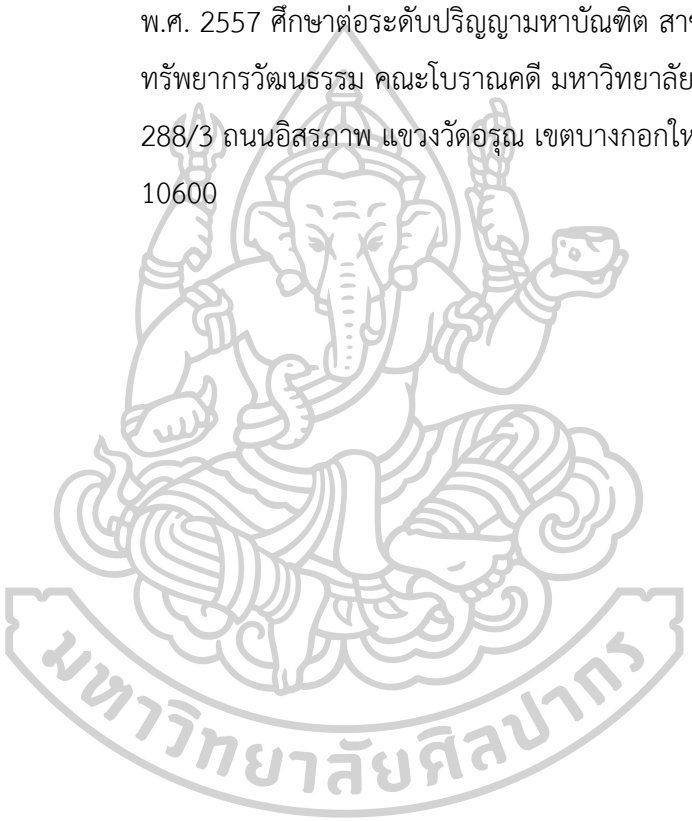
ชื่อ-สกุล	นางสาวอุพารัตน์ สุวรรณสินธุ์
วัน เดือน ปี เกิด	21 กรกฎาคม พ.ศ. 2533
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2555 ปริญญาบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ (ภาคพิเศษ) มรธ. กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2557 ศึกษาต่อระดับปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	288/3 ถนนอิสรภาพ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600